

Šimek, Emanuel

Obchodní trati

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek III. Část 1*. Brno: Masarykova universita s podporou Ministerstva školství, věd a umění, 1949, pp. [94]-266

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118888>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II

OBCHODNÍ TRATI

Prve než se věnujeme vlastní otázce itinerářů, z nichž byly čerpány zprávy o většině Ptolemaiových *πόλεις* v oblasti mezi Dunajem a Baltickým mořem, Rýnem a pomyslnou čarou, jež spojovala dunajský ohyb u Verovců s prameny Visly (Odry) a s dolní Vislou, je potřebí, abychom si uvědomili, co lze dnes povšechně říci o cestách a cestování vůbec v této oblasti.

Především třeba rozlišovati mezi územím blízkým římské říši a oblastmi vzdálenějšími. V pravém (východním) Porýní a v severním Podunají byly cesty dvojího druhu, římské silnice a cesty domorodců. Ve vnitrozemí, v končinách dále od Rýna a Dunaje, kam již nedosahoval přímý vojenský a správní vliv římské říše, byly ovšem jen cesty domorodců. Římské silnice byly jednak hlavní dálkové trati, jež sloužily především vojenským účelům a byly vyštětovány a dlážděny kamennými deskami nebo šterkovány, jednak spojovací trati pobočné, o nichž většinou platí totéž¹. Cestování po nich bylo — pokud byly v dobrém stavu — pohodlné a poměrně bezpečné, protože se dalo pod ochranou římských vojenských posádek. Jinak tomu bylo u cest mimo oblast, chráněnou vážností a mocí imperia. Ty byly většinou — pokud nešly bažinami — bez jakékoli umělé úpravy, byly to spíše jen trati, kudy většina domorodců chodila a jez-

¹ O římských silnicích a jejich stavebním vývoji srov. K. Miller, *Itineraria Rom.* str. VIII a d., K. Schumacher, *Rheinlande II.* 227 a d., 345 (obsáhlý seznam literatury), Fr. Wagner, *Die Römer in Bayern*⁴ (Mnichov 1928), 76 a d., 123 (seznam lit.), Hertlein, *Römer in Württ.*, hlavně II. 3 a d. (v celém svazku, obsáhlý seznam lit. str. XIV a d.), O. Paret, tamže III. 182 a d.

dila, než cesty v našem dnešním smyslu. Tam, kde bylo dosti volného místa, se široce rozbíhaly, podobně jako v některých našich končinách na obecních pastvinách ještě dnes (v Pošumaví a j. se říká takovým polohám příznačným způsobem „na dráhách“), a teprve v těsnějších úžlabinách, mezi skalami a pod se rozběhlé stopy zase spojovaly v jednu vyšlapanou a vyježděnou cestu, v době sucha pokrytou tlustou vrstvou prachu, který se za dešťů proměňoval v moře bláta. Často tekly po těch cestách, jmenovitě v době dešťů, potoky vod, sbíhajících s okolních strání. V močálech a rašelinných slatích bývaly trati cest zpevňovány hatěmi, otepmi proutí, kladenými napříč, tyčkami nebo i silnějšími břevny, která byla někdy na koncích spojována kládami, takže vznikaly pevné dřevěné rošty, po nichž se jako po mostech přecházelo přes třaslaviny a jiné vlhké polohy. Takové dřevěné „mosty“ přes močály stavěli Římané, jak jsou toho klasickým dokladem na př. Domitiovy „*pontes longi*“¹ v poříčí Emže, ale byly nalezeny také v končinách, kam římské vojsko a římsí stavitelé silnic nikdy nepřišli².

Římské silnice byly vedeny zpravidla, pokud to jen trochu terén dovoľoval, v dlouhých přímkách, kdežto cesty domorodců se řídily mnohem více terénem, uhýbaly jeho překážkám a šly proto často oklikami, vyhledávaly s oblibou vodní předěly a vyhýbaly se bažinatým břehům vodních toků. Většina jich spojovala kmenová ústředí politická a hospodářská s ostatním kmenovým územím, do něhož se vějířovitě rozbíhala a jenom nejdůležitější z nich procházely pohraničními hvozdy, jimiž každý kmen chránil své pomezí, jako spojky s ústředími sousedních kmenů.

¹ Tacitus, Ann. I. 63: Caecina... monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quam maturime superare. angustus is trames vastas inter paludes et quondam a L. Domitio aggeratus, cetera limosa, tenacia gravi caeno aut rivis incerta erant... Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret...

² M. Hoernes, Natur- u. Urgesch. d. Menschen II (Viedeň — Lipsko 1909), 473, Kauffmann, DA. I. 292, a j.; z končin za dolní Vislou srov. k tomu H. Conwentz, Die Moorbrücken im Thale der Sorge auf der Grenze zwischen Westpreussen u. Ostpreussen (Abh. z. Landeskunde d. Prov. Westpreussen X), Gdansk 1897, E. Krause Die alten Moorbrücken d. östl. Ostseeländer, Globus LXXIII (1898), 25 a d.

Obchodním výpravám, jež se po těchto cestách ubíraly, hrozila sterá nebezpečí, zejména od loupeživých tlup, které na cizince čihávaly v lesích nebo ve skalních soutěskách a obíraly je o zboží, jež obchodníci přiváželi ze svých zemí, nebo o suroviny, otroky a jiné jejich obchodní zisky, jichž nabyli výměnou. Cizí obchodníci se ovšem snažili co nejvíce se zabezpečiti jednak ozbrojeným průvodem, jednak tím, že vyhledávali cesty pokud možná nejbezpečnější a vyhýbali se místům, kde mohli být jejich karavany jakýmkoli způsobem ohroženy. Delší výpravy byly podnikány jenom v době největšího sucha, t. j. v pokročilém jaře a v létě, kdy byly cesty nejpevnější, přechody na říčních brodech a přes potoky nejsnazší, a kdy bylo možno cestovati i polovyschlými řečišti, což mělo pro výpravy zejména v nebezpečných horských krajinách nemalý význam¹.

Delší výpravy do vnitrozemí byly ovšem podnikány jízdo, na koních a soumarech, kteří nesli balíky se zbožím. O pohodlí cestujících bylo postaráno jenom v oblastech obsazených Římany. Tam byly i mimo města a drobnější osady při silnicích *tabernae*, soukromé hostinské podniky, zejména při brodech nebo ve zvlášť pěkných krajinných polohách². Jak tomu bylo dále ve vnitrozemí, nedovedeme zatím ještě bezpečně říci, ale je pravděpodobné, že tam byli kupci odkázáni především na pohostinství³ domorodců.

Trati itinerářů, z nichž byla přejata většina místních jmen Ptolemaiovy Germanie, lze zjistit, jak bylo vyloženo v předcházející kapitole, jenom kombinací Ptolemaiových dat, k nimž dospíváme kritickým rozbořem jeho práce a výkladem jeho omylů a z nich vyplývajících vědomých i bezděčných úprav mapy, s našimi dnešními vědomostmi o končinách, jimiž trati itinerářů procházely, o možnostech, jež terén těch končin kupeckým cestám skýtal, a o starých obchodních cestách, které máme doloženy jinými prameny a především archeologickými nálezy. Prosté mechanické spojování zdánlivě nejbližších míst na mapě Ptolemaiově, dříve obvyklé,

¹ VG. II. 59.

² Schumacher, Rheinlande II. 232, Paret, Römer in Württ. III. 183 a d.

³ Srov. Tacitus, G. 21, Ann. II. 62.

nás při mnohonásobném zkreslení této mapy nemůže přivést k správnému výsledku. Trati itinerářů, k nimž svou kombinací dospíváme, vypadají při grafickém znázornění na mapě Ptolemaiově (srov. příl. II) v některých částech značně křivolaké, ale to je právě jen následkem zkreslení mapy Ptolemaiovy. Správný směr tratí se ukáže teprve, přeneseme-li si je na dnešní naši mapu.

Pro zjišťování tratí jednotlivých itinerářů jsou nám základní pomůckou především Ptolemaiovy osady v Podunají, v Porýní a při pobřeží Ptolemaiova Germánského okeanu, dnešního Severního a Baltického moře, jako východiska cest do vnitrozemí. V Podunají to je dvojměstí Brigetion-Kelemantia, Karnus (Carnuntum), Vindobona, dvojměstí Arelate-Usbion (Vebion), Boioduron, v Porýní Budoris a Aliso, při dolní Veseře a Labi Tekelia, Fabiranon, Tréva, a při Baltickém moři obojí Marionis, Koinoénon (Kennenon), Lakiburgion, Bunion (Munition) a Rugion. Ve vnitrozemí jsou nám místy dobrou pomůckou řady osad, jejichž poloha zřejmě ukazuje, že byly stanicemi téže obchodní trati. V místech, kde souvislost tratí je porušena zkreslením Ptolemaiovy mapy, lze trati zjistit jenom kritickým rozbořem vad této mapy a kombinací dat Ptolemaiových s jinými našimi poznatky po stránce geografické (místopisné), historické a archeologické.

Pro křižovatky cest se nám zachoval většinou, jak ukáží při jednotlivých tratích podrobněji, doklad v dvojí tradici ptolemaiovských rukopisů o jménech osad nebo o jejich poloze. Této věci si, pokud vím, dosud nikdo blíže nepovšiml, je však podle mého soudu pro správné řešení otázky itinerářů velmi důležitá. Rozumí se samo sebou, že každý případ podvojně tradice rukopisné nemusí býti dokladem, že příslušná osada byla křižovatkou cest, neboť leckde mohlo dojíti a — jak později ukáží — skutečně také docházelo ke vzniku dvojí tradice i jinak, na př. chybou při opisování, zaviněnou výslovností diktujícího nebo přeslechnutím písaře¹. A naopak zase některá osada mohla býti křižovatkou, aniž to došlo výrazu dvojí tradicí u Ptolemaia, jestliže údaje obou itinerářů, z nichž pochází jméno osady a data o její poloze, navzájem souhlasily, nebo rozhodli se Ptolemaios či písař arche-

¹ VG. I. 11, 51 a d.

typu jenom pro jednu ze dvou nebo více alternativ¹. Je však pro nás jistě důležité, chceme-li řešit otázku, byla-li nějaká spojka na př. mezi tratěmi z Carnunta k dolní Visle a z Vindobony k dolní Odře, jestliže zjistíme, že právě ve dvou místech, kde bylo ono spojení nejpravděpodobnější, t. j. mezi Félikii a Eburodunem a dále na severu při pohoří Askiburgijském, nacházíme v rukopisné tradici nápadnou podvojnost ve jménech osad nebo i v jejich posičních číslech. A význam dvojí rukopisné tradice je zřejmý také v některých případech, kde jsme na rozpacích, jakým způsobem spojku dvou cest, jejíž existenci z jiných důvodů právem předpokládáme, třeba na mapě řešiti. Abychom zůstali u příkladu již zvoleného: je předem pravděpodobné, že v okolí východních Sudet (skutečných = Ptolemaiova pohoří Askiburgijského) byla kdesi spojka mezi oběma cestami k dolní Visle a dolní Odře, nejsme si však jisti, jak ji máme graficky znázornit, zda z Arsonia přes Leukaristos do Budoriga nebo Limiosalea, jak by se nám snad spojka podle mapy Ptolemaiovy mohla zdáti pravděpodobnější, či již z Karroduna. Z těchto rozpaků nám s velkou mírou pravděpodobnosti pomáhá zjištění, že se v díle Ptolemaiově zachovala dvojí rukopisná tradice u stanic Karrodunon, Leukaristos a Limiosaleon (Limios alsos), což ukazuje na to, že údaje o těchto stanicích mohly býti čerpány z několika itinerářů, kdežto u Arsonia tohoto předpokladu není, protože se u něho i jméno i posiční čísla zachovala toliko v jediné formě.

Poměrně nejsnadnější možnost správného řešení skýtají nám trati Ptolemaiových cest² od Dunaje k dolní Visle a k dolní Odře, proto jimi také začínám svou úvahu o těchto tratích a budu dále postupovati směrem k západu. Pro snazší porozumění označuji hlavní trati v textu i na připojené mapě II římskými číslicemi. Cesty od Dunaje k oběma mořím, Baltickému a Severnímu, jsou označeny čísly I—VIII, číslo IX značí cestu spojující

¹ Srov. k tomu VG. I. 10 a d.

² Užívám pro stručnost tohoto termínu, ale připomínám znovu, že jde o cesty, popisované itineráři, z nichž jsou čerpána data o Ptolemaiových osadách, a že Ptolemaios sám popisuje těchto cest nepodává.

horní Podunají za římským limitem (po území svobodné Germanie) s dolním Porýním, číslo X spojuje dolní Porýní s mořem Baltickým a číslo XI pobřeží Severního moře s pobřežím moře Baltického. Spojky mezi jednotlivými hlavními tratěmi nejsou číslovány.

1. Z Carnunta a z Brigetia-Kelemantie k ústí Visly (trati I, II).

Řekl-li jsem nahoře, že trati cest od Dunaje k dolní Visle lze poměrně nejsnadněji řešiti, je tomu ovšem rozuměti cum grano salis. Neboť i u nich stojíme před spleť rozličných záhad, vzniklých zkreslením Ptolemaiovy mapy, ale jsme tu náhodou v šťastné situaci, že se nám zachovala Pliniova zpráva o obchodní cestě římského rytíře, vyslaného za vlády Neronovy pro baltický jantar¹. Je to jediná historická zpráva starověká, zabývající se obchodní cestou od Dunaje k Baltu, jež se nám vůbec zachovala. Nepodává sice mnoho podrobností, přece nám však pomáhá roztít uzel záhad, před něž nás stává práce Ptolemaiova, tím, že jmenuje Carnuntum jako východisko výpravy, délku trati a účel cesty. O cíli cesty se sice zcela přesně nevysslovuje, ale tu nám pomáhá spojení Pliniovy zprávy se zprávou Tacitovou o Aestiích jako jediných sběratelích jantaru v Pobaltí², která nás nenechává v pochybnostech o tom, že úkolem výpravy byl nákup sambijského jantaru a že tedy prvním cílem cesty v Pobaltí bylo ústí Visly. Zprávy Pliniovy a Tacitovy vhodně doplňuje práce Ptolemaiova tím, že nás poučuje také o druhém východisku cesty z Brigetia a o tom, že trať cesty končila podle itineráře, z něhož čerpal Ptolemaios, u západního ústí Visly. Plul-li Juliánův dodavatel jantaru pro gladiatorské hry Neronovy také až do samotné Sambie, nevíme, ale podle Pliniových slov *et litora peragravit*³ nelze to vylučovati.

Sestavení správného itineráře obou ‚pannonských‘ obchodních tratí, vycházejících z Carnunta (trať II) a z Brigetia

¹ VG. II. 82 a d.; text Pliniovy zprávy tamže 83 pozn. 3.

² VG. II. 82 a d.

³ Plinius, NH. XXXVII. 45.

(trať I), podle údajů Ptolemaiových je ztíženo několikerým způsobem. Především je to poloha čtyř „měst“ Carnunta, Eburoduna, Félikie a Melioduna na téměř poledníku rekonstruované mapy Ptolemaiovy, která svádí k výkladu, že tu jde o řadu stanic téže obchodní trati, jež domněle vedla z Carnunta do Strevinty a dále na sever. Tento výklad je zdánlivě tak nasnadě, že mu neodolalo mnoho vykladačů Ptolemaiova místopisu a vedlo proto cestu z Carnunta místo k dolní Visle do Čech k hornímu Labi a k dolní Odře¹. Sám jsem se také před léty domníval, že tato řada Ptolemaiových osad patřila k jedné trati, a hledal jsem proto osady Félikii, Meliodunon a Strevintu při trati carnuntské cesty kdesi ve východní polovici Moravy². Ale další studium Ptolemaiovy práce mě přivedlo k přesvědčení, že osady Félikia, Meliodunon a Strevint(i) patřily k trati, jež vycházela z Vindobony a ústila v Bunitiu či Munitiu na dolní Odře (trať III, v. níže), a že Ebudorunon se dostalo na jih od Félikie jenom Ptolemaiovým mylným zkreslením mapy a tím, že bylo excerpováno z jiného itineráře. Jeho správnou polohu zjistíme kombinací s polohou Ebura.

Že Ptolemaiovy místní názvy *Eburon* a *Eburodunon* označují touž osadu, bylo seznáno již dávno³. Shoda mezi nimi je

¹ Z našich autorů srov. na př. Sedláček, Ptolem. zprávy 20 a d., 27, Šmejkal, Ptolem. zprávy 40 a mapka, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 29 a d.

² Šimek, Č. a M. 105.

³ Müller 273 pozn. 14, 275 pozn. 8, Much, ZfdA XLI. 104, 129, Hoops RL. I. 497. V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 31 a d. pozn. zamítá sice výklad Muchův a soudí, že tu jde o dvě různé osady, ale jeho námitky proti stanovisku Muchovu právě na tomto místě nelze uznati, neboť vznik dvou jmen pro touž osadu lze dobře vyložití roztržením trati na dvě části tím, že bylo čerpáno ze dvou různých itinerářů s různým východiskem, jak vyložíme dále v textu. Spíše by tu byla jiná námitka možná, a to, že hlavní rukopisy *X* a *RW* vůbec neznají názvu *Eburodunon*, nýbrž mají jiné dva více méně obdobné tvary: *Reburodunon* (*X*) a *Rodobunon* (*RW*, VG. 83 pozn. 18). Ale ani tato námitka by neměla velkého významu. Rukopisy *ZG*, které zde zachovaly nejlepší tvar *Eburodunon*, přejaly zřejmě tento tvar ze společné předlohy, jež čerpala z rukopisu, který jsem nazval *archetyp Ur* (srov. stemma VG. I. 54), a který byl společnému archetypu všech zachovaných rukopisů Hyfégése blíže než *RW*. *Archetyp Ur* obsahoval patrně dvě varianty jména osady, z nichž jednu — Ἐβουρῶδουνον — podávají *ZG* (a v zhoršeném tvaru

tak velká, jako u žádné jiné dvojice jmen Ptolemaiových osad v Germanii, pokládáných za dublety. Jde tu vpravdě o jedno jediné jméno, čerpané ze dvou různých itinerářů, jednou v prostém základním tvaru *Eburon*, po druhé v témž základním tvaru, rozšířeném o keltské subst. *dunum* (= naše staré gradъ) v pořečténé formě *dunon*. Obě řecká jména ²Ἐβουρον (odst. 14, VG. I. 80. 24) a ²Ἐβουρό-δουνον (odst. 15, VG. I. 82. 18¹) vznikla pravděpodobně z latinských ablativních tvarů *Eburo* a *Eburoduno*, z nichž ještě lépe vysvitá totožnost obou jmen.

Eburodunon zakresluje Ptolemaios na týž poledník jako Carnuntum, a to o jeden stupeň severněji, *Eburon* umisťuje na poledník brigetijský, t. j. o dva stupně východněji a zároveň o jeden a půl stupně severněji než *Eburodunon*. Tento rozdíl v umístění lze vyložit jednak růzností itinerářů, z nichž byla obě jména čerpána, a jejich východisek, jednak zkreslením Ptolemaiovy mapy.

Itinerář, z něhož pochází jméno osady *Eburodunon*, popisoval patrně obchodní trať pannonskou, jejíž poslední podunajskou stanicí zaznamenal akusativním tvarem plur. *Carnūs*, a pokračoval pak v oblasti severně od Dunaje do *Eburoduna*, které bylo patrně poslední stanicí, již jmenoval. Z *Eburoduna* dále k severu byla trať carnuntské cesty zřejmě totožná s trati, již popisoval itinerář cesty brigetijské.

Itinerář trati brigetijské v její první části lze podle údajů Ptolemaiových rekonstruovati zcela bezpečně. Vycházel z brigetijského předmostí *Kelemantie*, dnešního Leányváru východně od Komárna² (východně od soutoku t. zv. Váhodunaje a Nitry

¹Ἐβουρόδωνον též Σ), druhou — Ἐβουρόδουνον — Ur; tuto druhou variantu ve formě dále zkomolené na Ἐβουρόδουνον přináší rukopisy RW. Tvar Ἐβουρόδουνον rukopisu X potvrzuje správnost čtení rkp. ZG; náslovné ρ tu pravděpodobně vzniklo chybou kopisty (přeslechnutím písaře při diktátu). Srov. k tomu Cuntz, Geogr. 69 pozn. k ř. 275. 8; Cuntz přejímá také sám do textu tvar Ἐβουρόδουνον (ač jinak důsledně dává přednost rkp. X) jako starší vydavatelé díla Ptolemaiova Wilberg 156 ř. 7, Nobbe I. 123 ř. 17, Müllenhoff, GA. 133 ř. 6, i Müller 275 ř. 8.

¹ Srov. k tomu, co bylo pověděno v předešlé poznámce.

² Více o tom v. níže.

s dnešním hlavním tokem Dunaje), a citoval jako další stanice jména *Singone* — *Arsicua* — *Parienna*. Že tu šlo opět o ablativní tvary, dokládá nejlépe jméno *Singone*, utvořené zřejmě z nominativní formy *Singo*¹. Ptolemaios přejal všechna tato jména stanic v nezměněné podobě: *Κελεμαντία, Σινγόνη, Ἀρσικουά, Παρίεννα* (odst. 14, 15, VG. I. 82. 20, 21; 80. 25, 26).

Další pokračování brigetijské trati působí opět nesnáze. Zběžný pohled na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu nás tu svádí na scestí podobně, jako u trati carnuntské. Také zde se nám na první pohled zdá, že z Parienny musila jít cesta brigetijská paralelně s podélnou osou Ptolemaiových Sarmatských hor přímo do Setovie a Asanky. To by však byl omyl. A dalšího omylu se vykladači Ptolemaiovy geografie dopouštějí tím, že i dále mechanicky spojují jména osad tak, jak se nám na rekonstruované mapě Ptolemaiově sama nabízejí, a že proto vedou šmahem trať cesty z Asanky do Karroduna, Arsonia atd. Toto mechanické spojování jmen neobstojí, jakmile si uvědomíme genesi Ptolemaiovy mapy a její zkresení právě v části, o níž tu běží.

Nesprávnost běžné koncepce lze snadno dokázat především u Asanky. Asanka je podle svých zeměpisných souřadnic jihozápadně (podle rukopisné tradice *RWUr*) nebo dokonce severozápadně (podle tradice *X*) od severního konce Ptolemaiových Sarmatských hor². Ten je však ve skutečnosti totožný s východním (jv.) koncem pohoří Askiburgijského, t. j. dnešních Sudet³. Čili jinými slovy, Asanku musíme hledat kdesi v oblasti dnešních Jeseníků resp. v horním příčí Odry, t. j. dále na sever než Karrodunon, a mechanické vedení trati brigetijské cesty z Asanky do Karroduna je tedy zřejmě chybné. A podrobná analýza údajů Ptolemaiových spolu s jejich promítnutím do skutečných poměrů v terénu, jímž se římsí kupci z Brigetia na sever ubírali, ukáže nám nemožnost běžného výkladu také při vedení trati

¹ Srov. str. 40.

² Ptolemaios klade severní konec Sarmatských hor na 50° 30' s. šířky, Asanku na 50° 20' (podle *RWUr*) nebo 50° 50' (podle *X*), srov. VG. I. 68 ř. 5, 82 ř. 1 a výše str. 47 č. 75.

³ VG. I. 142 a j., II. 12, 15, 22 (výklad o posunu pohoří Askiburgijského 39 a d.), Steche, Altgerm. 144.

z Parienny přímo do Setovie. Trať cesty šla z Brigetia-Kelemantie směrem zhruba severním k ústí Vlára do Váhu¹ a pokračovala pak směrem severozápadním Vlárským průsmykem, který se pro přechod obchodních výprav pohořím hodil nepoměrně lépe než průsmyk Jablunkovský jak svou nižší polohou², tak zejména také tím, že řeka Vlára má v letních měsících, kdy se výpravy na sever zpravidla podnikaly, tak málo vody, že lze pohodlně jít jejím vyschlým plochým korytem, pokrytým oblásky³. Za Vlárským průsmykem pokračovala trať cesty na moravské půdě opět směrem zhruba severním do horního Poodří. Srovnáme-li poměr vzdáleností z Kelemantie do Parienny a z Parienny do Asanky s poměrem vzdáleností z Leányváru k Vláře (k Trenčanské Teplé) a od Vlára k horní Odře, shledáme přímo nápadnou shodu, která je důkazem, že trať z Kelemantie do Parienny musíme klásti na území slovenské, kdežto její pokračování a s ním i obě stanice Setovii a Asanku musíme hledati západně od Bílých Karpat na moravském a slezském území. Z Parienny tedy nemohla jít trať brigetijské cesty přímo na sever do Setovie, jak by se zdálo při zběžném pohledu na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu, nýbrž musila se vychýliti ze svého původního severovýchodního (na mapě Ptolemaiově, ve skutečnosti však severního) směru do směru severozápadního, a teprve na druhé, moravské straně pohoří mohla pokračovati dále na sever (na mapě Ptolemaiově na severovýchod). Touto výhylkou se trať cesty musila dostat do Ebura, které je na severozápad od Parienny a na poledníku brigetijském, tedy přímo na sever od východiska cesty. Parienna je sice na mapě Ptolemaiově od Ebura značně vzdálena (o celý jeden rovnoběžkový stupěň), ale to je pouhý omyl Ptolemaiov. Napřímíme-li trať cesty Kelemantia—Parienna do správného směru, octne se

¹ Více o tom v. níže v úvaze o umístění stanic brigetijské cesty.

² Gnirs, Östl. Germ. 25, Šimek, Č a M. 103 a d., Pamiętnik II. zjazdu slov. geogr. II. 265 a d. V poslední době přijímá názor, že cesta brigetijská nešla Jablunkovským, nýbrž Vlárským průsmykem, také Steche, Altgerm. 144 a d.; jeho domnělý důkaz, že cesta musila jít Vlárským průsmykem proto, že by se jinak vůbec nebyla mohla setkati s Kvády (na Moravě), třeba ovšem odmítnouti, neboť cesta šla dlouho kvádským územím na Slovensku.

³ VG. II. 59 a dříve již Pamiętnik II. 266.

Parienna tak blízko u Ebura¹, že se nám sama sebou vnučuje myšlenka, že tu jde o dvě osady s obou stran průsmyku, jímž výpravy procházely pohořím, jedna — Parienna — na straně slovenské, druhá — Eburon — na straně moravské.

To je výsledek pro řešení obou trati velmi důležitý. Umístěním Ebura na území západně od Vlárského průsmyku jsme zároveň získali důležitý pevný bod pro lokalizaci trati carnuntské. Poloha tohoto území severovýchodně od Carnunta je v dokonalé shodě s umístěním Ebura severovýchodně od Carnunta na mapě Ptolemaiově. To platí arci jenom o směru tohoto umístění. Vzdálenost Ebura od Carnunta je ovšem u Ptolemaia větší, a to hlavně ze dvou příčin: jednak proto, že Ptolemaiovo Carnuntum je spolu s tokem Dunaje posunuto více než o jeden stupeň směrem jižním, a dále proto, že také vzdálenost z Carnunta do Brigetia (Eburon je na poledniku brigetijském) je u Ptolemaia značně zvětšena. Skutečnou vzdálenost Ebura od Carnunta lépe vystihují data o Eburodunu. Podle čísel Ptolemaiových činí vzdálenost Eburoduna od Carnunta přesně jeden šířkový stupeň — a vzdálenost mezi rovnoběžkou carnuntskou a rovnoběžkou procházející Vlárským průsmykem činí přibližně rovněž jeden šířkový stupeň. Tím je tedy umístění Ebura — Eburoduna do oblasti západně od Vlárského průsmyku dostatečně odůvodněno.

Tato lokalizace a ráz terénu v končinách mezi Carnuntem a územím při Vlárském průsmyku s moravské strany rozhodují také o způsobu, jakým musíme vésti trať carnuntskou. V ptolemaiovské literatuře převládala až do nedávné doby představa, že trať cesty musí být vedena od carnuntského tábora mezi Petronellem a Deutsch-Altenburkem přes Dunaj přímo na sever na Moravské pole a dále k severu po západní straně řeky Moravy. Z té představy a také pro zdánlivou etymologickou

¹ Rozdíl v zeměp. šířce obou osad činí toliko $\frac{1}{2}$ stupně, čili pouhých 10' (srov. str. 47 č. 70 a 72). Tato jejich — zdánlivě nemožná — blízkost byla pravděpodobně hlavní příčinou, že Ptolemaios posunul Pariennu s poledniku eburského (brigetijského) $\mu\alpha'$ na poledník $\mu\beta'$ (s 41⁰ na 42⁰).

příbuznost jmen vzniklo ztotožnění Ptolemaiova Eburoduna s Brnem¹. Ale proti tomu, že by byla trať cesty šla z Carnunta přímo napříč přes Dunaj na Moravské pole, svědčí velmi rozhodným způsobem sám ráz terénu v území proti Carnuntu. Jak jsem podrobněji vyložil jinde², je terén právě v těch místech pro cestu toho druhu ještě dnes — po několikeré regulaci — sotva vhodný, a v starověku to byl jediný obrovský močál, kterým nadto ještě protékala napříč přes domnělý směr cesty vedlejší ramena Dunaje. A další velmi vážnou překážkou tam byl neobvykle dravý proud dunajského toku, který by byl musil strhnouti z přímého příčného směru každou i sebelépe řízenou loď, poháněnou vesly.

Byla tam však jiná možnost zcela pohodlného přeplutí Dunaje tím, že loď byla v carnuntském přístavu vehnána do proudu řeky, který ji sám unášel na severovýchod přímo proti ústí Moravy, jež právě v těch místech je děvínskou skalou srážena skoro přímo proti toku Dunaje. Před (nad) děvínskou skalou stačilo jen odbočit s lodí z prudkého toku Dunaje do ústí Moravy, jejíž klidnější tok nezpůsobil veslařům nijaké zvláštní námahy, a za děvínskou skalou zabočiti do klidné zátoky s plochým břehem, kde bylo lze pohodlně vystoupit na děvínský (levý) břeh. Tato možnost pohodlného přeplutí Dunaje a vylození v děvínské zátocy byla podle mého názoru také hlavním důvodem k tomu, že Římané na děvínské skalní výspě, vzdálené od vlastního tábora

¹ Cluverius, *Germ. ant.* 621, Ulmann, *Alt-Mähren* I. 56, 64, 74 (podle Pyrkheimera a Cluveria Eburodunon = Brno, Eburon = Olomouc), Vocel, *Pravěk* 123, M. Kříž, Kůlna a Kostelík (Brno 1891) 265, 270, Müller 273 pozn. 14, Tab. IV č. 9, H. Jireček, *Studie ke kronice Kosmově*, ČČM LXVI (1892), 262, Barviř, *O významu starých názvů Eburodunum a Eburum*, ČMolom. XIV (1897), 81 a d., *O poloze starého Ebura na Moravě*, *Sborník z. spol. IV* (1898), 233 (Eburodunum = Brno, Eburum v okolí Přerova, Předmostí), Šujan, *Počátky Brna a jeho jméno*, ČMM XXIV (1900), 215, *Dějepis Brna* (1902), 39 a d., d'Arbois de Jubainville, *Les Celtes* 164, Schütte, *Ptol. maps* 105, 107, Mehlis, *Geogr. Anz.* XVI. 315, Steche, *Altgerm.* 146, 155 (Reburodunon u Brna, Eburon osada Korkontů na Haně).

² Šimek, *Děvín* 6, Č. a M. 84 a d., KG. 101, VG. I. 136 a d.

na pravém břehu Dunaje asi 8 km, vybuďovali protějšek (předmostí) Carnunta¹.

Z děvinské osady šla cesta opodál toku Moravy a močálů, jež provázely její levý břeh, po úpatí Malých a Bílých Karpat směrem zhruba severním a později severovýchodním k řece Olšavě a k horní Vláře, kde se trať carnuntská spojovala s tratí brigeťijskou. V těch místech někde musíme hledati Ptolemaiovo Eburon — Eburon. Tomu nasvědčuje také kumulace souvěkých nálezů v těch končinách. Z hradišť při horní Vláře by se pro ztotožnění s touto Ptolemaiovou πόλις polohou i opevněním (kamennými valy) nejlépe hodil Vyšehrad (Vyšehrady), domněle hradiště u Bohuslavic, nebo hradiště Klášťov u Vysokého Pole (obě v okrese Valašské Klobouky)².

Prve než přejdeme k úvaze o pokračování trati carnuntské cesty dále k severu, je třeba zmíňiti se o tom, že Ptolemaiovo Eburon — Eburon je jmenováno také ještě v VIII. knize Hyfégése (kap. 6), kde jest jeho poloha určena tak, že zeměpisná šířka je udána počtem hodin jeho nejdelšího dne (15 h 55 m podle rukopisů *RUrΩZΣ*; číslo 19 h 30 m rukopisu *X* je zřejmě ne-

¹ Šimek, Č. a M. 86; snadný přechod Dunaje, který umožňovala příhodná poloha ústí Moravy, byl podle mého soudu dokonce i hlavní příčinou vzniku samotného tábora carnuntského (a před ním již i pozdněkeltského oppida na Braunsbergu u Hainburka, proti Děvínu), srov. VG. I. 137, II. 99, KG. 101.

² Podle sdělení ředitele Stát. archeologického ústavu Dr. J. Böhma byly na Klášťově nalezeny pozdnělatenské střepy. Více o tom v. v mých pracích Ptolemaiovo Eburon — Eburon a Poslední Keltové na Moravě, chystaných pro tisk. Jiné lokalisace srov. Mannert, Germania 570, 574 (Eburum na Váhu, Eburon, „bei Drosing“), Wilhelm, Germanien 230 a d. (Eburonum = Hradisch a. d. March, Eburum = Owar a. d. Waag), Sedláček, Ptolem. zprávy 20, 27 (Eburonum = Hradisko u Týnce, Eburum = Hostýn), Much, ZfdA XLI. 122 a d., Hoops RL. I. 497 (Stillfried), Kętrzyński, Germania wielka 223 (město Burů), Šmejkal, Ptolem. zprávy 40 (při stoku Dyje s Moravou), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 29, 31 (Eburonum při řece Moravě, snad blíž ústí Dyje, Eburon je jiná osada, snad na Moravě), ČD. I. 1. 103 (Eburonum snad při stoku Jihlavy s Dyjí, Eburon při nejvýchodnější cestě na Moravě), Mehli, Altdeutschland 11, AfA XLVII. 153, 157 a d., 161, 163, L. 259 mapa (Eburonum = Mušov, Eburon = Velehrad), Červinka, Slované na Mor. 79 (Eburonum = Hradisko u Stillfrieda), a j.

správně)¹ a zeměpisná délka jeho vzdáleností od Alexandrie v hodinách resp. dobou, již slunce potřebuje k projití dráhy mezi poledníkem alexandrijským a eburodunským (1 h 20 m podle *RURΩΖΣ*; číslo 2 h 20 m rukopisu *X* je opět porušeno)². Pro bližší určení polohy Eburoduna čísla VIII. knihy ovšem nemají významu, protože byla získána pouhým přepočtením posičnických čísel II. knihy³. Již Cuntz upozornil⁴ na to, že rozložení míst, vybraných pro VIII. knihu, nenasvědčuje tomu, že by tu šlo vesměs o místa s astronomicky měřenou polohou, jak se dříve soudilo podle Roschera a Bergra⁵, nýbrž že tu jde spíše jen o náhodný výběr Ptolemaiov. Pokud se týká Germanie, doplňuji závěr Cuntzův tím, že Ptolemaios vybral z každého ze tří jižnějších pásem 11. kapitoly II. knihy jednu πόλις a místo čtvrté πόλις z nejsevernějšího pásma přidal údaje o ostrově Skandii. Tato čtyři místa seřadil za sebou podle jejich polohy od západu k východu bez ohledu na to, do kterého pásma (klimatu) patří podle své zeměpisné šířky, takže mu v VIII. knize vzniklo pořadí: *Amisia* (třetí klima II. knihy kap. 11, více o tom viz níže) — *Luppia* (druhé klima, viz níže) — *Eburodunon* (čtvrté klima) — ostrov *Skandia* (nad prvním klimatem). Poloha všech těchto míst na dnešní mapě, nejbezpečněji ovšem poloha Amisie a Skandie, dokazuje nade vší pochybnost, že skutečně v VIII. knize Hyfégése neběží o místa astronomicky určená a že závěr Cuntzův o náhodném výběru Ptolemaiově z předcházejících knih byl správný.

Z Ebury — Eburoduna pokračovala trať cesty carnuntské společně s tratí cesty brigetijské dále k severu, k ústí Visly. O tom

¹ Ptolem. VIII. 6: τὸ δὲ Ἐβουρόδουνον ἔχει τὴν μεγίστην ἡμέραν ὥρων τε' Ἰ"γ' "ιβ'"; srov. Nobbe II. 202, Müllenhoff, GA. 140, Cuntz, Geogr. 102 č. 13.

² Ptolem. VIII. 6 (pokrač.): καὶ διέστηκεν Ἀλεξανδρείας πρὸς δύοσις ὥρα μία καὶ τρίτη; Nobbe v. výše, Müllenhof v. výše, Cuntz, Geogr. 107 č. 13, Šimek, VG. I. 30 a 38 č. 13.

³ Cuntz l. c. 101, 105 a d., 110, Šimek, VG. I. 28, 35, 41 a d.

⁴ Cuntz l. c. 101.

⁵ Roscher, Ptolemaeus u. die Handelsstrassen 13 a d., Berger, Gesch. d. wiss. Erdk.² 643 a d.; srov. k tomu Cuntz l. c. 100 a d.

nás nenechává řada osad od Arsonia přes Kalisii až po Rugion na pochybách. Jde jen o to, jakým způsobem máme vyřešit otázku spojení E b u r a — E b u r o d u n a s touto řadou. Situace na mapě Ptolemaiově se právě v těch místech velmi značně rozchází se skutečnými poměry. Mezi severním koncem Sarmatských hor a východním koncem Askiburgijského pohoří spolu s (hlavním) pramenem Vistulu je mezera, široká dva stupně, kdežto ve skutečnosti spadají oba tyto body v jedno (srov. str. 102). Z osad v té prostoře umístěných jsou dvě, *S e t o v i a* a *A s a n k a*, zřejmě připjaty k horám Sarmatským, kdežto *K a r r o d u n o n*, jehož skutečná poloha byla podle poměru vzdáleností k Eburu a k pohoří Askiburgijskému v jižnější šířce než *A s a n k a*, je na Ptolemaiově mapě umístěno severněji, ale zato právě ve směru trati Eburon—Arsonion—Kalisia. *A s a n k a* je na rekonstruované mapě Ptolemaiově stranou od tohoto směru a její spojení s pohořím Askiburgijským, do něhož zřejmě svou polohou i jménem náleží (v. níže), je přerváno stejně radikálně jako spojení hor Sarmatských a pohoří Askiburgijského. Z toho můžeme učiniti závěr, že z itineráře (nebo ze zlomku itineráře), z něhož Ptolemaios čerpal svá data o Asance, zřejmě spolu s daty o severním konci Sarmatských hor, nebylo viděti, že by cesta z Asanky pokračovala dále na sever, čili jinými slovy, že tento itinerář (zlomek itineráře) údajem o Asance a severním konci hor Sarmatských končil. Itinerář vlastní trati brigetijské tedy pokračoval z E b u r a dále k severu jmény osad *K a r r o d u n o n* — *A r s o n i o n* — *K a l i s i a* atd.

Rozřešivše si tyto základní otázky, můžeme přejíti k vlastní lokalizaci Ptolemaiových osad při trati brigetijské. Pro umístění trati na slovenské půdě jsme dosud získali dva pevné body, *K e l e m a n t i i* a *P a r i e n n u*. Mezi nimi obsahoval itinerář další dvě jména: *S i n g o n e* a *A r s i c u a*. Nejbezpečněji z těchto čtyř osad můžeme dosud umístit *K e l e m a n t i i* jako protějšek *B r i g e t i a* na severní straně Dunaje. Jak jsem již uvedl¹, je totožná s římským kástelem, zvaným dnes *L e á n y v á r*, a s neopevněnou civilní osa-

¹ Str. 101.

dou v jeho přímém sousedství¹. Umístění obou stanic mezi Kelemantii a Pariennou závisí na řešení otázky, jakým směrem šla trať cesty. Nejčastěji bývá vedena podle Váhu². Myslím však, že neprávem.

Terén při Váhu byl pro dálkovou trať toho významu málo vhodný³, protože jí stavěl v cestu příliš mnoho překážek, vodních toků a bažin, které by byly obchodní výpravy musily s velkými obtížemi přecházeti nebo obcházeti. A nejvíce překážek toho druhu bylo právě v dolním Pováží, t. j. v blízkosti samého východiska cesty z Kelemantie. Již sama poloha této výchozí stanice východně od ústí Váhu a Nitry⁴ ukazuje, že trať cesty se

¹ G. Finály de Kend, *Forma partium imp. Rom.*, mapa, Arch. Anz. 1913 (Jahrb. D. A. Inst. XXVIII, 1913), sl. 329, J. Dobiáš, *Príspevek k výkladu Ptolemaiovy mapy Veliké Germanie*, Sborník z. spol. XXVII (1921), 76 a d., *Archeolog. nálezy jako prameny pro děj. styků Říma s územím dneš. Slovenska*, *Obzor praeh. I* (1922), 84 pozn. 4. *ČCH XXXIII* (1927), 643, *Nár. listy z 8. I. 1928, příl., I Romani nel territorio della Cecoslovacchia odierna*, *Gli studi romani nel mondo II* (Bologna 1935), 75 a d., *Le strade romane nel territorio cecoslovacco* (*Quaderni dell' impero, Le grandi strade del mondo romano V*, 1937), 24; J. Eisner, *Obzor praeh. I* (1922), 125, *Slovensko v pravěku* (*Práce Uč. spol. Šafařík., Bratislava 1933*), 205, Ondrouch, *Slovensko v době ř.-g.* 19 a d., *mapka, Limes Rom.* 30, 32, Šimek, *Pamětník II.* 265, *VG. I.* 139 a d., II. 91. Dříve byla Kelemantia nejčastěji ztotožňována s Komárnem, srov. Müller 275 pozn. 10, 12, (Komárno nebo Almas), Gnirs, *Östl. Germ.* 24, Schütte, *Ptol. maps* 107, Mehlis, *AfA XLVII.* 151 *mapka*, 163, *L. 259 mapka*, 269 a d., *Altdeutschland* 11, a j.; lépe její polohu vystihli už na př. Mannert, *Germania* 575 (bei Comorn gegenüber), Wilhelm, *Germanien* 230 (východně od Komárna, proti Szöny — Brigetiu), Sedláček, *Ptolem. zprávy* 19 (od Komárna na východ), Steche, *Altgerm.* 141 (na východním břehu spojeného toku Malého Dunaje a Váhu). Jiné starší identifikace v. Dobiáš, *Sborník z. spol. XXVII.* 76.

² Sedláček l. c. 25, Gnirs l. c. 24 (podle Váhu až k Vláře, pak Vlárským průsmykem do údolí Bečvy), Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 39, V. Novotný, *Krit. zpráv Ptolem.* 31, Niederle, *SS.* III. 12 a d. (v Arsikui nebo v Parienně se od cesty povážské oddělovala druhá velká cesta přes Moravu patrně do Čech, procházela nejspíše údolím Vlár), a j.

³ O významu říčních toků pro staré komunikace srov. Šimek, *Č. a M.* 99, *VG.* II. 58 a d.

⁴ Srov. V. Chaloupecký, *ČCH XXVIII* (1922), 498 a d., a k tomu Dobiáš, *ČCH XXIX.* 458 a d., *Strade rom.* 25 (dosavadním archeolog. nálezům v dolním Pováží bych nepřičítal tak velkého významu, v. o tom níže).

dojista vyhnula terénním překážkám Pováží. Mnohem vhodnější terén pro ni byl v poříčí Žitavy a Nitry. A měl pro ni kromě schůdnějšího území ještě další důležitou výhodu: byla to přímější a tedy i kratší trať než povážským obloukem. A nejkratší směr cesty měl právě u této dálkové trati, jejímž hlavním účelem nebyl místní obchod na slovenském území, nýbrž především nákup baltického, v Itálii velmi ceněného jantaru, zvláště velký význam, neboť cesta k ústí Visly a zpět musila býti vykonána v krátké době letního sucha, než podzimní deště rozbahnily cesty nekoenečnými močály v polských rovinách.

Že cesta šla skutečně tím směrem, dokládá i statistika souvěkých nálezů archeologických¹: v poříčí Žitavy a Nitry směrem k Trenčínu máme dnes již ze starší doby římské řadu nálezů, kdežto z východního Pováží až po Trenčín není dosud znám ani jediný nález, a ze západního Pováží — nehledíme-li k nálezům na Trnavsku, Piešťansku a Novoměstsku, položeným příliš daleko na západ — jsou z bližšího okolí řeky známy souvěké nálezy také až z Trenčínska (Ivanovce, Zemianské Podhradie²). Nejpříznivější poměry pro cestu z Kelemantie byly asi na trati východně od dolní a střední Žitavy a odtud směrem zhruba severním k řece Nitře a za ní k Bebravě a k ústí Vláry. Ze souvěkých nalezišť v poříčí Žitavy a Nitry jsou to zejména dvě řady nalezišť: Dvory n. Žit. — Hul — Vráble — Selčany u Topolčan a Dvory n. Žit. — Malý Varad — Tormoš — Selčany³, jež naznačují dvě možné alternativy cesty z Kelemantie k ústí Bebravy a zároveň také možnosti umístění stanic Arsikue (na Žitavě?) a Singoné (při brodu přes Nitru?). Pariennu musíme hledat asi při brodu přes Váh nebo vůbec někde v okolí ústí Vláry do Váhu⁴.

¹ Srov. Beninger, Germ. Bodenfunde in d. Slowakei (Liberec — Lipsko 1937), mapky č. 5 a 8 na tab. 5 a 7.

² Eisner, Slovensko 177 a d., 185, 218 a d., Beninger l. c. 46 a d., 135 a d.

³ Beninger l. c. 39—41, č. nal. 71, 80, 81, 78 a 71, 59, 68, 78.

⁴ Jiné lokalizace těchto tří πόλιες v. Mannert, Germania 570, 575 (Singoné u Nitry nebo východněji na řece Hronu, Arsikua na Hronu jižně od Kremnice, Parienna na Hronu u Báh. Bystrice), Wilhelm, Germanien 231 (Singoné jednu míli na sever od Nitry, na západní straně řeky Nitry, Arsikua

Ze stanic na moravské straně pohoří je poměrně nejsnazší přibližné určení polohy Asanky. Podle dvojí zachované tradice rukopisné byla Asanka (*Asánka* podle tř. *RWUr*, *ᾠσανδα* podle *X*, VG. I. 82 ř. 1) jihozápadně nebo severozápadně od severního konce Ptolemaiových Sarmatských hor, t. j. někde v oblasti nynějších Jeseníků¹, na něž snad upomíná i samo jméno² osady, nebo vůbec v poříčí horní Odry. Přesnější umístění její zatím není možné, ale podle číselných údajů, jež nám o její poloze zachovaly rukopisy, je pravděpodobné, že byla buď přímo někde na trati z Karroduna do Arsonia nebo alespoň nepřilíš daleko od ní³.

Poloha Asanky podle šířkového čísla rukopisů třídy *RWUr* jihozápadně od severního konce Ptolemaiových Sarmatských hor je tak shodná s polohou Arsonia jihozápadně od východního konce pohoří Askiburgijského, že by mohla sváděti k myšlence, že obě jména označují tutéž osadu. To by však byl omyl, neboť Arsonion se dostalo na mapě Ptolemaiově jenom nedopatřením na jih od pohoří Askiburgijského tím, že bylo toto pohoří posunuto směrem severním, kdežto Arsonion s Kalisií podržely na mapě svou polohu podle výpočtu jejich vzdálenosti od baltického pobřeží (v. níže).

východně od pramenů Nity, Parienna na Váhu mezi Ružomberkem a Dehtary), Sedláček, Ptolem. zprávy 25, 28 (Singoné v okolí Selje, Arsikua v okolí Brumovec u Čachtic, Parienna Barona hrad severně od Trenčína blíže potoka Lysé nebo v okolí Suče u Trenčína), Gnirs, Öst. Germ. 24 (vesměs v údolí Váhu), Šmejkal, Ptolem. zprávy 39 (při Váhu), Müller 274 (Arsikua v okolí dneš. Holiče a Hodonína), Steche, Altgerm. 143, 145 (Singoné na Slovensku v území Baimů, Arsikua v údolí mezi Vlárským průsmykem a Bečvou, Parienna v údolí Bečvy u Vsetína či Val. Meziříčí, nebo mezi oběma těmito městy; více o tom v. níže).

¹ Srov. str. 47 č. 75 a str. 102 a d., 108.

² Much, Hoops RL. I. 131, Šimek, Č. a M. 104, VG. I. 55, 148.

³ Jinak umísťovali Asanku Mannert, Germania 570 (při pramenech Hronu), Wilhelm, Germanien 252 (Stary Schanza oder Alt-Sandek' na Popradu na severní straně Karpat), Sadowski, Handelsstrassen 62, a Müller 274 pozn. 4, a j.: Olomouc; Sedláček, Ptolem. zprávy 26, 28 (hradiště u vsi Punžova bl. Těšina), Gnirs, Östl. Germ. 25 (západně od Vlárského průsmyku), Šmejkal, Ptolem. zprávy 39 (Asanka značí průsmyk Jablunkovský), Mehliis AfA XLVII. 151 mapka, 162, L. 259 mapa (Těšín), Steche, Altgerm. 145 (při jižním ústí Vlárského průsmyku, asi u dneš. Trenčína).

Poloha Setovie (*Σετοβία*, VG. I. 80 ř. 27) je určována tím, že je mezi Asankou a Eburem, blíže k Asance. Okolnost, že na prostote poměrně tak malé, jako byla mezi Eburem a horním Poodřím, jmenoval každý z obou itinerářů jiné stanice, bylo by lze vyložit dvojím způsobem, a to buď tak, že každý itinerář jmenoval jiné stanice na téže trati, nebo tak, že z Ebura do horního Poodří vedly dvě cesty paralelní, východnější přes Setovii a západnější přes Karrodunon. Podle polohy Setovie blíže k Sarmatským horám se zdá tato druhá alternativa pravděpodobnější. První vhodná trať na západní straně od Karpat vede od Vlárského průsmyku k Senici a Horní Bečvě. Někde při Bečvě nebo snad ještě o něco severněji bylo by lze hledati Setovii¹.

O poloze Karroduna (*Καρρόδουνον*, VG. I. 80 ř. 28) se zachovala dvojí rukopisná tradice. Rukopisy třídy *RWU*r udávají pro její zeměpisnou šířku číslo 51°30', kdežto *X* má šířku o jeden stupeň jižnější. Ať se rozhodneme pro to či ono číslo², při každém by se tato osada dostala tak daleko od Ebura, že to zřejmě odporuje skutečným poměrům. A totéž platí také o následující osadě Arsoniu. Jejich neúměrnou vzdálenost i jejich polohu směrem severovýchodním (místo zhruba severním) od Ebura si vysvětlíme posunem baltického pobřeží, na něž byla tato část itineráře vázána, směrem severovýchodním.

Otázku, kam máme umístit Karrodunon, nelze zatím ještě bezpečně zodpovědět, protože jednak nedovedeme do všech podrobností určití trať cesty, při níž byla tato osada, jednak také archeologický výzkum končin, jež tu mohou přijíti v úvahu, není ještě tak pokročilý, aby nám mohl býti bezpečným vodítkem. Jen

¹ Jinak Setovii lokalizovali Mannert, *Germania* 570 (jižně od pramene Hronu), Wilhelm, *Germanien* 231 (Kežmarok), Sedláček, *Ptolem. zprávy* 28 (v okolí Leskovce) Gnirs, *Östl. Germ.* 24 (v okolí Váhu), Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 39 (při Váhu), Mehlis, *AfA XLVII.* 151 mapka, 162, L. 259 mapa (Čáca nebo Žilina?), Steche, *Altgerm.* 144 a d. (v údolí dolního Váhu, v okolí Nového Města nad Váhem nebo Piešťan), a j.

² Cuntz, *Geogr.* 68, přijímá nižší šířku podle *X*; Steche, *Altgerm.* 149 soudí, že tato šířka nemůže pocházeti od Ptolemaia, protože by při ní bylo Karrodunon příliš blízko u Asanky a příliš daleko od Arsonia.

tolik zatím lze říci, že krásné keltské jméno *Karrodonon*¹ předpokládá výšinnou a hrazenou polohu. A takovou hrazenou osadu keltského původu známe dosud v končinách, kam bychom alespoň přibližně mohli Karrodonon umístit, jedinou. Je to hradiště na Hostýně, které podle nálezů dosud známých bylo v době pozdnělatenské jednou z nejdůležitějších hrazených osad na Moravě². Ztotožnění Karroduna s Hostýnem je ovšem na závadu poněkud západnější poloha Hostýna, než bychom při celkovém základním směru brigetijské cesty očekávali³.

Trať cesty z Arsonia přes Kalisii do Rugia třeba umístit do oblasti mezi horní Odrou a dolní Vislou. Kalisia (*Καλισία*, VG. I. 78. 27) se téměř obecně ztotožňuje s dnešním městem Kališí na dolní Prosně. Autoři, kteří Kalisii umísťují jinak⁴, byli k tomu většinou vedeni úvahou, že vzdálenost Kališe od Jeseníků je větší než vzdálenost Ptolemainovy Kalisie od

¹ H. d'Arbois de Jubainville je vykládal jako ‚*Carriv hrad*‘, v. Holder, *Altcelt. Sprachschatz* I. 810, R. Much jako ‚*vozový nebo kamenný hrad*‘, Hoops RL. III. 17, *ZfdA* XLI. 126 a d. (tam připouštěl Much obojí řešení).

² Červinka, Ebert RL. II. 102, Slované na Mor. 75 a d., Skutil, *Hlasy svatohostýnské* XXIX (1933), 24 a d., 56 a d., Šimek, KG. 44. Ze starší lit. o Hostýně srov. zejména Dudík, *ČMM* VII (1875), 11 a d., V. Houdek, *ČMOlom*. V (1888), 1 a d., M. Kříž, *Kůlna a Kostelík 359*, Červinka, *Prav. hradiška na Mor.* (Kroměříž 1896), 14 a d., 19 pozn.

³ Jiné identifikace v. Mannert, *Germania* 570 (v okolí Hrádku v župě lipovské), Wilhelm, *Germanien* 252 (Zarnowice na Pilice), Šafařík, SS. I. 124 (nedaleko Krakova; odmítnutí identifikace s Čarnovicemi tamže 555 pozn. 99, srov. výše str. 14), Forbiger, *Handb.* III². 299 p. 91 (Zarnowice); Sadowski, *Handelsstrassen* 61 (Rýmařov), Sedláček, *Ptolem. zprávy* 26, 28 (snad při vsi Karchvicích bl. Tarnovic); Müller 274 pozn. 3 (Krapice na Odře u Opolí), Partsch, *Schlesien* I. 333 (Krapice nebo Opolí); Gnirs, *Östl. Germ.* 25 (v údolí Bečvy); Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 39 (přechod Odry u Opolí), Mehlis, *AfA* XLVII. 151 mapka, 161 a d., L. 259 mapa, *Altdeutschland* 10 (Opolí na Odře), Steche, *Altgerm.* 146 (jižně od Mor. Ostravy), a j. Někteří autoři neprávem vylučují Karrodonon z naší oblasti proto, že se toto jméno u Ptolemaia vyskytuje také ještě na třech jiných místech, ve Vindelicii (II. 12. 5), v Pannonii (II. 14. 4, 15. 1) a v Sarmatii (III. 5. 15).

⁴ Srov. na př. Dzieduszycki, *Wiadomości* 393 (Ratiboř), Gnirs I. c. 26 (Opolí na Odře); R. Much, *ZfdA* XLI. 123 kladl Kalisii ještě jižněji, než je u Ptolemaia, protože její jméno je spíše keltské než germánské; srov. též Hoops RL. III. 5 (mit Kalisz... hat der Ort kaum etwas zu tun').

východního konce pohoří Askiburgijského (Kališ je zhruba asi dva poledníkové stupně na sever od Nízkého Jeseníku, kdežto Kalisii zakresluje Ptolemaios jenom o 20 zeměp. minut severněji než východní konec pohoří Askiburgijského). Ale tato překážka je jenom zdánlivá. Pouhý pohled na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu nás poučí, že výpočet polohy všech *πόλεις* v severovýchodní Germanii musil vycházeti od pobřeží Baltického moře, které bylo v těch končinách jedinou možnou základnou pro Ptolemaiovy výpočty vzdáleností, už také proto, že každý itinerář končil v některém pevném bodě na pobřeží. Pohoří se pro tyto výpočty nehodila jednak proto, že jejich ohraničení nebylo (kromě koncových bodů) nikde tak určité, aby mohla býti tak vhodnou základnou výpočtů jako pevná čára pobřeží, jednak také proto, že si u nich byl Ptolemaios vědom svých rozličných posunů a úprav, a z jihu, od Dunaje už dokonce nemohl vycházeti při určování polohy osad v severní Germanii jak pro příliš velkou vzdálenost, tak zejména také proto, že si byl vědom těch rozličných a četných nejistot, s nimiž musil při úpravě své mapy právě v jižním a středním pruhu Germanie nejvíce zápolit.

Ptolemaiův výpočet zeměpisné šířky Kalisie tedy vycházel — jako u ostatních severnějších osad téže trati — od pobřeží Baltu, nikoli od pohoří Askiburgijského. A s toho hlediska je shoda polohy obou osad opravdu dokonalá, neboť Kališ je od baltického pobřeží (u Karwie) okrouhle $3^{\circ} 6'$ a Ptolemaiova Kalisia¹ — $3^{\circ} 10'$. Že se pohoří Askiburgijské octlo na mapě Ptolemaiově až těsně pod Kalisii, zavinil mylný posun tohoto pohoří². Položíme-li jeho východní konec do téže zeměpisné šířky jako severní konec Ptolemaiových Sarmatských hor, dostaneme správný poměr vzdáleností: Kalisia bude $2^{\circ} 20'$ na sever od východního konce pohoří Askiburgijského, což opět přibližně souhlasí s polohou Kališe v poměru k Nízkému Jeseníku.

Kališ je při prastarém brodu přes Prosnu³, je na témž po-

¹ Ptolemaios zaokrouhloval čísla zeměp. minut od 5 k 5 (t. j. vyjadřoval je zlomky $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$ atd.), srov. výše str. 85 pozn. 3.

² VG. II. 39 a j.

³ Sadowski, Handelsstrassen 12, 18 a d., 57 a d.

ledniku jako Vlárský průsmyk a leží ve směru, jímž trať od horní Odry k dolní Visle procházela. Uvážíme-li k tomu polohopisná čísla, uvedená v předešlém odstavci, a konečně i nápadnou podobu obou jmen Kalisia — Kališ, musíme uznati, že jejich ztotožnění je více než pravděpodobné. Steche pokládá jméno Kalisia za starogermánské¹, kdežto slavisté P. J. Šafařík, A. Brückner a j. prohlásili toto jméno za slovanské². A. Brückner³ je vyložil ze slovanského *kal* (*kaliště*) a jeho názor přijal, ovšem s rezervou, i germanista E. Schwarz⁴. Slovanský původ jména *Kalisia* je dobře možný i se stanoviska sídelně-geografického, neboť trať této cesty šla těsně při hranicích Ptolemaiovy Germanie⁵, t. j. při rozhraní sídel germánských a slovanských, které ovšem netvořilo úplnou přímku, nýbrž nepravidelnou křivku podle toho, jak sídla obojích kmenů navzájem do sebe zasahovala⁶.

Ztotožnění Ptolemaiovy Kalisie s Kališí nám do jisté míry usnadňuje také alespoň přibližné určení polohy jižnějšího *Arsonia* (*Ἀρσόνιον*, VG. I. 78. 26). Podle zeměpisných souřadnic Ptolemaiových bychom je měli umístit někam na jihozápad od východního konce pohorí Askiburgijského. Ale také zde platí to,

¹ Steche, Altgerm. 147: „der Name Kalisia ist lautlich so gestaltet, daß er beim Übergang aus dem Altgermanischen in das Altslavisches nicht verändert wurde“.

² Šafařík, SS. I. 555, A. Brückner, Początki Słowiańszczyzny Zachodniej, Slavia I (1922), 399.

³ Brückner l. c. 399: Kalisz, t. j. błoto, lutum (ktofe, niewiemy, bo roi się od Kaliszów...). Kalisii jako *Kaliště* vykládal také již Sedláček, Ptol. zprávy 26, 28.

⁴ E. Schwarz, Die Frage der slawischen Landnahmezeit in Ostgermanien, MÖIG XLIII. 219; Schwarz soudí, že jméno *Kalisia* mohlo snad také pocházeti z jiného jazyka, na př. ze severoilýrštiny, ale tato domněnka není ničím doložena a souvisí s německou tendencí prohlašovat v oblasti někdejších popelnicových polí t. zv. lužicko-srbských za illyrské vše, co nelze prohlásit za germánské; srov. k tomu Šimek, Problémy moravské prehistorie, ČMM LIX (1935), 46 a d.

⁵ VG I. 143.

⁶ A. Brückner l. c. 399, pokládal Ptolemaiovův záznam osad *Kalisia* a *Askaukalis* přímo za důkaz, že Slované již v I. století po Kr. měli svá sídla západně od Visly. Stejně soudil o Kalisii také L. Niederle, Rukověť slov. archeologie (Praha 1931) 13, Semkowicz, Hist. Śląska I (Krakov 1933), 15, a j.

co bylo pověděno o Kalisii, t. j. že Ptolemaios nevázal tyto osady na pohorí Askiburgijské, nýbrž že při výpočtu jejich polohy vycházel od baltického pobřeží. Vzdálenost půl stupně, již Ptolemaios vypočetl mezi Kalisii a Arsoniem¹, by ukazovala někam do území mezi Odrou a střední Prosnou. V těch končinách byl skutečně již před lety učiněn zajímavý nález, který nám poskytl první relativně bezpečný doklad, kudy trať „jantarové“ cesty opravdu šla. Je to nález velkého skladu surového baltického jantaru u Velkého Hennersdorfu (východně od Namyslova). Nález obsahoval více než 8 měřic nezpracovaných kusů jantaru² a byl zřejmě uložen do podzemního skladiště nebo úkrytu kupcem, který s jantarem obchodoval. Naleziště je mezi Opolím a Kališí, právě na přímce, procházející body Hostýn—Opolí—Kališ—velký ohyb Visly u Bydhoště, tedy právě v místech, kudy bychom vedli nejprímějším směrem trať „jantarové“ cesty od Hostýna k dolní Visle. Jeho vzdálenost od Kališe činí okrouhle 39 zeměpisných minut, což je také číslo, které se velmi blíží odhadu Ptolemaiovu. Je proto dobře možné, že někde na mírně zvýšené plošině v okolí V. Hennersdorfu, ať již přímo na místě, kde byl nález učiněn, nebo někde v okolí (u Wallendorfu nebo jinde) mohla být v dobách, kterých se týkají zprávy Ptolemaiovy, osada, jejíž jméno ve formě *Arsonion*³ nám Ptolemaios zachoval.

Kromě této lokalisace bylo by snad také možno uvažovat o jižnějším umístění Arsonia v místech, kde trať cesty křížila tok řeky Odry. Třeba tu pomýšleti především na dva prastaré brody s pevným skalním dnem u Opolí nebo ještě o něco jižněji u Krapic (při ústí Osoblahy). Osada při brodu přes Odru měla jistě pro jižní kupce značný význam jak se stanoviska obchodního, tak zejména také po stránce dopravní, neboť otázka pře-

¹ V. výše str. 46 č. 46 a 47.

² Partsch, Schlesien I. 335, H. Hassinger, Die mährische Pforte u. ihre benachbarten Landschaften (Vídeň 1914, Abh. Geogr. Ges. Wien XI. 2), 226, Mehlis AfA XLVII. 161, Červinka, Ebert RL. II. 94.

³ To je tvar, dochovaný hlavními rukopisy obou tříd *RWUr* a *X*; tvar *Arsenion*, jemuž dal přednost Müllenhoff, GA. 132, a kterému přiznává opět Steche, l. c. 126, ráz rovnocenné alternativy, pochází z podružnějších rukopisů *GΣ* a je koruptélou.

pravy karavany přes větší vodní toky byla pro ně vždy zvlášť důležitá¹. Podle dosavadních nálezů archeologických by snad bylo lze Ptolemaiovu osadu hledati spíše u Opolí než u brodu krapického, jak ukazují na příklad proslulé nálezy římských hrobů u Wichuly, u Grošovic a u Halbendorfu, vesměs v nejbližším okolí města Opolí².

Autoři, kteří se až dosud zabývali otázkou Arsonia, docházeli zpravidla k jiným závěrům³. Z jejich lokalisací musíme zamítnouti především ty, jež vycházejí z domněnky, že Arsonion je třeba určovati podle jeho zdánlivého vztahu k pohoří Askiburgijskému⁴ nebo k pramenům Visly, a umísťují je proto na Moravu nebo k jižnímu okraji Slezska. Ptolemaios, jak jsem uvedl, určoval polohu Arsonia a všech ostatních osad téže trati až po Rugion podle jejich vzdálenosti od baltického pobřeží a podle té musíme všechny ty osady včetně Arsonia umístit do oblasti severně od východního konce dnešních Sudet.

K negativnímu řešení otázky, jak třeba umístit Arsonion, došel R. Much a u nás Šmejkal. Much poukázal v práci o městech v Ptolemaiově Germanii⁵ na obdobu názvů osad *Arsonion*, *Setidava* a *Askaukalis* se jmény *Arsikua*, *Setuia*, *Asanka* a dospěl k závěru, že tři jména první řady jsou dubletami jmen řady druhé. Názvy *Arsonion* a *Arsikua* připsal kmenu Arsietů v Sarmatii⁶. Šmejkal přejal názor Muchův a doplnil jej výkladem, že zprávy, jichž se Ptolemaiovi o těchto osadách dostalo, souvisely „jednak se zprávami o horstvu Askiburgiu, jednak se zprávami

¹ Z toho důvodu zřejmě také umísťují někteří autoři, j. Müller, Partsch, Gnirs, Šmejkal, Mehliis, k některému z obou brodů Ptolemaiovo Karrodunon nebo Kalisii, srov. výše str. 113 pozn. 3, 4.

² Více o tom v. kap. III.

³ Srov. na př. Mannert, Germania 561 (u Těšína, jz. od pramene Visly), Wilhelm, Germanien 252 (Osiakow, vév. Kališ, Sedláček, Ptolem. zprávy 25 a d., 28 (pravděpodobně Věrušov nad řekou Prosnou), Müller 271 p. 3 (totéž), Dzieduszycki, Wiadomości 393 (na Moravě v okolí Šumperka nebo Šternberka), Gnirs, Östl. Germ. 25 (na horní Odře při jižním okraji Slezska).

⁴ Tím opravuji také svůj názor, vyslovený kdysi v Č. a M. 107, 267, Pamiętnik II. 107.

⁵ R. Much, ZfdA XLI. 141 a d.

⁶ Tamže 100 a d.

vami o hornatině Orkynské. Dvojím nakreslením těchto nakreslil i dvakrát ona města. Proto řadu severní jmenovaných měst nutno s Askiburgiemi z mapy vyškrtnouti¹.

Není mým úkolem řešiti zde otázky filologické, přece bych však chtěl k stanovisku Muchovu poznamenati, že Arsonion i Arsikua, souvisí-li opravdu se jménem Ptolemaiových sarmatských Arsietů (*Ἀρσιῆται* III. 5. 8)², mohly přece jen obě býti samostatnými osadami, koloniemi Arsietů, podobně jako máme v Čechách několikere Moravany, na Slovensku Moravce a naopak zase na Moravě i na Slovensku Čechy. Pokud se týká dvojice jmen *Setuia* — *Setidava*, nevěděl ještě Much, že rukopis *X* má variantu *Getidava* (na niž upozornil teprve Cuntz³ v roce 1923), která má nepoměrně dáctější zvuk než *Setuia*, a která sotva připouští, abychom ji škrtnli jako dubletu *Setovie*, a u třetí dvojice osad *Askaukalis* a *Asanka* už sama Muchova příliš složitá etymologie ukazuje, jak málo je oprávněn předpoklad, že by i tu mohlo jít o dublety. A také geografické odůvodnění Šmejkalovo je mylné, neboť trojice jmen *Arsonion* — *Setidava* (*Getidava*) — *Askaukalis* není připjata ani k pohoří Askiburgijskému, ani k Orkynskému lesu, a totéž platí ostatně také o druhé trojici *Arsikua* — *Setovia* — *Asanka* (nehledíme-li ani k tomu, že není vůbec důvodu k domněnce, že by také Orkynský les byl u Ptolemaia zakreslen dvakrát, jak se mylně domníval Šmejkal).

Není-li důvodu škrtnati s mapy Germanie *Arsonion* a druhé dvě osady z příčin, jež uvedli Much a Šmejkal, není stejně důvodu zamítati dácký původ osady *Setidava* nebo *Getidava*, jak chtěl v poslední době Steche, jenom z toho důvodu, že v oné končině, t. j. daleko od vlastních sídel Dáků, není pravděpodobný⁴.

¹ Šmejkal, Ptolem. zprávy 38 a d.

² Na podobu jmen *Ἀρσιχόα* a *Ἀρσιῆται* upozornil již Müller 425 pozn. 1.

³ Cuntz, Geogr. d. Ptolem. 67, ř. 271. 5. Much přesto svůj názor později — Hoops RL. IV. 169 — pozměnil a vyslovil domněnku, že thrácká *Setidava* byla „snad omylem posunuta příliš daleko na severozápad“.

⁴ Steche, Altgerm. 148, proto zamítá Zeussův a Muchův výklad o dáckém původu jména osady (*Setidava*) a vykládá jeho koncevku z germ. *-ahwa*, Fluss. Šafařík, SS. I 555, připouštěl také slovanský původ jména *Setidava*.

Sídla Dáků zasahovala před příchodem Jazygů do nynější Velké nížiny uherské a Kvádů na Slovensko mnohem dále na západ a severozápad¹ než v době Ptolemaiově, a obchod s jantarem a jinými produkty kvetl na trati, jež nás zde zaměstnává, již v těch dobách, jmenovitě v době pozdnělatenské v posledním století př. Kr., nebyla by proto dácká obchodní stanice nebo kolonie při ni ničím nemožným. A jméno osady se mohlo udržeti i do dob pozdějších, třebaže už snad její obyvatelstvo mohlo být vyměněno nebo pogermánštěno. Ostatně tu třeba znovu upozornit na to, že nevíme, ze které doby pocházel itinerář, z něhož je jméno osad při této trati čerpáno, a že proto také ani nemůžeme vylučovati, že v době vzniku itineráře ještě mohla dácká obchodní stanice nebo kolonie v těch končinách trvati. Tolik podotýkám k stanovisku Stechovu, aniž bych tím sám chtěl dácký původ této osady dokazovati. Se stanoviska sídelněgeografického by bylo lze vzhledem k její poloze těsně při hranicích Ptolemaiovy Germanie (v. níže) také uvažovati o myšlence Šafaříkové, že Setidava byla osadou slovanskou².

Otázku, kam máme Setidavu či Getidavu (*Σετιδαβα* n. *Σετιδαβα* *WU*Ω-*R*, *Γετιδαβα* *X*, VG. I. 78 ř. 28) umístit, lze také zatím řešiti jen přibližně. Je nám tu vodítkem jednak severní směr cesty, jednak Ptolemaiovův odhad vzdálenosti této osady od Kalisie na dvě třetiny stupně (40', srov. str. 46 č. 47 a 48). Obojí ukazuje někam do končiny severně od střední Varty. Podle rázu terénu³ lze souditi, že trať cesty šla nejspíše tímž směrem, jako dnešní cesta Kališ—Kokanin—Stawiszyn—Sbersk—Rychwal—Staré Mjasto—Konin. U Konina je prastarý brod přes Vartu, který se pro kupecké karavany hodil lépe než brod u Kola, kde široké bažiny a inundační terén přechod značně ztěžovaly⁴. Kolo

¹ Strabon, VII. 3. 1, Plinius, NH. IV. 80 a d.; srov. k tomu Brandis, Pauly-Wissowa RE. IV (1901), 1952, Dobiáš, ČČM XCVI. 216 a d., Vlastivěda IV. 10, Ondrouch, Denarfund 19 a d., Slovensko v době ř.-g. 23 a d. (tam v. v pozn. i jinou lit.), Šimek, KG. 129 a d.

² Šafařík, SS. I. 555.

³ Srov. k tomu Sadowski, Handelsstrassen 12.

⁴ Na to správně upozornil Gnirs, Östl. Germ. 26; srov. také již Sadowski l. c.

je ostatně již také příliš daleko na východ od celkového směru cesty. Severně od Konina šla trať cesty podle rázu terénu asi středem krajiny, obklíčené jezery, přes dnešní Kaziměř, Kleczew a Dobromyśl. V těch končinách někde bude třeba hledati Ptolemaiovu Setidavu¹.

Až do končin severně od Kaziměře a Kleczewa určoval ráz krajiny trať cesty celkem jednoznačně. Méně jisté je již pokračování její dále k severu. Gnirs, který se z novějších autorů poměrně nejpodrobněji zabýval touto otázkou, uvažoval o dvou tratiích, vycházejících od Varty². Jednu vedl z Konina přes Kleczewo, Mogilno a Barczin ke brodu přes řeku Brdu (Brahe) u Bydhoště, druhou z Kola obloukem východně od Goplenice, jezera Ślesinského a Gopla ke Gniewkowu a dále na severozápad k Bydhošti. Ale obě tyto trati byly, myslím, málo vhodné, protože na nich terén skýtal poměrně mnoho překážek, jejichž překonávání a obcházení by bylo zdržovalo v cestě (což platí především o trati přes Mogilno), a hlavně, protože nevyhovovaly zásadě nejkratší přímé linie, která byla jedním z hlavních předpisů římských cest, a které se přidržovali římsští kupci, i když cestovali v oblastech mimo římskou sféru. Nejvhodnější trať s obojího hlediska šla snad od Kaziměře a Kleczewa přímo na sever přes Strzelno k Inowrocławu a odtud z největší části po rozvodí Visly a Noteče k Bydhošti. V okolí Bydhoště resp. velkého ohbu Visly je pravděpodobně třeba hledati Ptolemaiovu stanici Askaukalis či Askaulis (*Ἀσκωνκαλῖς RWUr, Ἀσκωνλῖς X, VG. I. 76. 24*). Tomu nasvědčuje jak velký historický význam tohoto území, tak také okolnost, že se tam jižní kupci po prvé přiblížili k velkému

¹ Sedláček, Ptolem. zprávy 28, ji kladl do okolí Kazměře, Müller 267 pozn. 10 ke Kleczewu nebo Ślesinu (nespr. Stessin vel Clezowo), Gnirs, l. c. 26, a Mehliis, AfA L. 259 mapa, do okolí Konina, Steche, Altgerm 148, blíže Goliny; zdánlivá obdoba jména vedla Wilhelma, Germanien 252, a po něm i jiné k ztotožnění Setidavy s městem Żydowo jižně od Hnězdna, ale Sadowski, l. c. 2 (a po něm Müller 271 pozn. 5) upozornil na to, že Żydowo bylo založeno až v 17. stol.; Sadowski sám (tamže 57 a d.) hledal Setidavu až u Znina, což Müller právem odmítl.

² Gnirs, Östl. Germ. 26 a d., srov. již také Sadowski, Handelsstrassen 12, 18 a d., 161 a d., 180.

toku Visly, který je měl dále provázeti až k cíli jejich cesty. Také vzdálenosti od Kališe i od mořského pobřeží souhlasí přímo dokonale se vzdálenostmi, jež nám podávají čísla Ptolemaiiova: Kališ—Bydhošť 1° 25', Kalisia—Askaukalis 1° 25', a Bydhošť—mořské pobřeží u Karwie asi 1° 41', Askaukalis—mořské pobřeží 1° 45'. Malý rozdíl asi 4' u druhé dvojice čísel lze vysvětliti jednak tím, že Ptolemaiův výpočet vzdáleností se zvyšoval severozápadním směrem trati Askaukalis—Rugion, jak mu vycházela na jeho mapě (také skutečná cesta od Bydhoště k moři byla ovšem delší než je vzdušná čára Bydhošť—Karwia), jednak snad také Ptolemaiiovým zaokrouhlováním¹ minutových čísel na 5.

Shoda v poloze a nepochybně i historický význam krajiny vedly většinu vykladačů Ptolemaiiovy topografie k tomu, že ztožnili Askaukalis buď přímo s Bydhoštěm nebo s některým místem v jeho okolí². Sadowski upozornil³ na Voigtův výklad o příbuznosti jména osady *Osielsku* u Bydhoště s Ptolemaiiovým *Askaukalis*. Tento výklad nalezl značný ohlas⁴. Proti tomu však vystoupil A. Brückner popíraje jakoukoliv příbuznost obou jmen a vykládaje jméno *Askaukalis* jako složeninu z *Aska* + *Kal*. Zároveň prohlásil Brückner toto jméno s naprostou určitostí za slovanské a viděl v něm stejně jako v názvu *Kalisia* doklad, že Slované byli již v I. století po Kr. usídleni také s levé strany Visly⁵.

K Ptolemaiiovu názvu osady *Askaukalis* bych připomněl, že tu jde pravděpodobně o reprodukci latinského ablativu plur.

¹ Srov. str. 85 pozn. 3, 114 pozn. 1.

² Jenom Müller, 267 pozn. 10, je ztožnil se Zninem na řece Gąsawce. Sedláček, Ptolem. zprávy 28, hledal Askaukalis v okolí Přílenek na Noteči jižně od Bydhoště.

³ Sadowski, Handelsstrassen 41, 57.

⁴ V poslední době jej na př. přejali Mehliis, Altdeutschland 9, AfA L. 259 mapa, a Steche, Altgerm. 147.

⁵ A. Brückner, Slavia I. 399; první část jména *Aska* jest podle Brücknera pclské *Osko*, ozývající se ve jméně polské říčky *Osko-błok* (a pod.) a ve jméně naší *Oskavy*, přítoku horní Moravy; „jest i bloto *Oska* albo *Oszczka* w Poznańskiem“ (tamže). K otázce slovanskosti jména Askaukalis srov., co bylo pověděno o Kališi a Setidavě, str. 115, 119. K názoru Muchovu a Šmejkalovu, že Askaukalis je obměnou Asanky, v. výše str. 117 a d.

*Ascaucalis*¹, který by předpokládal nominativní tvar *Ascaucalae* nebo *Ascaucali*, tedy v dnešní češtině *Askaukaly*².

Od osady Askaukalis uhýbá trať cesty na mapě Ptolemaiově směrem severozápadním ke Skurgu a Rugiu (*Σχοῦργον* — 'Pov-γιον', VG. I. 76. 23, 22). To bylo hlavní příčinou, proč někteří vykladači ztotožnili Viaduas, „pod“ jehož ústím je Rugion, s Wieprzem, Słupskou nebo s některou jinou z pomořanských řek³ a uhnuli proto také trať „jantarové“ cesty tím směrem zapomínajíce, že tím velmi podstatně oddalují konečný cíl cesty od hlavního naleziště a dojista i odbytiště jantaru, pro nějž jižní kupci především vážili dalekou cestu od moře (nebo nejméně alespoň od Dunaje) k moři. Cíl praktických římských obchodníků byl však dojista co nejbliže k prameni jantarového bohatství a k tomu jim ukazoval cestu tok dolní Visly. Proto musíme Rugion, konečnou stanici cesty na pevnině, hledati při ústí Visly, a proto musí Viaduas býti ramenem Visly⁴, nikoli jednou z řek nebo říček daleko na západě v Pomořanech. Vybočení konce cesty mezi stanicemi Askaukalis a Rugion z celkového směru severního, který měl býti ve shodě se skutečností zachován až k moři, do směru severozápadního není ničím jiným než kompromisním řešením, jímž se Ptolemaios snažil odstranit rozpor mezi zprávou, z níž zvěděl, že v Rugiu resp. v ústí Viadua zapadá slunce v touž dobu jako v Karpidě, a že tedy Rugion resp. ústí Viadua (Západní, Gdanské Visly) je na témž poledniku jako Karpis, a mezi nedopatřením, jímž se mu jižnější část cesty posunula o $1\frac{1}{2}^{\circ}$ dále k východu spolu s pohořím Askiburgijským, jehož východním koncem procházela. Opravíme-li polohu východního konce Askiburgijského pohoří tak, aby odpovídala skutečným poměrům, t. j. posuneme-li konec pohoří na jihozápad na poledník brigetijský a na 50. rovnoběžku, do zeměpisné šířky Ptolemaiových Sudet, dostaneme směr cesty, který

¹ Srov. str. 42.

² V textu cituji ovšem Ptolemaiův nominativní tvar *Askaukalis*, třebaže je zkomolený.

³ VG. II. 82 pozn. 1; v poslední době ztotožňuje Viaduas s Wieprzem (Wipper) Steche, l. c. 38, 146 a j.

⁴ VG. II. 82 a d.

bude téměř úplně shodný se směrem trati Nizký Jeseník (Oderské vrchy)—ústí Gdanské Visly.

Cesta z krajiny bydhoštské k moři nešla ovšem těsně podle Visly, nýbrž po zvýšeném terénu opodál jejího toku. Kde máme v těch končinách umístit poslední dvě její stanice, Skurgon a Rugion, zatím není možno bezpečně říci, protože nelze do podrobností stanovit směr a konečný (přesný) cíl cesty. Sadowski¹ ztotožnil Skurgon s Czerskem (severovýchodně od Chojnic), jiní² s východněji položeným Skórczem. Vzdálenost Askaukalis—55. rovnoběžka, na niž Ptolemaios klade Skurgon, by ukázala spíše na Skórcz (obojí vzdálenost činí přesně $\frac{3}{4}$ stupně), a také po jazykové stránce by ztotožnění obou jmen Skurgon a Skorcz (něm. Skurz) bylo dobře možné. Rugion umísťuje Ptolemaios na 55° 40', t. j. o 40' severněji než Skurgon (str. 45 č. 17 a 18), a o 20' jižněji než ústí Viadua. Ptolemaios nezná zátoky Gdanské a klade proto ústí řeky do téže výše (zeměp. šířky) jako západnější pobřeží. Čítáme-li tedy vzdálenost Rugia od zeměpisné šířky tohoto pobřeží (Karwie nebo mysu Rozewie), musili bychom hledati tuto osadu Ptolemaiovu (byla dojista přístavní osadou) někde buď při ústí Gdanské Visly³ nebo u některé ze zátok dále na severozápadě, v okolí Sopotu nebo Gdyně. Tato poloha by také dobře souhlasila svou vzdáleností od Skórcze se vzdáleností Rugia od Skurga, jak vyplývá z mapy Ptolemaiovy (v. výše)⁴.

¹ Sadowski, Handelsstrassen 57 a d.

² Srov. Kohn, tamže 57 pozn., Sedláček, Ptolem. zprávy 28 („okolí Skurče“), Müller 267 pozn. 10 (Müller sám hledá Skurgon jinde, u Zakrzewa západně od horní Lobsonky; tato lokalisace je ovšem nesprávná).

³ Sedláček, Ptolem. zprávy 28, ji kladl k moři u Olivy (Gdansk), Šmejkal, Ptolem. zprávy 39, ji umísťoval méně určitě „před deltem Vislanským“.

⁴ Jiné lokalisace Skurga a Rugia kolísají podle toho, jak který autor umísťil Askaukalis a u které pomořanské řeky hledal Rugion; tak na př. Wilhelm, Germanien 252, hledal Skurgon u města Deutsch-Krona v Západ. Prusích, 273 Rugion ztotožnil s Regenwalde a. d. Rega; stejného názoru o Rugiu byl Forbiger, Handb. III². 283 pozn. 54; Mannert, Germania 554, hledal Rugion ještě dále k západu, při východním rameni Odry u Kamina, Skurgon v západních Pomořanech; Gnirs, Östl. Germ. 27 a d., hledal Skurgon někde na rozvodí Brdy (Brahe) a Šlupie (Stolpe), a Rugion při ústí Šlupie;

Rugiem se končí společná trať cesty z Brigetia a z Carnunta na půdě Germanie. Byla-li tato poslední stanice také skutečně vlastním cílem výprav jižních kupců za jantarem, čili jinými slovy, bylo-li Rugion samo jakýmsi střediskem obchodu s jantarem, který tam snad byl domorodci dovážen ze Sambie, či plavily-li se obchodní výpravy z Rugia samy po lodích napříč Gdanskou zátokou přímo k pobřeží Sambie¹, kde byl jantar mořem vyplavován na břeh a sbírán domorodci (Aestii), z díla Ptolemaiova ovšem zřejmě není. Obojí bylo možné. Naproti tomu je zcela nepravděpodobné, že by se byly obchodní výpravy hleděly dostat po souši z Rugia viselskou deltou do Sambie. Nekonečné močály a množství ramen Visly i jiných vodních toků byly tu pro jižní kupce příliš velkou překážkou.

Myšlenka, že Rugion mohlo býti samo také jakýmsi ústředím obchodu se sambijským jantarem, nalézá podle mého soudu oporu již i ve vlastním jménu osady, které ukazuje na to, že osada byla pravděpodobně jakousi kolonií rugijskou mimo vlastní rugijské území, ať již byla na území přímořských Sidénů, či vnitrozemských Ailuaionů — Helveonů (nebo na rozhraní mezi oběma územími). Vlastní území rugijské bylo podle svědectví Ptolemaiova² především v deltě Visly (mezi Viaduem a Vistulem).

Müller, 267 pozn. 9, 10, ztotožnil Skurgon se Zakrzewem a Rugion s Rügenwalde při ústí Wieprze, v čemž s ním souhlasí Mehliis, Altdeutschland 9, AfA L. 259 mapa (Skurgon = Chojnice), a Steche, Altgerm. 38, 146 a d. (pokládá etymologický souhlas mezi jmény Rugion a Rügenwalde přímo za důkaz, že Ptolemaiovů Viaduas musí být totožný s Wieprzem, třebaže je Rügenwalde, jak sám podotýká (147), jenom 3 km od moře vzdáleno; týmž nebo ještě lepším právem bychom mohli Rugion ztotožnit s ostrovem Rujanou a v důsledku toho i Viaduas s Odrou — to však sám Steche na str. 38 ostře odmítá); Skurgon hledá Steche 148 na přechodu přes Brdu severozápadně od Chojnic (Konitz). *Kętrzyński*, Germania wielka, mapa I, hledal Skurgon východně od Visly (Skurgwy).

¹ Srov. str. 99 pozn. 3 (*et litora peragravit*); také Tacitův výrok (G. 45) *pretiumque mirantes accipiunt* lze nejlépe vyložit na domorodce přímo na pobřeží Sambie, neboť zprostředkovatelé obchodu mimo území Sambie by byli sotva bývali tak neopatrní, aby projevovali údiv, spíše by se byli snažili získati více, než jižní kupci, opatrní a lstiví, nabízeli.

² Rutikleioi > Rugikleioi v. VG. II. 121 a d.; Sidény v. tamže 120 a d., Ailuaiony — Helveony 157 a d.

Sousedili tedy Rugiové na severovýchodě s Tacitovými Aestii, jedinými sběrateli jantaru za doby Tacitovy¹. Je nasnadě myšlenka, že si Rugiové zřídili západně od ústí Gdanské Visly v místech, kde ústila na břehu Gdanské zátoky důležitá trať obchodní cesty od Dunaje, stanici, v níž zprostředkovali především obchod s jantarem, který získávali výměnným obchodem od Aestiů a prodávali jej opět jižním obchodníkům výměnou za rozličné italské nebo provinciální tovary. Cena, za niž jantar prodávali, byla pravděpodobně i tak ještě dosti nízká, aby mnohá jižní výprava dala přednost tomuto způsobu obchodování před dalším cestováním do země Aestiů (nastalo-li na př. počasí nepříznivé pro plavbu, silné vlnobití a pod.).

Zbývá ještě povědět několik slov k otázce ethnické příslušnosti osad při brigetijské a carnuntské cestě. Osady na slovenské půdě byly kromě římské Kelemantie (= Clementia?)² pravděpodobně kvádské³. Na území moravském bylo Eburon — Eburodunon a Karrodunon na půdě kotinské⁴. Dokladem toho jsou i čistě keltská jména obou osad. Setovia mohla rovněž být v území Kotinů (v Pobečví) nebo, byla-li severněji, v území Burů. Tvar jména osady by ukazoval spíše na keltský než na germánský původ⁵. Asanka byla

¹ Tacitus, G. 45: soli omnium...sucinum...inter vada atque in ipso litore legunt.

² Much, ZfdA XLI. 122, 124; později — Hoops RL. III. 24 — Much pochyboval o vzniku jména osady z římského *Clementia* a soudil, že jméno vzniklo z keltského nebo illyrského názvu řeky; byl snad ve svém původním úsudku zviklán tvarem *Kelemantia* (z rkp. *UršZ*), který přejal od Müllera, kdežto tvar rukopisů třídy *RW* *Kelemantia*, který považují za původnější, svědčí spíše o správnosti výkladu jména z lat. *Clementia*; nejmladšího původu bude asi tvar *Kalamantia* rukopisu *X*.

³ VG. II. 197 a d. Také v okrsku nehrazené osady u leányvárského kastelu jsem při sjezdovém zájezdu v roce 1922 našel ve vrstvě na břehu Dunaje černavé střepy, které dokazují, že i tam byla alespoň část obyvatelstva původu kvádského.

⁴ Šimek, KG. 50 a d., 66, VG. II. 176. a d. (v obou pracích v. i jinou literaturu).

⁵ Much, ZfdA XLI. 142, Steche, Altgerm. 145; Šafařík, SS. I. 555, soudil, že jméno osady může býti slovanského původu.

v oblasti lugijské, ať již v území Burů (čítaných Ptolemaiem k Lugům), či v území Lugů Dunských¹.

Steche se domnívá², že ze stanic cesty brigetijské patřila první, Kelemantia, Rakatrium a Singoné Baimům. Setovii a Asanku (Osandu) připisuje Kotinům (Setovii) a Sidonům (Asanku) a překládá je proto na Slovensko k dolnímu Váhu místo stanic Arsikue a Parienny, jež klade na Moravu a přičítá je Kvádům (Arsikuu) a Visburgům (Pariennu). Ale jeho lokalizace právě v tomto úseku Ptolemaiovy mapy je málo přesvědčivá. Především vychází z předpokladu, že „přibližně ke každému místnímu jménu patří jméno kmene“³, tento předpoklad není však nijak bezpečně prokázán a nemůže ho býti proto užíváno jednou jako důkazu pro umístění Ptolemaiových kmenů (pomocí jmen osad) a hned zase naopak jako důkazu pro lokalizaci Ptolemaiových osad (pomocí jmen kmenů). Jak jsem již ukázal z počátku⁴, použil Ptolemaios v oblastech, kde měl zprávy o kmenové příslušnosti jednotlivých osad, zcela jiné metody popisné než v oblastech vzdálenějších, kde zřejmě neměl po té stránce dostatek zpráv. A k oblastem této druhé skupiny patří také Germanie. Otázky ethnické třeba tedy v Germanii řešit jiným způsobem než chce Steche, a také polohu germánských osad musíme určovat většinou jinak, bez přibírání prvku ethnického. Jak málo vhodná je argumentace toho druhu, ukazuje právě nejlépe případ svrchu citovaných čtyř slovenských πόλεις. U všech by měl být v itineráři přídavek *Quadorum*, nikoli jen u Arsikue, jak myslí Steche. Steche tu přijímá — neznaje mého návrhu na emendaci interpunkce v Ptolemaiově posledním národopisném odstavci *Gérmanie*⁵ — bezvýhradně zastaralé stanovisko,

¹ VG. II. 159 a d.

² Steche, *Altgerm.* 143 a d.

³ Tamže 143.

⁴ Str. 7 a d.

⁵ Šimek, VG. I. 74 ř. 24, II. 49, 205, *Sborník z. spol.* XXXVII. 15, 20 a d., KG. 11 a d., 119. K Schirmeisnově poznámce (*ZDVfGMSchl.* XXXIX str. 135, pozn. 35), že jsem se při určování sídel Kvádů octl v rozporu s textem Ptolemaiovým, z něhož si vypomáhám vsunutím čárky do tohoto textu (to je smysl, třeba ne doslovné znění Schirmeisnovy věty), podotýkám, že

podle něhož se ještě v době Ptolemaiově, v II. století po Kr., umisťují na Slovensko místo Kvádů jako zvláštní „kmeny“ Baimové, Rakatriové a Rakaté, a vyrábí se tak zbytečně nový omyl na účet Ptolemaiův. Jméno Baimů, Rakatriů i Rakatů patří, jak jsem ukázal jinde¹, do území západně od řeky Moravy, a na Slovensko od řeky Moravy až po Ipel a Slovenské Krušnohoří patří ve shodě s historickou skutečností sídla Kvádů.

Z osad při společné trati obou cest mezi pohořím Askiburgijským (dnešními Sudetami) a dolním Povislím patřilo Arsonion podle naší lokalisace Lugům Duským nebo Omanským (VG. II. 159 a d.), Kalisia Lugům Omanským, usedlým s obou stran Proсны, Setidava-Getidava byla na území Burgundů, kteří seděli severně od střední Varty (VG. II. 139), Askaukalis byla pravděpodobně blízko rozhraní Burgundů a Ailuaionů (Elveonů nebo Helveonů, VG. II. 157 a d.), takže je těžko rozhodnouti, kterému z obou kmenů bychom ji měli připsati, resp. — šlo-li o slovanskou osadu, jak myslil A. Brückner² — na kterém z obou území byla založena. Skurgon patřilo Ailuaionům (Elveonům — Helveonům) a Rugion, jak jsem již uvedl³, byla nepochybně osada rugijská, založená v území sidénském či (h)elveonském.

Shrneme-li nejdůležitější výsledky úvahy o cestě z Brigetia a z Carnunta k Baltickému moři v několik stručných vět, dospějeme asi k tomuto závěru:

Ptolemaiovy údaje o nejuvýchodnější řadě πόλεις v Germanii jsou pravděpodobně čerpány ze tří itinerářů, z nichž jeden obsahoval řadu místních jmen od Kelemantie po Rugion a jmenoval mezi Pariennou a Karrodunem Eburon, druhý (zlomek?) popisoval odbočku z Ebura do Asanky a třetí jmenoval — kromě

interpunkce práce Ptolemaiovy, jak ji dnes známe, nepochází od Ptolemaia, nýbrž byla přidána až v dobách mnohem pozdějších, a že tedy může být i dnes upravována a opravována, prospěje-li se tím lepšímu porozumění Ptolemaiových údajů, jako je tomu právě v tomto případě, kde se emendací interpunkce odstraňuje zdánlivý rozpor mezi údaji Ptolemaiovými a historickou skutečností; srov. k tomu VG. I. 62, KG. 112, a také rozdíly v interpunkci jednotlivých edicí, na př. (jen namátkou) Müller 254. 1. a Cuntz 62, týž řádek.

¹ Str. 92 a d.

² Srov. výše str. 121.

³ Str. 124.

Carnunta a snad i jiných stanic pannonských — Eburodunon. Hlavní trať brigetijské cesty šla pravděpodobně podle Žitavy, Nitry a Bebravy k ústí Vlárky a průsmkem Vlárským do Ebura, kde se spojovala s cestou carnuntskou. Ta přecházela z Carnunta po Dunaji na Děvín a šla pak opodál řeky Moravy po úpatí Malých a později Bílých Karpat k Eburu — Eburodunu. Z Ebura — Eburoduna vycházely pravděpodobně dvě souběžné cesty. Jedna šla na sever podle toku Bečvy, druhá o něco západněji. Obě se spojovaly v poříčí horní Odry. Společná trať cesty brigetijské i carnuntské pokračovala patrně přes Opolí, Velký Hengersdorf, Kališ, Konin k Inowrocławvi a k ohbu dolní Visly u Bydhoště, odkud sledovala (opodál) západní břeh Visly až ke Gdanské zátocy, kde ústila v osadě Rugia.

Obě cesty procházely územím Kvádů, Kotinů, Burů, Lugů Dunských a Omanských, Burgundů, Ailuaionů — Helveonů a končily u zátoky Gdanské západně od viselské delty.

Z osad při obou tratích lze naprosto bezpečně určit polohu jediné Kelemantie, která byla totožná s dnešním Leányvárem. S relativní jistotou můžeme ztotožnit Kalisii s dnešní Kališí. Eburon — Eburodunon bylo kdesi západně od Vlárského průsmku. Jeho protějškem s východní strany Bílých Karpat byla Parienna.

Itinerář nebo zlomek itineráře, který popisoval odbočku cesty z Ebura přes Setovii do Asanky, byl vázán na Ptolemaiovy Sarmatské hory. Při jméně Asanky byla v něm pravděpodobně poznámka o severním konci těchto hor. V itineráři cesty z Brigetia-Kelemantie do Rugia byl asi údaj o východním konci Ptolemaiova pohoří Askiburgijského (beze jména hor?, určité beze jména „Sudety“) a o hlavním prameni Vistulu¹. Tento údaj byl snad připojen jako poznámka na začátku nebo na konci itineráře, ale mohl také být jako marginální poznámka v sousedství jmen Kalisia a Arsonion.

Z osad, patřících do českomoravského území, je Eburodunon zaznamenáno v oblasti jižnější. Arsonion, zaznamenané v oblasti pod pohořím Askiburgijským, patří naopak do území severně od tohoto pohoří (Sudet skutečných).

¹ VG. II. 79 a d.

2. Z Vindobony k ústí Svěbu — Odry (trať III).

Západně od trati cesty brigetijské a carnuntské můžeme na rekonstruované mapě Ptolemaiově sledovati další dvě řady osad, které zřejmě náležely k téže trati nebo k téměř tratím a pocházejí tedy z téhož pramene. Jsou to v severní Germanii osady Bunition (Munition) — Virunon — Virition — Limiosaleon (Limios alsos) — Budorigon, a o dva stupně jižněji druhá řada osad: Budorgis — Strevint(i)a — Meliodunon — Félikia. Nehledíme-li k mezeře mezi Budorigem a Budorgis, jsme v nejistotách především o východisku první řady od moře a u druhé řady o východisku trati od Dunaje.

Řada jmen Félikia — Meliodunon — Strevinta (Strevintia) patří podle posičních čísel Ptolemaiových, nad' Carnuntum, podobně jako Eburodunon, umístěné na mapě Ptolemaiově na téměř poledníku mezi Carnuntem a Félikii. Ale právě tato okolnost ukazuje, že zde je v Ptolemaiově mapě kaz, pro který nesmíme jenom mechanicky spojovati jména této zdánlivě jednotné řady osad. Eburodunon je totožné s Eburem a patří proto do řady východnější¹. Čili jinými slovy, řada osad Félikia — Budorgis nepatří k cestě carnuntské, nýbrž k trati západnější. A nejbližším východiskem zadunajské cesty západně od Carnunta byla Vindobona (*Ὀυλιόβωνα*², Ptolem. II. 14. 3).

Podle polohy Félikie a Melioduna na poledníku carnuntském byla by snad možná také myšlenka, že obě cesty, do Eburoduna i do Félikie, mohly vycházeti z Carnunta a jíti z počátku po stejné trati, která se teprve později štěpila dvěma směry k Eburodunu a k Félikii. Proti tomu však svědčí především okolnost, že trať Félikia — Meliodunon atd. šla zřejmě územím západně od řeky Moravy a západně od lesa Luny. A pokračování cesty

¹ Str. 100 a d.

² Název podle obou rukopisných tříd *RWUr* a *X(ουλιόβωνα RW, ουλιόβωνα UrΩΖΣ, ουλιόβωνα X)* byl tedy snad již v archetypu, ale nebyl pravděpodobně v rukopise Ptolemaiově, nýbrž byl patrně při opisování zkorumpován z *ΟΥΙΝΔΟβωνα* na *ΟΥΙΛΙΟβωνα*, srov. Müller 291. 6, Cuntz, Geogr. 15, 73, Šimek, VG. I. 62, 135, Steche, Altgerm. 154. O poloze římské Vindobony v. A. Schober, Die Römerzeit in Österreich (Viedeň 1935), 26 a d., 106 (tam v. jinou starší lit.).

přes Strevint(i)u do Budorgů je zřejmě vázáno na východní část Sudet, již cesta procházela. To vše ukazuje nejspíše na cestu podle Svatky a Svitavy. A k té byl nejpříznivější a také nejprímější příchod od Dunaje nikoli z Carnunta širokým inundačním terénem podle řeky Moravy, nýbrž západnější cestou od Vidně a po mírně zvýšeném terénu přes Liské vrchy k soutoku Dyje se spojeným tokem Jihlavy a Svatky.

Pokud se týká konce druhé trati u baltického pobřeží, není na první pohled zřejmé, máme-li jej hledati v Bunitiu (*Βουνίτιον* *RWUr*, *Μουνίτιον* *X*, VG. I. 76. 19), či v západnějším Lakiburgiu (*Λακιβούργιον*, VG. I. 76. 18). Otázka tato ovšem nemá zvlášť velkého významu, protože obě osady musíme hledati v končinách při deltovém ústí Odry, a to Bunition v oblasti východnější, Lakiburgion v oblasti západnější. Podle mého názoru je tu rozhodujícím argumentem jednak směr cesty, která se blížila k dolnímu (nejdolejšímu) toku Odry od východu, jednak poloha Bunitia na téměř poledníku jako Ptolemaiovo ústí Odry. Posiční čísla Ptolemaiova 39° 30'—55° 30' (str. 45 č. 14) kladou Bunition o půl stupně jižněji než vlastní ústí Svěbu — Odry, což znamená, že tuto osadu musíme hledati asi při prvním jezeře oderské delty u Štětína¹ (jezero Dubské, Dammscher See). Jestliže cesta přicházela od (jiho-)východu a došla k oblasti oderského ústí u rozsáhlé vodní hladiny východně nebo severovýchodně od Štětína, čímž došla svého vlastního cíle, ústí Odry, není pravděpodobné, že bychom ji měli prodlužovati ještě dále — podle

¹ Se Štětínem ztotožňoval Bunition již Gnirs, *Östl. Germ.* 37, a stejně tak činí také Steche, *Altgerm.* 151 a d. (buď na místě pozdější slovanské pevnosti Štětína při levém břehu Odry, nebo v jeho nejbližší blízkosti). Jinak umisťovali tuto osadu Mannert, *Germania* 552 (Roztoky na Varnavě), Wilhelm, *Germanien* 278 (Bützow na středním toku Varnavy), A. V. Šembera, *Záp. Slované v pravěku*, Vídeň 1868, 137 (Bynice na Laalandě severně od Roztok), Forbiger, *Handb.* III². 280 pozn. 47 (Bützow), Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 41 (tam, kde Welse od Odry odbočuje), Mehlis, *Altdeutschland* 9 (Volyň = Julin); v Bunitiu viděli dubletu západnějšího Munitia a proto z mapy Bunition vypouštěli na př. Müller 266 pozn. 8, 267 p. 4, 271 p. 8, Much, *ZfdA* XLI. 103; Schütte, *Ptol. maps* 17, vykládá je jako obec. lat. subst. *munitio*, jež spojuje se sousedním jménem *Virunon* v jedno: *munitio Virunōn* = pevnost Virunů. Škrtnati osadu při ústí Odry, kde jest její existence plně odů-

pojeti Ptolemaiova za Odru — do Lakiburgia¹. Ptolemaiova posiční data o ústí Odry jsou svým délkovým číslem přímo spjata s posičními čísly Bunitia, kdežto čísla udávající polohu Lakiburgia (str. 45 č. 13) ukazují vesměs do končin (o půl stupně) západnějších než je Ptolemaiovo ústí Odry. To vše je podle mého soudu bezpečným dokladem, že vlastní konec trati Budorigon — ústí Svěbu musíme hledati v Bunitiu.

Tím bychom měli zjištěny oba konce obchodní trati č. III. A nyní je třeba vyřešiti ještě otázku, jaký význam připadá u této trati Ptolemaiovým Sudetským horám a zdvojení názvu těže osady *Budorgis* — *Budorigon*. Obojí spolu těsně souvisí.

Že *Budorgis* a *Budorigon* (*Βουδοργίς* — *Βουδόριγον*, VG. I. 80. 23, 78. 24) jsou dvě jména pro touž osadu, vyložil přesvědčivě již R. Much². *Budorgis* je podle Ptolemaiových posičních čísel severně od východního konce Sudet, a to ve vzdálenosti půl stupně, kdežto *Budorigon* je značně daleko na jih od západní polovice pohoří Askiburgijského: zeměpisná šířka *Budoriga* je 52° 40', podélná osa pohoří na témž — 41. — poledniku je na 53° 30', vzdálenost 50'; kolmá vzdálenost *Budoriga* od středu podélné osy pohoří je 40'. Srovnáme-li tato čísla s poměry na dnešní mapě, vidíme, že by ukazovala asi někam do středního českého Polabí, kde máme skutečně zachováno množství stop po osídlení z doby Ptolemaiovy, a kde je zejména také nedaleko od ústí Cidliny *Oškobrh*³ a pod ním velmi rozsáhlá osada z latenské a římské doby (mezi Opolany, Opolánky a Sány) jejíž podstatná část se jmenuje *na* (Starých) *Bau'rech*⁴. Uvážíme-li,

vodněna, jenom z toho důvodu (srov. výše Müller, Much), že náhodou v západní Germanii se vyskytuje podobné místní označení (str. 45 č. 27, v. níže při trati VIII), by byl příliš libovolný hyperkriticizm; i kdyby byl název při dolní Odře vznikl z lat. *munitio*, bylo by takové „opevnění“, hradiště, jako přirozené zakončení cesty při oderské deltě zcela pochopitelné a existence opevněné osady v těch končinách zcela odůvodněna.

¹ Tak Gnirs, *Östl. Germ.* 37 a po něm Steche, *Altgerm.* 149, 151 a d.

² Much, *Zfda* XLI. 104, 119 a d., 129; srov. Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 41, V. Novotný, *Krit. zpráv Ptol.* 30; obě jména ztotožňovali již také Manert, *Germania* 560, 570, Wilhelm, *Germanien* 251, a j.

³ VG. II. 26 a d.

⁴ Tamže 27.

že jméno *Oškobrh* mohlo zde dobře vzniknouti z *Askiburg*, a že také u pomístního názvu *na Badrech* by mohla býti etymologická souvislost s Ptolemaiovým názvem osady *Budorig(on)*, je nasnadě myšlenka, že obě tyto lokality mohly míti význam pro vznik zpráv, z nichž Ptolemaios čerpal, resp. že jejich názvy mohly býti v nějaké příčinné souvislosti se vznikem názvu Ptolemaiova pohoří a Ptolemaiovy osady¹.

Rušivě do těchto úvah ovšem zasahuje existence druhé Ptolemaiovy osady — *Budorgis*. Její poloha na rekonstruované mapě Ptolemaiově ukazuje, ať již je při ní funkce Sudet jakákoliv, do území východnějšího, někam do severní Moravy nebo do nejvýchodnějších Čech (v případě, že tu Sudety mají význam hor severně od Dunaje), či někam do Slezska severně od Sudet skutečných. Jde nyní o to zjistit, které z obou těchto umístění je pravděpodobnější. Někteří autoři² si tuto otázku zjednodušili tím, že *Budorigon* jako severnější dubletu prostě s mapy škrkli. Tak jednoduše věc ovšem řešit nelze. Myslím však, že k bezpečnějšímu výsledku vede jiná schůdnější cesta.

Předpokládáme-li, že Ptolemaios získal svá čísla vzdáleností jednotlivých osad z itinerářů, měla by celková délka trati itinerářem nebo snad několika itineráři popsané odpovídati na rekonstruované mapě Ptolemaiově alespoň přibližně součtu skutečné délky trati a čísla, o něž se v končinách trati mapa Ptolemaiova rozrostla proti skutečným poměrům. V našem konkrétním případě to znamená, že Ptolemaiova trať Vindobona—Budorgis (Budorigon)—ústí Svěbu by se měla přibližně rovnati trati z Vídně k ústí Odry, zvětšené o číslo, o které se v těch místech protáhla mapa Ptolemaiova. Toto číslo alespoň zhruba známe. Činí na severu okrouhle asi 2⁰ šířkové, o něž bylo baltické pobřeží posunuto směrem severním, a na jihu činí okrouhle 1⁰ 25', o něž Ptolemaios posunul Vindobonu směrem k jihu. Celkový rozdíl činí tedy asi 3 $\frac{1}{3}$ šířkového stupně. O to číslo by měla být Ptolemaiova celková trať delší než skutečná trať z Vídně k střední Odře a odtud obloukem přes dolní Vartu a Noteč

¹ VG. II. 27 a d.

² Srov. Šmejkal l. c. 41, V. Novotný l. c. 30, a j.

k ústí Odry. Chybu, kterou bylo pobřeží Baltického moře posunuto o 2 stupně dále k severu, odčinil sám Ptolemaios v našem případě tím, že mu mezi oběma dubletami Budorigon — Budorgis vybyla mezera $2^{\circ} 10'$ šířkových (Budorigis $50^{\circ} 30'$ — Budorigon $52^{\circ} 40'$, srov. str. 47 č. 69, 46 č. 44). Tato Ptolemaiova mezera je pro nás velmi důležitá, neboť právě pomocí ní budeme moci rozhodnouti naši otázku. Pokud se týká vlastní trati cesty, došli jsme již k poznatku, že šla z Vídně k soutoku Dyje se Svatkou. Odtud pokračovala trať nepochybně (analogicky jako trať I a II) přímo k severu podle (opodál) dolní a střední Svitavy. Jak pokračovala dále, zatím nevíme. Předpokládejme však, že překážky, které jí stavěl v cestu sám terén, nebyly v přímém směru severním v době Ptolemaiově o nic větší (myslím, že byly naopak menší) než v údolí horní Svitavy a Třebovky nebo Loučné, a že tedy šla Malou Hanou a dále na sever do Kladska a podle horního toku Nisy Kladské k střední Odře a za Odrou obloukem na severozápad k dolní Vartě a za ní přes dolní Noče k ústí Odry.

Pro náš účel by nemělo smyslu vypočítávati vzdálenosti jednotlivých Ptolemaiových stanic. Vzhledem k tomu, že oblouk severní části trati Ptolemaiovy souhlasí alespoň přibližně s obloukem trati, jak jsme ji zhruba naznačili podle dnešní mapy, stačí dojistá alespoň pro tuto část trati pouhé srovnání zeměpisných šířek. Ptolemaiovo Budorigon je na $52^{\circ} 40'$, ústí Ptolemaiova Svěbu na 56° , rozdíl v šířce obou bodů tedy je $3^{\circ} 20'$. Ústí Odry (Divenov) je na 54° , Kladsko (město, přesněji údolí Nisy Kladské mezi Jilovými a Rychlebskými horami) je na $50^{\circ} 30'$, rozdíl činí $3^{\circ} 30'$. Rozdíl mezi výpočtem Ptolemaiovým a skutečnými poměry je tedy pouhých $10'$. A ještě se o polovičku zmenší, přijmeme-li za východisko Ptolemaiova výpočtu Bunion, jehož zeměpisná šířka byla přibližně táž jako šířka dnešního Štětína: Bunion $55^{\circ} 30'$ — Budorigon $52^{\circ} 40'$, rozdíl $2^{\circ} 50'$; Štětín $53^{\circ} 25'$ — Kladsko $50^{\circ} 30'$, rozdíl $2^{\circ} 55'$. Tedy skutečný rozdíl mezi obojí vzdáleností ve směru poledníkovém pouhých pět minut.

U jižnější části cesty shledáme tato čísla: Vindobona $46^{\circ} 50'$ — Budorgis $50^{\circ} 30'$, rozdíl činí $3^{\circ} 40'$; odečteme-li od něho Ptolemaiovu chybu (v. výše) $1^{\circ} 25'$, zbude skutečný rozdíl $2^{\circ} 15'$.

A skutečné poměry: Videň (římská Vindobona) $48^{\circ} 15'$ — Kladsko (údolí Nisy mezi Jilovými a Rychlebskými horami) $50^{\circ} 30'$, rozdíl — $2^{\circ} 15'$! Tedy shoda více než překvapující. Tato shoda zároveň ukazuje, že Budorgis-Budorigon musíme hledati na rovnoběžce $50^{\circ} 30'$, a podle toho, co bylo řečeno výše o pravděpodobném směru cesty, nejspíše v okolí Kladska nebo snad něco dále k severu¹.

Výsledek tohoto umístění je, že Ptolemaiovy osady mezi Vindobonou a Budorgis musíme hledati na trati Videň—Kladsko, a že tedy Ptolemaiovy Sudety mají v tomto případě v podstatě význam Sudet skutečných. Částečný rozdíl ve jménech *Budorgis* [6. pád množ. čísla² od lat. *Budor(i)gi*, česky z *Budor(i)gů*] a *Budorigon* (z lat. *Budorigo* = z *Budoriga*) má zřejmě své vysvětlení v tom, že popis cesty z Vindobony k ústí Svěbu — Odry pochází opět ze dvou itinerářů, patrně zlomků (výpisů), z nichž jeden vycházel z Vindobony a končil jménem *Budor(i)gis*, druhý začínal poněkud pozměněným jménem téže osady *Budorigo* a končil Bunitiem při ústí Odry. Vznik mezery mezi oběma jmény *Budorgis* a *Budorigon* na mapě Ptolemaiově lze vysvětlit opět tím, že východiskem výpočtu zeměpisných souřadnic u jmen *Bunition* až *Budorigon* bylo pobřeží Baltického moře (ústí Svěbu

¹ K podobnému odhadu polohy Budorgis došel již také Sedláček, Ptolem. zprávy 24, 27 (snad hradisko Homolka u Náchoda; Budorigon Sedláček škrtá); Gnirs, Östl. Germ. 36, ztotožnil Budorigon s Náchodem, kdežto Budorgis hledal (42) v Českomoravské vysočině na přechodu mezi horní Jihlavou a Sázavou. V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 30, ČD. I. 1. 103, ztotožnil Budorgis s Náchodem a Budorigon škrtal podobně jako Sedláček. Steche, Altgerm. 153, hledá Budorigon v okolí Reichenbachu a Němčí, Budorgis o něco severněji (ale na str. 150 obojí ztotožňuje). Jiné lokalisace v. Cureus, G. Siles. Annales 269 (Budorgis = Vratislav), Mannert, Germania 560, 570 (Budorigon = Budorgis = Ratiboř), Wilhelm, Germanien 251 (totéž), Sadowski, Handelsstrassen 60, 64 (Budorgis = Něm. Brod, dneš. Havlíčkův Brod, Budorigon blízko průsmyků vedoucích ke Krnovu), Müller 271 pozn. 1, 273 p. 13 (Budorigon = Břeh, Budorgis = Pardubice), Partsch, Schlesien I. 334 (Budorigon = Břeh), Barviř, Sborník z. spol. IV. 233 (totéž), Mehlis, AfA XLVII. 151 mapa, 152, L. 259 mapa, 269 a d., Altdeutschland 10 (Budorgis = Podmoklí-Děčín, Budorigon = Budyšín), Niederle, Rukověť slov. arch. 13 (Budorgis = Będargów).

² Str. 42.

— Odry)¹. V itineráři této severní části cesty byla patrně při Budorigu poznámka o druhém prameni ‚Vistulu‘, směřujícím ‚k Labi‘. V tomto itineráři asi nebylo vůbec zmínky o horách (cesta šla vesměs jenom nížinami). Tím si vysvětlíme, že Ptolemaios své Budorigon ani druhý pramen Vistulu vůbec neváže na pohoří².

Okolnost, že pohoří Askiburgijské je na rekonstruované mapě Ptolemaiově daleko nad Budorigem, lze vysvětlit posunem tohoto horstva (Sudet skutečných) směrem k severu. Nesoulad mezi polohou pohoří a osad v jeho sousedství, který jsme poznali již u trati I (Arsonion—Kalisia), a se kterým se opět setkáváme i u této trati, vznikl možná také tím, že Ptolemaios provedl úpravu polohy pohoří jeho posunutím k severu až po zakreslení osad obou tratí. Tento nesoulad nám zároveň také osvětluje jeden z důvodů, pro něž Ptolemaios v kapitole o Germanii oddělil výčet osad od popisu orografického i ethnografického. Proto také není přípustno spojovati jména osad mechanicky se jmény kmenů, kteří se na mapě ptolemaiovské ocítají v jejich blízkosti, neboť toto sousedství na mapě může být často jenom náhodné, kdežto skutečné poměry mohly být docela jiné. Proto je třeba při identifikaci obojího postupovat odděleně, t. j. určovati zvlášť polohu osad a zvlášť polohu sídel kmenů, a spojovat obé teprve tehdy, jestliže obojí samostatně určená poloha spadá v jedno.

¹ Tak soudí také Steche, Altgerm. 150; srov. k tomu, co bylo o mořském pobřeží jako základně Ptolemaiových výpočtů vzdáleností pověděno na str. 114.

² Opačného mínění je Steche, Altgerm. 150; aby je podepřel, vyslovuje domněnku, že v itineráři severní části cesty byla poznámka „kurz vor der Elbquelle geht es nach Osten durch das Askiburgiongebirge nach ‚Budorigo‘ (Ablativ) usw.“ a podle toho na mapce str. 129 zakresluje pohoří Askiburgijské v oblouku, vychýleném tak silně k jihu, že prochází mezi Ptolemaiovým druhým pramenem Vistulu (který Steche 43 a d., 150 vykládá po starém způsobu jako Ptolemaiov druhý pramen Labe, nepovšimnuv si nového správného výkladu Cuntzova, Geogr. 23, 60 a d., srov. VG. II. 74 a d.) a Budorigem tak, že je domnělý pramen Labe na jeho západním okraji a Budorigon na východním. Ale to je příliš libovolný výklad, který nemá v práci Ptolemaiově vůbec nijaké opory. K citátu Stechovu z domnělého textu itineráře třeba podotknouti, že bychom v tom spojení spíše musili očekávati 4. pád *Budorigum* než 6. pád *Budorigo*.

Umístění Budoriga do okolí Kladska a údaj o druhém prameni Vistulu nám také umožňují určití přesněji, než to dosud bylo možné¹, o který přítok Odry tu šlo. Je to nepochybně Nisa Kladská a její přítok Stěnavá, který se spojuje s Nisou u Kladska, je vlastním pokračovatelem (proti toku řeky) střední Nisy a přitéká od Broumovských stěn; tedy opravdu směrem od pramenů, resp. nejhořejšího toku Labe. Autor itineráře poznal Nisu a možná i Stěnavu jako její domnělý horní tok na vlastní oči a v Budorigu zvěděl, že přitéká ze směru, kde je třeba hledati horní Labe. Odtud vyplynula poznámka Ptolemaiova *ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρονσα*, „směřující (proti vodě) k Labi“ (odst. 2, VG. I. 66. 5 a d., II. 74 a d.).

Data o prameni Labe² nezískal Ptolemaios ze zlomku itineráře, který začínal Budorigem, nýbrž z itineráře, který popisoval jižnější část cesty. Z tohoto itineráře získal autor Hyfégése několik dalších poznatků, které měly důležitý vliv na genesi jeho mapy Germanie. Především v něm byla, jak se zdá, poznámka, z níž bylo patrné, že cesta jde podle východního konce jakýchsi hor (v poznámce nebylo uvedeno jejich jméno; šlo o hornatinu v jihozápadní a západní Moravě, dosahující až k Svitavě). Hornatina a vrchovina provázela cestu až k Sudetám, jimiž cesta procházela do osady, pro niž bylo v itineráři jméno *Budor(i)gis*. Jméno Sudet bylo v itineráři správně uvedeno před jménem

¹ VG. II. 74 a d., 79.

² Steche, *Altgerm.* 43 a d., upozornil správně, že pod Ptolemaiovými výrazy *πηγαί* a *κεφαλή* třeba rozuměti místo, kde řeka vytékala z pralesa. Sám ukazuje na příkladech, jak asi tento pojem kolísal. Myslím, že kolísal především podle toho, jak určité a přesné byly údaje domorodců, na nichž byly založeny zprávy, z nichž čerpal Ptolemaios nebo autor (autoři) jeho předloh. Přibližně ve smyslu Stechové jsem vždy chápal věc také sám (srov. Č. a M. 100, VG. I. 184, 142 a d., II. 79 a d. 91, KG. 85 a d. pozn.) a myslím, že i jiní autoři. Příliš volný výklad „pramenů“ Ptolemaiových řek, jak jej podal na př. Schirmeisen, ZDVfGMSchl. XXXIX str. 128: „das Flusshaupt (he kephalê) . . . jene Stelle, wo sich nicht nur die kleineren, sondern auch schon die grösseren Quellflüsse zu einem mächtigen, wohl schon schiffbaren Gewässer vereinigt haben“, skrývá v sobě velké nebezpečí libovůle při výkladu Ptolemaiových dat; tomu nebezpečí podlehl i sám Schirmeisen, srov. na př. tamže str. 137 (hledá začátek Vistulu až při ústí Sanu do Visly).

Budor(i)gis, posledním v tomto itineráři (nebo zlomku itineráře). Ptolemaios oběma zprávám rozuměl tak, že jde o totéž horstvo, proto pro ně přejal z itineráře jméno *Sudet*, ale zároveň umístil *Budorgis* nad východní konec těchto hor. V itineráři byla patrně při jméně *Budor(i)gis* také zpráva, že o jeden stupeň západněji pramení ze *Sudet* řeka Labe (*αἱ πηγαι τοῦ [Ἰ]αλβίος ποταμοῦ*, odst. 1, VG. I. 64. 15), umístil proto v *Sudetách* ve vzdálenosti itinerářem naznačené jihozápadně od osady *Budorgis* pramen Labe. O směru toku řeky na sever místo na jih (jak ve skutečnosti Labe ze *Sudet* teče) rozhodla data o ústí Labe (VG. I. 64. 14), snad i poloha osady *Budorgis* severně od *Sudet*, a zejména také omyl, který vedl Ptolemaia ke spojení této zprávy se zprávou „o pramenech“ (horním toku) *Vltavy*, čerpanou z itineráře cesty z *Arelate - Usbia* do jižních Čech a napříč Čechami k střednímu a dolnímu *Labi* (trať V, v. níže).

V itineráři o jižní části cesty (III) byla pravděpodobně také poznámka o lesu *Luně* a o třetím přítoku *Dunaje* s levé strany¹, „tekoucím podle lesa *Luny* k severu“ (VG. II. 66. 20 a d.); nebyla však vázána k žádnému jménu osady.

Pro lokalizaci stanic této cesty máme pomůcku jednak v celkovém směru její trati a v číslech Ptolemaiových vzdáleností, jednak — alespoň u několika stanic — také v nálezech archeologických.

U jižní části cesty, z *Vindobony* do *Budorgis*, je naše úloha ztížena především tím, že Ptolemaiova *Vindobona* je o 1° 25' jižněji (v. výše) a my nevíme, jakým způsobem Ptolemaios tuto chybu, vzniklou posunem *Dunaje* směrem k jihu, na trati z *Vindobony* do *Budorgů* vyrovnal. Pohled na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu sice ukazuje, že se tak asi stalo především na úseku trati z *Medoslania* (*Mediolania*) do *Félikie*, ale i při tom zbývá ještě nejistota, o kolik vzrostla vzájemná vzdálenost těchto obou stanic a jak byl rozdělen zbytek chyby na úseky mezi ostatními stanicemi.

První stanice severně od *Dunaje* *Medoslanion* nebo *Mediolanion* (*Μεδοσλάνιον RWUr*, *Μεδιολάνιον X*, VG. I. 82

¹ Vg. II. 50 a d., 98 a d.

ř. 16) je podle posičních čísel Ptolemaiových o 20 šířkových minut čili o jednu třetinu stupně severněji (sv.) než Vindobona. Na dnešní mapě by to ukazovalo do Liských vrchů. A keltské jméno Ptolemaiovy *πόλις* svědčí o tom, že šlo o starou keltskou osadu (jak tomu bylo také u Vindobony). Obojí se přímo znamenitě hodí na hradiště na Oberleiserbergu (trigonometrický bod 454 m) v katastru obce Klementu, o němž prokázaly vykopávky rakouských badatelů H. Mitschy-Märheima a E. Nischra-Falkenhofa v letech 1925—1929, že bylo pozdněkeltským oppidem¹ typu našich Stradonic nebo Starého Hradiska u Okluk. Rozloha oppida činila více než 8 ha². Pod oppidem u dnešní osady Niederleisu vznikla snad již za Trajana nebo nejpozději za Hadriana nebo Antonina Pia neopevněná římská stanice³ a uvnitř hradeb oppida samotného byla v následující době Marka Aurelia, za válek s Markomany, vybudována opevněná stanice vojenská⁴. Vše to ukazuje, že toto místo mělo v starověku zvlášť velký význam. To potvrzuje jak sama dominující výšinná poloha hradiště na Oberleiserbergu se svou dalekou vyhlídkou k Dunaji i na sever do Podyjí, tak také okolnost, že na hradišti byly zjištěny stopy osídlení ze všech předhistorických dob od mladší doby kamenné až po dobu římskou a rovněž tak i z následující doby osídlení germánského (markomanského) a slovanského⁵ (na dobu velkomoravskou ukazuje jméno osady Klement). Tento zřejmě velký význam Oberleiserbergu lze nejlépe vyložit tím, že sedlem pod hradištěm

¹ H. Mitscha-Mährheim u. E. Nischer-Falkenhof, *Der Oberleiserberg, ein Zentrum vor- u. frühgesch. Besiedlung*, MPK Akad. Wien II č. 5 (Viedeň 1929), 399 a d., 410 a d., 430 a d., *Die röm. Station bei Niederleisu u. abschliessende Untersuchungen auf d. Oberleiserberge*, tamže č. 6 (1931), 458 a d., 469; plán hradiště na str. 457.

² Tamže č. 5 str. 430; srov. k tomu str. 393: plocha horního hradiště 6,55 ha (měřeno po koruně valu).

³ Tamže č. 6 str. 439 a d.

⁴ Tamže č. 5 str. 403, 412 a d., 431 a d., plánek str. 394; č. 6 str. 461 a d., 469, plán str. 457.

⁵ Tamže č. 5 str. 397 a d., 429 a d., 432 a d.; na význam místa ukazuje i to, že také na sousedním Steinbergu (jz. od Oberleiserbergu) vzniklo rozsáhlé hradiště patrně v době hallstattske, srov. tamže 393 pozn. 2 a k tomu mapku v č. 6, str. 440; tam v. též zprávu o nálezích na str. 466 a d., 469.

procházela stará obchodní cesta od Vindobony a Dunaje na sever do Podyjí a na dnešní Moravu. Tím nabývá identifikace hradiště na Oberleiserbergu s Ptolemaiovým Mediolaniem (Medoslaniem) na pravděpodobnosti¹.

Další stanicí na této trati je Ptolemaiova Félikia (*Φηλικία* *XUρΩΖ*, *Φηλικία* *RWΣ*, *Φηλικία* *G*, VG. I. 82. 17). Autor Hyfégése ji umístil do zeměpisné šířky 48° 30', tedy o 1° 40' severněji (sv.) než Vindobonu a o 1° 20' severněji než Medoslanion. To by ukazovalo na dnešní mapě až někam do severní Moravy². Tam však Félikii nemůžeme hledat už z toho důvodu, že na půdě dnešní Moravy musíme umístit ještě dvě další stanice, Mediodunon a Strevintu (Strevintii). Proto byla Félikie až dosud nejčastěji ztotožňována s hradištěm u Mušova. První tak učinil, pokud vím, Sedláček³ a po něm Králíček, Červinka, Šmejkal, V. Novotný a Gnirs⁴. Od doby Gnirsových vykopávek na Mušově (v letech 1927–1928) a publikace jejich výsledků⁵ tato identifikace ještě nabyla půdy⁶.

¹ Nejčastěji byla dosud tato πόλις ztotožňována s Wolkersdorfem při horním toku Rusavy, srov. Wilhelm, Germanien 230, Müller 275 pozn. 6, Steche, Altgerm. 154 a d.; někteří badatelé (Sedláček, Gnirs, Šmejkal a j.) o Medoslaniu a jeho zapojení do sítě cest vůbec neuvažují. Ztotožnění Mediolanion se Stillfriedem odmítl Much, ZfDA XLI. 123 (podle skladby jména *Mediolanion*, ukazující na polohu uprostřed roviny); Mehlis, AfA XLVII. 151 mapka, 159 a d., L. 259 mapa, 270, Altdeutschland 11, se znovu rozhodl pro Stillfried. Tato lokalisace nemůže být správná proto, že Stillfried je příliš daleko na východ od směru trati.

² To vedlo patrně také Barvíře k tomu, že ve Sborníku z. spol. IV. 234 ztotožnil Félikii s Jevíčkem.

³ Sedláček, Ptol. zprávy 21, 27 (v okolí Nosislavě, nejspíše hradisko u Mošova).

⁴ Králíček, Wo lag Felicia atd., Not.-Bl. VGMSchl. 1896, 25 a d. 38, 65, Červinka, Prav. hradiska 29, Šmejkal, Ptolem. zprávy 40 (při stoku Jihlavy s Dyjí), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 29, ČD. I. 1, 103 (Hradisko u Mošova?), Gnirs, *Επιτόμιον* 35 a d., Sudeta IV (1928), 151.

⁵ Gnirs, Sudeta IV. 132 a d., Zprávy arch. ústavu II–III (1931), 9 a d. (tam v. i. starší. lit.); ke znění textu ve Zprávách arch. ústavu II–III. 109 „J. Dobiáš et E. Šimek . . . ont exclu . . . cette localité comme une station romaine“ poznamenávám, že jsem se tak nikde nevyjádřil; můj závěr, k němuž jsem došel v Č. a M. 127, zněl, že nálezové zprávy uveřejněné do r. 1921 neo. ravňují tvrzení, že na Mušově byla čistě římská osada nebo dokonce

O jméně Ptolemaiovy Félikie se odedávna ustálilo přesvědčení, že je latinského původu. S latinským *Felicia* je ztotožnil R. Much¹ a jeho výklad doplnil Gnirs poukazem na to, že snad (plurální) tvar jména osady vznikl podle okolních *rura felicia*, označení, doloženého také odjinud². Obojímu výkladu by se dostalo znamenité opory, kdybychom mohli Ptolemaiovu osadu ztotožniti přímo s římskou stanicí na mušovském hradišti, jak chtěl již Gnirs³. Tu však narážíme na nesnáze s datováním této stanice. Podle názoru dnes převládajícího vznikla až za Marka Aurelia v době t. ř. markomanských válek, tedy až v době po sepsání Hyfégése (v. o tom více v kap. III). Toto datování mušovské stanice je ovšem založeno jenom na více méně pravděpodobné úvaze, že v té době mohlo nejspíše k založení stanice dojíti. Z dosavadních nálezů lze pro její datování užítí toliko cihel s kolkem legie X GPF, ty nám však pomáhají určití jenom

římský tábor; „stálo-li zde něco takového, musel by teprve dokázati systematický výzkum“. A k tomu došlo teprve v letech 1927 a 1928 (podnětem k němu bylo především mé kritické stanovisko; bylo tedy přece ku prospěchu věci).

⁶ Jinak umisťovali Félikii na př. Wilhelm, Germanien 230 (Olomouc), Müller 273 pozn. 9, 275 p. 7 (při cestě z Eburoduna — Brna do Kasurgis — Čáslavě, podle Brunera Polička), Much, ZfdA XLI. 122 a d. (u Stopfenreithu při levém břehu Dunaje proti Carnuntu), AfdA XXXIII (1909), 8, 11 a d. (kdesi poblíž moravských hranic), Barviř, v. výše pozn. 2 (Jevičko), Mehlis, AfA XLVII. 151 mapka, 153, 157, 159, 160 a d., L. 259 mapa, 270, Altdeutschland 11 (Brno s římským Špilberkem), Steche, Altgerm. 155 (v okolí Havlíčkova Brodu).

¹ Much, ZfdA XLI. 122, 124. Steche, Altgerm. 155 poznamenává, že jméno nemůže býti keltského původu, protože keltština v těch dobách neměla souhlásky *F*, a také o latinském původu má pochybnosti, „neboť jak by se dostalo latinské jméno do Čech?“. Tu by ovšem bylo lze Stechovu pochybnost obrátit proti jeho vlastní lokalizaci: není latinské jméno důkazem, že tu nemůže jíti o Německý (Havlíčkův) Brod? K tvaru *Felikia*, který Steche (127, 150, 155) přijímá jako vlastní jméno osady, bych poznamenal, že právě tento tvar nutno pokládati za podružný, neboť nepochází ze žádného textu hlavních rukopisů, nýbrž z mapy rkp. *Ur*, která byla sdělána teprve podle textu vlastního rukopisu *Ur* a nemá tedy stejné dokumentární hodnoty, srov. k tomu Steche, Germ.-Erbe II. 113.

² Gnirs, *Ἐπιτόμιον* 36.

³ Gnirs tamže a Sudeta IV. 151.

přibližný *terminus post quem* lety 107—114 (dobou po válkách s Dáky a před válkou s Parthy), kdy asi X. legie přišla do Vindobony¹. *Terminus ante quem* je dán pro římskou stavbu mušovskou mírem Commodovým r. 180. Jiných bezpečných pomůcek pro její datování mušovský výzkum zatím neposkytl.

Ať již však římská stanice na mušovském hradišti stála v době, z níž pocházel itinerář trati z Vindobony do Budor(i)gů, čili nic, tolik je alespoň podle dosavadních nálezů římských mincí na hradišti i v jeho blízkém okolí, pocházejících z doby vlády Caligulovy, Neronovy, Galbovy, Othonovy, Vespasianovy, Domitianovy, Traianovy (4), Hadrianovy a Piovy (7)², nepochybné, že již nejméně od druhé polovice I. stol. po Kr. byl Mušov důležitou stanicí při obchodní cestě z Vindobony k soutoku Dyje se Svratkou a podle Svratky dále na sever do středu dnešní Moravy, a že se tam v době vzniku itineráře mohli zdržovati římská kupci, od nichž mohla osada dostatí název, reprodukováný v itineráři a podle něho v práci Ptolemaiově.

Z téhož latinského itineráře pocházel pravděpodobně také název *Luna* pro Pavlovské vrchy, jež byly v těsném sousedství osady (jižně od Dyje) a sloužily jako ukazatel cesty, z daleka viditelný všem, kdož cestovali s té či oné strany k mušovské stanici³.

K Ptolemaiovu jménu osady bych ještě podotkl, že se v hlavních rukopisech Hyfégése zachovaly tři tvary, které se zdánlivě různí střídáním a záměnou samohlásek η a ι (v. výše), ale vše to lze dobře vysvětlit obměnami, jež vznikly při opisování rukopisu⁴. Není proto nutné uchylovati se při těchto různoceních k výkladu, že pocházejí z různých itinerářů. Ovšem vzhledem k tomu, že mezi Félikii — Mušovem a Eburodunem u Vlárského průsmyku mohla býti spojka obou hlavních cest,

¹ Ritterling, Pauly-Wissowa-Kroll RE. XII. 2 (24. H.-Bd., 1925), 1683; za Trajana někdy po roce 107; již v l. 63—68 byla X. legie v Carnuntu, ale tehdy ještě neměla čestného názvu *pia fidelis*, srov. tamže 1671 a d., 1680.

² Skutil, Soupis ant. mincí 10 a d. Červinka, ČMOlom. LV (1946) 2. 162 a d. (tam v. i jinou starší lit.).

³ VG. II. 47 a d., 51.

⁴ VG I. 51 a d.

k nimž tyto stanice patřily, a že rukopisy podávají různočtení jak u jména Félikie, tak také u Eburoduna¹, nelze ani zásadně odmítati myšlenku, že některé z rukopisných variant se mohly do díla Ptolemaiova přece jen dostat jako zkomoleniny původních jmen obou osad z itineráře (zlomku nebo jiného záznamu), který popisoval spojku obou cest. Soudíme-li podle tvaru zkomolenin samotných, je pravděpodobnost takového závěru větší u Eburoduna než u Félikie.

Půl stupně na sever od Félikie umisťuje Ptolemaios své Meliodunon (str. 46 č. 65) a ještě o půl stupně severněji Strevintu — Strevintii (č. 67). Strevint(i)a je poslední stanicí jižně od Sudet a o jeden stupeň jižněji než Budorgis. Ptolemaiovy vzdálenosti jednotlivých osad na tomto úseku cesty nemají sice, jak jsem se již zmínil, nijaké průkazné hodnoty, přece však je možné, že právě u Strevinty — Strevintie (*Στρεβιντία RWUr, Στρεβιντία X*, VG. I. 80. 21) se mohou její zeměpisné souřadnice blížiti skutečné poloze někdejší Ptolemaiovy osady, neboť právě asi o jeden stupeň jižněji než je poloha Budorgis — Budoriga, jak jsme si ji výše určili², máme zachována dvě sídliště, na něž by se Ptolemaiova zeměpisná šířka 49° 30' dobře hodila. Jedno, rozsáhlé sídliště z rané doby římské na Nivách u Skalice nad Svitavou, objevené D. Tichým³ r. 1937, je právě asi v místech, kde mohla trať cesty křížiti údolí Svitavy a přecházeti do oblasti Malé Hané. Poloha v blízkosti brodu přes řeku dodávala tomuto sídlišti dojista mimořádného významu pro trať cesty, která jím procházela. Uvážíme-li k tomu ještě také shodu v zeměpisné šířce, musíme dojít k závěru, že toto sídliště má největší nárok na ztotožnění s Ptolemaiovou Strevintou (Strevintii). Poněkud stranou (20 km) od vlastní trati cesty směrem k východu je u obce Malého Hradiska (o. Plumlov) někdejší keltské oppidum, zvané dnes Staré Hradisko, s nímž již byla Ptolemaiova Strevint(i)a také ztotožňována⁴. Třetí možnost by byla hledati tuto

¹ Srov. str. 47 č. 89, 90, a str. 98.

² Str. 134.

³ Podle ústního a písemného sdělení D. Tichého, srov. k tomu Schirm-eisen, Germ.-Erbe III. 107 a obr. 5 na str. 109.

⁴ V. Brandl, Obzor VIII (1885), 67, srov. k tomu J. Skutil, Roč. mus. Prostějov XIV (1937), 47 a d.

osadu Ptolemaiovu ještě o něco severněji na Malé Hané, kde máme dosavadními nálezy doloženo sídliště ze staršího (pičhorského) období římské kultury u Chornic¹ severně od Jevíčka, tedy opět v místech, kudy trať cesty pravděpodobně procházela².

Dvoji rukopisná tradice o jménu i poloze Strevinty — Strevintie naznačuje, že data o této osadě byla čerpána ze dvou (nebo ze tří?) itinerářů, a že tedy tu opět jde o křižovatku cest (více o tom viz níže ve stati o spojkách hlavních tratí obchodních cest³).

Uprostřed mezi Strevintou (Strevintii) a Félikií zaznamenává Ptolemaios Meliodunon (*Μελιόδουνον* *RURX* a j., *Μελγόδουνον*³ *W*, VG. I. 80. 19). Již samo keltské *-dunon* ukazuje na hradištní polohu i opevnění. A to můžeme hledati jenom v krajině brněnské, kde známe dnes bezpečně dvě takové památky, a to hradiště u Obřan a nově J. Poulikem objevené hradiště na Chochole u Lišně⁴. K nim můžeme pro jeho dominující polohu nad soutokem Svitavy a Svatky a nálezy v jeho blízkém okolí čítati také brněnský Špilberk. Volbu mezi těmito polohami nám poněkud usnadňuje to, že trať cesty šla pravděpodobně západně od toku

¹ Beninger-Freising, Germ. Bodenfunde in Mähren 22, Červinka, Germáni na Moravě, Anthropologie XIV (1936), 113.

² Jiné lokalisace v. Mannert, Germania 570 (u Olomouce) Wilhelm, Germanien 237 (v okolí Nisy), Kříž, Külna a Kostelik 264 (Tábor nebo Pelhřimov, Sedláček, Ptolem. zprávy 22. (snad Burgstadtl u Mor. Třebové), 27 (místo mezi Březovou a Letovici), Müller 273 pozn. 9 (při cestě z Brna do Čáslavě), Gnirs, Östl. Germ. 34 (na přechodu z povodí Aisty do údolí Malše), Šmejkal, Ptolem. zprávy 40 (na přechodu přes Českomoravskou vysočinu na předělu Svitavy a Loučné nebo Orlice), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 29, ČD. I. 1. 103 (v okolí Třebové nebo Svitav), J. V. Šimák, Několik poznámek o „českých“ místech u Kl. Ptolemaia, Nár. listy 11. V. 1916, str. 11 (Trstenice), Mehliis, AfA XLVII. 151 mapa, 155, L. 259 mapa, 270, Altdeutschland 11 (Hradiště u Stradonic), Steche, Altgerm. 154 a d. (v krajině dnešních měst Jaroměře a Josefova), a j.

³ Protože tvar *Meliodunon* je doložen rukopisy *RUR* i *X*, musí být tvar *Melgodunon* rukopisů *WC* koruptélou, vzniklou při opisování záměnou písmen *l* a *Γ* (t a r); srov. VG. I. 51, 56.

⁴ J. Poulik, Nově objevené galské oppidum na pokraji Dražanské vysočiny u Brna, Šlapanský zpravodaj VII (1940), č. 4 str. 2 a d.; podle autorova ústního sdělení není ještě keltský původ hradiště bezpečně zjištěn.

Svitavy a Svratky, jak můžeme usuzovati nejenom podle rázu terénu, nýbrž také podle polohy sídlišť ze starší římské doby mezi Mušovem a Brnem u Pohořelic, Syrovic a Heršpic¹. Tím se nám volba zužuje na Špilberk a hradisko u Obřan. S velkoplého hradiště obřanského známe dosud — kromě starších nálezů z doby popelnicových polí — jako poslední doklady osídlení střepey z doby pozdnělatenské (kdy byla osídlena i sousední plošina „Na skalách“). Osídlení Špilberka (v dobách, o něž tu jde, přímo doloženo nemáme, ale dosavadní nálezy z jeho blízkého okolí (z doby po vzniku Hyfégése kostrový hrob z Masarykovy třídy, z doby starší nález mincí z Nové ulice² a nálezy římských mincí s Červeného kopce, u nádraží, v Janské ulici, v ulici d'Elvertově, na Kolišti, u tržnice, zemského finančního ředitelství, v základech učitelského ústavu na Pořičí a na Starém Brně³) ukazují, že hradiště na Špilberku bylo snad i v těch dobách užíváno. Jeho poloha nad širokou rovinou směrem k jihu je tak dominující, že si nelze vůbec představit, že by jí byli Keltové nechali nevyužity. Můžeme tedy Ptolemaiovu keltskou hrazenou osadu Meliodunon hledat asi se stejnou měrou pravděpodobnosti buď na brněnském Špilberku nebo na hradišti u Obřan (a v jeho těsném sousedství). Bezpečně rozhodnouti, které z těchto obou poloh bychom tu měli dáti přednost, zatím podle mého soudu není možno⁴.

¹ Beninger-Freising l. c. 24 a d., 34 (Mušov 74), Červinka l. c.

² K. Schirmeisen, Die Brüner Talbucht zur Vorzeit, Jahrb. d. Landeshauptstadt Brünn 1941, 36.

³ Skutil, Soupis 15, 21, 32, 35–38, 41 a d., 48, 52, Schirmeisen, v. výše, Červinka, ČMOlom. LV (1946), 2. 146 a d.

⁴ Se Špilberkem ztotožnil Meliodunon v poslední době Schirmeisen l. c. 36; do krajiny při stoku Svratky a Svitavy kladli Meliodunon již také Šmejkal, Ptolem. zprávy 40, a V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 29, ČD. I. 1. 103, a na hradisko u Líšně myslil již Sedláček, Ptolem. zprávy 22 (27: Hradisko u Leštna). Jiné lokalisace v. Mannert, Germania 570 (v okolí Hradiště; mínil patrně Uherské Hradiště), Wilhelm, Germanien 230 (blíže Bruntálu, západně od Opavy), Kříž, Kůlna a Kostelík 264 (Třeboň), Müller 273 pozn. 9 (při cestě do Čáslavě), Barvíř, Sborník z. spol. IV. 234 (Mohelnice), Gnirs, Östl. Germ. 32 (v krajině u Cáhlova), Mehlis, AFA XLVil. 151 mapa, 160 a. d., L. 259 mapa, 270, Altdeutschland 11 (Staré Hradisko).

Lokalisace stanic na trati mezi Budorigem a ústím Odry závisí opět na tom, jakým směrem tuto trať vedeme. Tak soudil na př. před lety Gnirs, že cesta šla z Náchoda údolím Metuje a přes pohoří na severozápad do údolí Bobru a podle této řeky až k jejímu ústí do Odry, kde přecházela (u Krosna) na severní břeh Odry a šla pak zhruba severním (ssv.) směrem k pozdějšímu slovanskému hradišti Santoku východně od dnešního Landsberka, kde byl v těch končinách jediný brod přes dolní Vartu, jejíž břehy byly jinak daleko po proudu i proti proudu provázeny rozsáhlými močály. Za Vartou pak pokračovala cesta směrem severozápadním do Bunitia, kde podle mínění Gnirsova znovu přecházela Odru a šla do Lakiburgia, pobřežní osady nedaleko ústí Pěny¹. Na trati takto vedené umístil Gnirs osadu Limiosaleon (Gnirs: Limios alsos) k Bobru na severním úpatí Krkonoš, Virition ztotožnil s Krosnem při ústí Bobru do Odry, Virunon lokalisoval k brodu přes Vartu u Santoka a Bunition umístil do končiny štětínské². Steche přijal od Gnirse celou trať kromě malé úchylky na jejím počátku, kde ji nevede údolím Metuje k severu, nýbrž na východ do Kladska k řece Nise a pak zase obloukem za Jilovými horami na severozápad k řece Bobru³. Řadu Ptolemaiových osad při této trati rozmnožil Steche o Leukaristos, přijímaje pro tuto osadu zeměpisné souřadnice podle rukopisu X⁴, a podle toho také mění identifikaci Ptolemaiových osad: Budorigon = Němčí nebo Reichenbach

Stecher, Altgerm. 155 (v okolí Pardubic). Much, ZfdA XLI. 127 a d. vykládal *Meliodunon* buď jako Glück, Kelt. Nam. 138, z keltského *Mello-dunon* (od jména osobního, nebo z *mell*, 'collis, locus editus'), nebo z *Medio-dunon* = 'mittelburg'. Spojovati *Meliodunon* s *Redintuinem*, jak chtěl Much, není přípustno; srov. k tomu V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 29, pozn. 3.

¹ Gnirs, Östl. Germ. 36 a d.

² Gnirs tamže.

³ Stecher, Altgerm. 149 a d.

⁴ Str. 46 č. 45: 41° 30'–54°; Stecher tu arci není zcela důsledný, neboť ve výčtu osad, Altgerm. 126, dává při zeměpisné délce přednost čtení X, kdežto pro šířku uvádí jako hlavní číslo 52²⁰ podle tř. *RWU*r a číslo 54° podle X dává do závorky; srov. též jeho mapku str. 129, kde graficky znázorňuje dvojí alternativu zeměp. délky, ale alternativu podle tř. *RWU*r vůbec pomíjí.

(Gnirs: Náchod), Limiosaleon či Limiosalsos¹ = Sprottau, Leúkaristos = Krosno, Virition na jižní straně brodu přes Vartu (proti Santoku), Virunon severně od Soldinu². Šmejkal se odchýlil od Gnirse potud, že vedl cestu z údolí Metuje do údolí Katzbachu a dále po Odře dolů k ústí Varty, k Welse (podle mapky č. 2 asi tak, jak vede trať pooderské dráhy Hlohov—Grünberk—Kostřín—Bärwalde—Königsberg a pak přes Odru v místech, kde od ní odbočuje Welse) a podle ní k Lakiburgiu při ústí řeky Ukry³. Na této trati hledal Šmejkal Limios alsos na Odře při ústí Katzbachu, Virition (podle mapky) asi v okolí Grünberka, Virunon („není-li totožné s prvním“) proti ústí Varty a Bunition tam, kde Welse odbočuje od Odry⁴.

Tyto lokalisace mají jeden společný rys, který je zároveň jejich společnou vadou: proti zřejmému svědectví Ptolemaiových čísel, podle nichž má trať cesty jíti zprvu dlouho k severu a pak teprve velkým obloukem k severozápadu, vedou ji právě v té první části více méně klikatě na severozápad. Tím ovšem ji vyšínují z původního směru, jakým ji itinerář skutečně vedl, a tím zároveň také podstatně zmenšují možnost správné identifikace osad. Představa Šmejkalova byla správnější (nehledíme-li k jejímu východisku od Pardubic a k počátečnímu připojování stanic, které k pooderské cestě nepatřily) potud, že se snažila udržeti alespoň z počátku severní směr a vedla proto trať cesty podle Katzbachu k Odře, ale pak zvolil Šmejkal nejméně vhodnou alternativu tím, že vedl trať stále podle Odry končinami plnými močálů a dojísta i pralesů, protože Odra byla v těch končinách vesměs rozhraním kmenů, a nadto ještě nechal trať cesty (podle mapky) asi čtyřikrát přecházeti přes tok Odry, což jistě nesouhlasí se starověkými poměry.

Podle mého názoru není třeba přimykati tuto cestu tolik k Odře a měniti proto i její směr, určený polohou osad na mapě

¹ Steche tamže 153 odůvodňuje tento způsob psaní jména místo Limios alsos; srov. o tom níže.

² Tamže 152 a d.

³ Šmejkal, Ptolem. zprávy 41 a mapka identifikační.

⁴ Šmejkal, v. výše.

Ptolemaiově. Gnirs sice také upozornil¹ na severní směr její, ale v praxi se ho nepřidržel tam, kde jej skutečně předpisují posiční čísla Ptolemaiova, t. j. v první, delší části cesty, nýbrž teprve v druhé části její, kdy už trať cesty asi zčásti směřovala obloukem k severozápadu. Steche se snad připojil v řešení této otázky tak zcela ke stanovisku Gnirsovu proto, že hovělo jeho představě o potřebě opravy Ptolemaiova posunu baltického pobřeží směrem k východu tím, že se trať cesty vede zprvu na severozápad k Bobru. Myslím však, že právě při této trati není třeba vůbec žádné opravy, protože právě v těch končinách je zřejma Ptolemaiova snaha udržeti správný poměr v zeměpisné délce ústí Odry a západní části pohoří Askiburgijského (= skutečných Sudet)². Posun pohorí směrem k severu nám tu vůbec nevadí, neboť v tom směru trať cesty není závislá na pohoří (zdá se, že tu snad byly *πόλεις* zakresleny na Ptolemaiově mapě dříve než pohoří Askiburgijské, podobně, jako tomu asi bylo také již u trati I).

Steché si při určování trati této cesty, myslím, nepovšiml ještě jedné důležité pomůcky, která nám dnes podstatně ulehčuje řešení jejího směru. Je to archeologická mapa z rané doby římské, na niž profesor Gustav Kossinna pracoval po mnoho let³, a která nám ukazuje, že na trati podle Bobru k dolní Vartě u Santoku (Landsberka) nebyl do roku 1932 učiněn ani jediný nález archeologický z rané doby římské, který by tento směr cesty dokládal. To by sice samo o sobě ještě nemusilo mnoho znamenat, ale jinak je tomu, vidíme-li na mapě v jiných místech, která jsou na sever od Kladska a tedy ve shodě se směrem, který musíme hledati podle Ptolemaiových posičních čísel, a nadto ještě v terénu, který skýtal cestě příznivější podmínky, kumulaci souvěkých nálezů jak jižně od Odry, tak také dále na sever mezi Odrou a Vartou. Je to především řada nálezů sídlišť i hrobů,

¹ Gnirs, *Östl. Germ.* 36.

² VG. I. 104 a. d., 125, 252, II. 39, 78.

³ G. Kossinna, *Die Karte der german. Funde i. d. frühen Kaiserzeit (etwa 1—150 n. Chr.)*, Mannus XXV (1933); z Kossinnovy pozůstalosti vydal E. Petersen.

kteřá ukazuje, že trať cesty šla patrně okresem Němčí¹ k Vratislavi, v jejímž okrsku byly také na několika místech nalezeny stopy osídlení z doby Ptolemaiovy² a která byla již v dobách kolem počátku našeho letopočtu — podobně jako Staré Hradisko nad Okluky — důležitým střediskem nebo překladištěm obchodu se sambijským jantarem, jak ukázal před několika lety nález dvou bohatých skladišť surového jantaru (v jamách, skoro 30 centů jantaru!) v předměstí Hartliebu³.

Za Vratislavi šla trať cesty podle zřejmého svědectví dosavadních nálezů přes Kočičí vrchy v okolí Trzebnice a dále na sever (ssz.) do Poznańska. Nálezy (vesměs hroby z rané doby římské) jsou v těch končinách seskupeny do dvou řad, které ukazují na dvě možné alternativy cesty, západnější asi přes Rawicz (nebo krajinou západně od Rawicze), Lešno, Śmigiel a Czacz, za niž přecházela přes Obřanskou skleslinu k řece Mogilnici, kde její trať podle (opodál) západního břehu dokládají nálezy u Wolkowa a Kotowa⁴ (u Grodziska), a východnější přes Chojno u Rawicze (nebo přes Sulavu u Milicze, obcházejíc skupinu jezer u Trachenberka s východní strany?), Gostyn a Golembin⁵ k Wolkowu a Kotowu na Mogilnici. Horní tok Mogilnice ukazoval cestu dále na severozápad přes Opalenici k toku Varty, kterou trať přecházela buď u Miedzzychódu (Birnbäum, nález hrobu u Starého Patumu)⁶ nebo snad o něco východněji (sv.) u Sierakówa (Zirke, u levého břehu) a Marianowa (níže po vodě při pravém břehu), Noteč přecházela snad u Drezdenka (Driesen, severovýchodně od Santoka; výpravy byly přepravovány po lodích již od Drezdenka?) a směřovala pak dále

¹ Tamže 38 a d. (tam v. i. starší lit.), mapa tab. I, IV e.

² Tamže 38 č. 4—6.

³ W. Nowothenig, Zwei Bernsteinspeicher d. Spätlatenezeit bei Breslau —Hartlieb, Nachr.-Bl. f. d. Vorzeit XII (1936), 173 a d., L. Franz, Mähren im vorgesch. Bernsteinhandel, Tagesbote z 27. VI. 1937, Kelten u. Germanen in Böhmen (otisk ze Sudetendeutschum, 2. vyd., Brno—Praha 1939), 15.

⁴ Kossinna l. c. 36 a d., mapa IV d.

⁵ Tamže 37, mapa IV d.

⁶ Tamže 36 č. 16.

na severozápad asi k Líné Ĺně a podle ní k Stargradu a k jezeru Dubskému u Štětína.

Celá tato trať skýtala poměrně velmi příznivé podmínky i po stránce terénní (až na některé přechody řek, hlavně přes Vartu a Notěč, kde bylo lze procházeti močálovitými pruhy na březích řek jenom v suchých letních měsících; jen v těch se ostatně výpravy konaly) a je doložena archeologickými nálezy od Kladska přes Vratislav až po Kotowo na Mogilnici u Grodziska, v krajině mezi Miedzzychódem a Sierakówem a pak opět u Stargradu¹. V poslední její části bylo by lze podle dosavadních nálezů mysliti také na jižnější alternativu trati, na kterou by mohly ukazovati nálezy kostrových a žárových hrobů u Kosína, Pyric, Isinger a Sinzlowa². Která z těchto obou posledních alternativ je správnější, bylo by lze bezpečně rozhodnouti jenom tehdy, kdybychom mohli přesně stanovit, kde bylo Ptolemaiovo Bunition n. Munition. To podle mého názoru dosud nemůžeme a musíme se proto spokojiti zatím jen povšechnou lokalisací k Dubskému jezeru (Dammscher See) u Štětína. Šlo-li o hradiště, jak by na to mohl ukazovati tvar jména Munition rukopisu X, mohli bychom je — bylo-li to výšinné hradiště — podle rázu terénu hledati snad spíše ve vrchovině na jih od jezera, a pak by byla jižnější trať pravděpodobnější. Vodní hradiště mohlo býti ovšem také severněji při samotném jezeře, a pak mohla k němu jíti cesta také končinou stargradskou. Rozhodnutí tedy závisí na dalším podrobném výzkumu v těch končinách.

Umístíme-li trať z Budoriga do Bunitia — Munitia způsobem právě popsaným, způsobem, který, jak již bylo řečeno, souhlasí jak s požadavky Hyfégése, tak také s dosavadními poznatky archeologickými, dopadne ovšem lokalisace Ptolemaiových πόλεις docela jinak. Limiosaleon n. Limijský háj (Λιμιοσαλέων RUr, Λίμιος ἄλος X, VG. I. 78. 23) umísťují rukopisy o 50 šířkových minut severněji než Budorigon (str. 46 č. 43, 44). To by ukazovalo asi do Kočičích hor u Trzebnice a zároveň by to mohlo také dokládati oprávněnost názvu Λίμιος ἄλος = *Limijský*

¹ Tamže 19 č. 77, mapa III a.

² Tamže 19 č. 78, 31 č. 6–8, mapa III a, IV a.

háj, kterému se od dob Müllerovy edice dává přednost¹. Steche² však proti tomuto názvu namítá, že by pak bylo nutno předpokládati v itineráři označení *Limio luco* (a to by bylo asi u Ptolemaia přešlo ve tvar *Limiolukon*), a že dále není pravděpodobné, že by byli římsí kupci se svými soumary navštěvovali posvátné háje a tam obchodovali. Steche proto soudí, že není pravděpodobné dělení jména osady podle rukopisu *X* na dvě slova, nýbrž že jméno osady původně znělo buď *Limiosalsos* (dohromady) nebo *Limiosaleon*. Uznávám do jisté míry oprávněnost Stechovy námítky (třebaže snad by mohlo jíti také o osadu v blízkosti posvátného háje, ale — jak by pak byl mohl z latinského jména itineráře vzniknouti řecký tvar o dvou slovech, jak jej má — jediný — rukopis *X*?) a dávám proto i zde přednost čtení rukopisů *RURΩΣ*, podle něhož se osada jmenovala *Limiosaleon*³ (z 6. pádu latinského itineráře *Limiosaleo*). Jiné rukopisy téže třídy mají čtení *Limioselaon* (*W*, in margine opraveno na *Limiosaleon*), *Miliosaleon* (*Z*) a j.⁴ Kromě lokalisace do okolí Trzebnice (nebo snad také k přechodu řeky Barycze) především musíme uvažovat o umístění *Limiosalea* k důležitému brodu přes Odru ve Vratislavi⁵. Dosavadní nálezy archeologické⁶ a spojení *Limiosalea* s *Leukaristem* (v. níže) by asi spíše ukazovaly k tomuto brodu⁷.

¹ Srov. Müller 270 ř. 9 a pozn., Cuntz, Geogr 67; Gnirs, Östl. Germ. 36, Šmejkal l. c. 41, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem., mapa, Schütte, Ptol. maps 113, Mehlis, AfA L. 259 mapa, Altdeutschland 10, a j.

² Steche, Altgerm. 153.

³ K výkladu jména srov. Müller l. c., Much, ZfdA XLI. 138 (Much sám, třebaže jistě znal odmítavou poznámku Müllenhoffovu, DA. IV. 53, 567, dával přednost tvaru *Limiosaleon* a pod.).

⁴ Srov. k tomu Cuntz l. c. 67 pozn. k ř. 270. 9, Müller 270 pozn. 9; tvary *Limisalaion* u *Wilberga* 154. 21 a *Limiosaleion* v ed. Nobbe I. 121. 27 pocházejí z podružných rukopisů *A* a *D*.

⁵ Do okolí Vratislavi umístoval *Limiosaleon* již Mannert, l. c. 559.

⁶ Str. 147 a d.

⁷ Jiné lokalisace v. Wilhelm l. c. 252 (Krosno na Odře), Sedláček l. c. 27 (Wrietzen severovýchodně od Berlína a západně od Odry), Sadowski, Handelsstrassen 63 a d. 155 (na ohbu Noteče mezi Czarnkówem a Ujścím); Gnirs, Šmejkal, Steche v. výše str. 145 a d., Mehlis, Altdeutschland 10 („Schlossberg“ bei Burg im Spreewalde), a j.

O jeden stupeň severněji umisťují rukopisy osadu Virition (*Οὐρίτιον*, VG. I. 76. 21). Tato lokalisace ukazuje asi k nalezištím v počíci Mogilnice v okolí Grodziska¹. Další stanici Virunon (*Οὐρίνον*, VG. I. 76. 20) musíme podle vzdáleností, udaných posičními čísly Hyfégése (str. 45 č. 14—16) hledati v oblouku trati mezi Bunitiem a Viritiem, nejspíše asi někde při přechodu Noteče (u Drezdenka?)². Holz a Much se domnívali, že jméno Virition je dittografií předcházejícího jména *Virunon*³ a o Virunu samotném soudil Much, že patří dále na západ do území Ptolemaiových Virunů⁴. Není jistě pochyby o tom, že jižní kupci komolili místní jména osad podle toho, jak se to právě hodilo jejich sluchu a jazyku, takže je možné, že jména obou osad vypadala původně hodně jinak, ale pokládat pro stejné násloví *Vir-* jedno jméno za totožné s druhým a proto je prostě škrtnuti s mapy je příliš libovolný postup, tím více, že na dlouhé trati mezi Limiosaleem a Virunem musíme podle normálních Ptolemaiových distancí v končinách jižně od baltického pobřeží (kde tyto distance neutrpěly tolik změn jako v oblastech jižnějších) určitě jednu osadu předpokládati. A rovněž tak není

¹ Jiné lokalisace v. Mannert l. c. 554 (ve Švédských Pomoranech), Wilhelm l. c. 275 (Wrietzen), Šembera, Záp. Slované 136, Forbiger, Handb. III². 286 pozn. 64, Sedláček l. c. 24, 27, Müller 267 pozn. 8, Mehlis, Altdeutschland 9, AfA L. 259 mapa (vesměs Wrietzen); Gnirs, Šmejkal a Steche v. výše str. 145 a d.

² Jiný výklad podali: Mannert l. c. (na východních hranicích Meklenburska). Wilhelm l. c. (Waren v Meklenbursku), Šembera l. c. (Varín = Waren neb Skvěřín = Schwerin v Meklenbursku), Forbiger l. c. 282 pozn. 52 (Waren); Gnirs, Šmejkal a Steche v. výše str. 145 a d.; Mehlis, Altdeutschland 9, AfA L. 259 mapa (Vierraden, v Uckermarce západně od dolní Odry). Schütte, Ptol. maps 17, spojoval jméno *Virunon* s předcházejícím *Bunition* v jedno místní označení **Munition* **Virunón*, „opevnění Virunů“ (Fortress of the Virunoi); toto označení by předpokládalo, že v itineráři byl tvar *Munitione Virunorum*, ten by však byl podle ostatních analogií, jež nám skýtá itinerář této trati, reprodukován jinak, než se skutečně stalo (i když by z něho byly vznikly dva samostatné místní názvy, byl by na př. ablativní tvar itineráře *Munitione* zůstal pravděpodobně zachován, srov. analogii *Singone*, str. 40, 47 č. 93).

³ Holz, Beitr. z. d. Altertumskunde 66, Much, ZfdA XLI. 102, 138.

⁴ Much tamže 99.

třeba Virunon odsunovati na západ do území Virunů. V území Virunů naopak vůbec nemůžeme očekávati osadu téhož jména, kdežto mimo toto území je osada, kolonie, nazvaná podle původu kolonistů dobře možná. Podobně bylo snad Rugion kolonií rugijskou mimo vlastní kmenové území¹ a podobně bylo asi také Lugidunon kolonií lugijskou v severovýchodních Čechách, opět mimo vlastní území lugijské².

O jméně *Virition* vyslovil G. Schütte domněnku, že vzniklo vlivem předcházejícího *Munitio*³, a že *Virition* je snad **Munitio* **Rugiôn*, „pevnost Rugiů“, nebo **Munitio* **Skirôn*, „pevnost Skirů“⁴. Ale také tu platí, co bylo pověděno nahoře: je možné, že jméno *Virition* je zkomoleno, ale tak daleko, jak chce Schütte, nesmíme jíti, nechceme-li opustit půdu reálného uvažování a udělati z díla Ptolemaiova prostě kořist libovolných domněnek.

Skončivše úvahu o Ptolemaiových πόλεις na trati z Vindobony k ústí Svěbu - Odry, můžeme věnovati opět několik slov otázce jejich původu nebo umístění po stránce ethnologické. Medoslanion — Mediolanion byla nepochybně osada na půdě markomanské⁵, Félikia byla asi na rozhraní území markomanského a kotinského⁶, Meliodunon bylo nepochybně oppidem keltských Kotinů⁷. Strevint(i)a byla buď ještě v území kotinském nebo již na půdě Ptolemaiových Lugů Burů⁸. Budorigon - Budorgis byla pravděpodobně osada Lugů Dunských⁹. Limosaleon, bylo-li na levém, jižním břehu Odry, patřilo Lugům Dunským, bylo-li však severně od Odry, patřilo asi

¹ Str. 124 a d.

² VG. II. 162 a d., KG. 66 pozn. 3.

³ Schütte, Ptol. maps 17; dříve již tak soudil také Much, ZfdA XLI. 102 a d.

⁴ Schütte l. c.

⁵ VG. II. 194 a d., KG. 88 a d., 94 a d., 98 a d.

⁶ VG. II. 176 a d., 195 a d., KG. 50 a d., 54 a d., 110, 112 a d.

⁷ VG. II. 178, KG. 66.

⁸ VG. II. 160, KG. 52, 71 mapka, 137.

⁹ VG. II. 160, 162.

Lugům Omanským¹. Virition bylo nepochybně v území burgundském². Virunon bylo snad na rozhraní sídel burgundských a sidénských, východně od ostatního území Virunů — Varnů (Auarpů)³. Bunition-Munition bylo pravděpodobně na půdě Ptolemaiových Sidénů⁴.

Prehled nejdůležitějších výsledků, k nimž jsme dospěli v této stati, bylo by lze shrnout asi do těchto několika vět:

Trat cesty z Vindobony k ústí Svěbu - Odry procházela směrem zhruba severním územím Markomanů, Kotinů, Burů a Lugů Dunských k Odře u Vratislavi, za Odrou pokračovala dále směrem zhruba severním územím Lugů Omanských do burgundského Poznaňska a obloukem k severozápadu přes dolní tok řek Varty a Noteče do území Ptolemaiových Sidénů, kde vyústila v osadě Bunitiu (Munitiu) někde při jezeře Dubském (Dammscher See) u Štětína.

Jména osad při této trati byla čerpána ze dvou itinerářů (zlomků), z nichž jeden obsahoval řadu jmen od Medoslania (Mediolania) po Budorgis (= Budorigon), druhý řadu jmen od Budoriga po Bunition (Munition). Itinerář severnější části cesty obsahoval zprávu o druhém prameni Visly, „směřujícím k Labi“, nebyla v něm však zpráva o pohoří Askiburgijském. Itinerář jižnější části cesty obsahoval při jméně *Budorgis* zprávu o prameni Labe a jméno Sudet. Kromě toho byla v něm asi zmínka, že cesta jde podle východního konce hor zadunajských (severně od Dunaje), nebyla však vázána jasně k žádné osadě, a jiná podobně neurčitá poznámka mluvila o lesu Luně a o přítoku Dunaje, tekoucím podle tohoto lesa.

Z osad, patřících do území českomoravského, jsou osady Félikia, Meliodunon a Strevint(i)a zaznamenány v oblasti jižnější, kdežto osada Budorgis = Budorigon, patřící na sever od Sudet skutečných, je dvakrát zaznamenána v severnější oblasti českomoravské.

¹ Tamže.

² Tamže 139 a d.

³ Tamže 153 a d.

⁴ Tamže 120 a d.

3. Z Arelate-Usbia (Vebia) k deltě Odry (trať IV).

Západně od Vindobony a Ketijského pohoří (Videňského lesa) jmenuje Ptolemaios osadu Klaudivion¹. Rukopisy kolísají v údaji její zeměpisné délky: *X* má číslo $\lambda 5' \text{L}'' = 36^\circ 30'$, kdežto rukopisy třídy *RWUr* citují číslo $\lambda 5' = 36^\circ$, t. j. stejné číslo, jako mají rukopisy obou tříd v kapitole o Germanii pro ústí druhého přítoku Dunaje od severu, „směrem od Gabréty“ (VG. I. 66. 17 a d.). Podle výslovného svědectví Ptolemaiova byla osada s jižní strany Dunaje, podobně jako západnější (sz.) Arelate. Očekávali bychom proto, že bude jako Carnuntum a Vindobona východiskem obchodní cesty z Norica do vnitrozemí Germanie. Poloha řady osad Usbion (Vebion) — Abilunon — Furgisatis — Koridorgis na rekonstruované mapě Ptolemaiové však ukazuje zcela zřetelně, že tato cesta vycházela ze západnějšího Arelate. Protože zároveň šla velkým obloukem „nad“ Klaudiviem k severovýchodu, je to podle mého názoru dokladem, že osada, již Ptolemaios označuje tímto jménem, byla v poloze pro východisko velkých obchodních výprav přes Dunaj málo vhodné. Na trati při nejj jižnější části velkého dunajského oblouku mezi ústím Innu a Videňským lesem — Vidni bylo právě takovým místem okolí dnešního Wallsee (západně od Amstetten a jihozápadně od Ardaggeru) proti široce rozvětvenému deltovému ústí řeky Naarny, jež proměňovalo — spolu s četnými dunajskými rameny — široké předpolí proti dnešnímu Wallsee v jediný obrovský močál, typickou dunajskou „Au(e)“, nejširší při celém severním břehu Dunaje od ústí Innu až po ústí Kremže. Soudím proto, že musíme Ptolemaiovo Klaudivion hledati právě v těch místech při nejj jižnější části dunajského oblouku, a že obojí jeho data o ústí druhého přítoku od severu a o poloze „města“ s jižní strany Dunaje byla čerpána z relace nebo z relací o plavbě po této řece a měla právě jen za úkol určovati nejj jižnější bod této části dunajského toku. Z toho důvodu považuji tradici rukopisů třídy *RWUr*, jež klade Klaudivion přímo proti ústí druhého přítoku od severu, za správnější. Rovnoběžková vzdálenost takto umístěného Klau-

¹ Ptolem. II. 13. 3.

divia od Vindobony¹ jest 1° 50', což je v poměrně dobré shodě se skutečnou vzdáleností dnešního Wallsee od Vídně, jež činí přibližně 1° 35'. Tato shoda je zároveň také dokladem, že ztotožnění Ptolemaiiova druhého přítoku Dunaje od severu (od Gabréty) s řekou Naarnou² je správné. Nerozhodoval tu zřejmě význam vlastního toku jejího, nýbrž především poloha jejího rozsáhlého deltového ústí v nejjihnější části dunajského oblouku. A totéž platí, jak už bylo řečeno, také o Ptolemaiiově Klaudiviu. Nálezy z římské doby, učiněné na několika místech v blízkém okolí Wallsee³, dokládají dostatečně, že v těch místech skutečně osada byla a že tedy údaj Ptolemaiův je správný, i když snad jméno osady je zkomolené⁴.

Příznivější terén při severní straně Dunaje a poloha při přechodu prastaré obchodní cesty přes tuto řeku byly příčinou, že obchodní trať, jejímiž stanicemi byly Ptolemaiiovy πόλεις Usbion (Vebion), Abiluon, Furgisatis a Koridorgis (Kondorgis), vycházela z Arelate, totožného s dnešní osadou Erla nad potokem téhož jména západně od Wallsee a východně od dnešního města Enže, ve zvýšené poloze nad římským táborem u Albingu (asi z let 180--190) i jeho západnějším následovníkem, táborem *Lauriacum* (Lorch)⁵. Podle polohy jmenovaných stanic směřovala cesta k severovýchodu. Východně od pramenů Ptolemaiiova Labe (Vltavy) začíná na rekonstruované mapě Ptolemaiiově další řada šesti osad Kasurgis — Hégétmatia — Stragona — Lugidunon — Kolankoron — Susudata, směřující obloukem k západnímu konci pohorí Askiburgijského. Jde nyní o to, smíme-li obě tyto řady spojit v jednu trať a hledati dále na severu pokračování k baltickému pobřeží,

¹ Tamže a II. 14. 3: Klaudivion 36° — Vindobona 37° 50', srov. Müller 287. 4, 291 6, Cuntz, Geogr. 72, 73.

² VG. II. 94 a d., 98.

³ Podle sdělení rev. insp. J. Kubíčka; srov. Schober, Römerzeit in Österreich 33.

⁴ Müller, 287 pozn. 4, proto ztotožnil Ptolemaiiovo Κλαυδιούιον s římským *Juvavum*, dnešním Solnohradem.

⁵ VG. II. 95 a d.; tamže 96 v. i jiné lokalisace. O obou římských táborech srov. Schober l. c. 29 a d., 105.

či patří-li každá z těchto řad k jiné trati. Gnirs řešil věc tak, že řadu Abiluon — Koridorgis spojil s Félikii a tím s cestou carnuntskou, ale vedl z Arelate — Usbia ještě druhou trať až do Melioduna, které přes Strevintu spojil s řadou, počínající jménem Kasurgis a tak dostal souvislou trať od Dunaje až k západnímu konci pohoří Askiburgijského, odkud vedl pokračování cesty k moři přes Astovii¹. Šmejkal spojil Koridorgis s Redintuinem a tak připojil tuto řadu osad k cestě vltavsko-labské. Řadu Kasurgis — Susudata spojil přes Strevintu — Meliodunon — Félikii — Eburodunon s Carnuntem a na druhé straně přes Astovii a Koinoénon s Marionis II a z Lugiduna přes Limiosaleon (Limios alsos) s trati pooderskou, a dostal tak cestu z Carnunta k Odře a k Lubecké zátocce². Steche spojuje Koridorgis podobně jako Šmejkal s Redintuinem a tím s cestou vltavsko-labskou (Steché ji tak ovšem nejmenuje), kterou z Kalaigie odchyluje přes Astovii a Koinoénon do Marionis II, kdežto řadu Susudata — Kasurgis spojuje přes Strevintu — Meliodunon — Félikii — Eburodunon s Medoslaniem a Vindobonou, a na druhé straně přes Aleisos s Lakiburgií, čímž dostává svou druhou trať z Vindobony k ústí Odry³.

Šmejkal a Steche mají značné nesnáze s lokalisační řadou Ptolemaiových osad mezi Ptolemaiovými Sudetami a pohořím Askiburgijským. Přísně logicky vzato, měli by je oba podle svého výkladu, že Sudety Ptolemaiovy jsou totožné se Sudetami skutečnými (dnešními), vesměs umisťovati za severočeskými horami. Protože však jich je na prostoru tak poměrně úzkém ve srovnání s Ptolemaiovými vzdálenostmi na jiných tratích příliš mnoho, hledí si pomoci jednak tím, že Kasurgis (Šmejkal i Steche) a Hégématii (Steché) umisťují na opačnou — jižní — stranu Sudet do Čech, t. j. odklízejí je z prostoru, který podle Stecha neexistoval, na jih, a ostatní se snaží z téhož prostoru odsunouti na sever za pohoří Askiburgijské = Sudety skutečné. Šmejkal

¹ Gnirs, Östl. Germ. 32, 34 a d., mapa.

² Šmejkal, Ptolem. zprávy 40 a d., mapka I.

³ Steche, Altgerm. 150, 156.

si dále vypomáhá tím, že tři osady od Hégétmatie po Lugidunon směřnává na jih od Limiosalea¹ a zbývající dvě osady Kolankoron a Susudatu přiděluje k jiné trati, směřující k Lubecké zátocce. Steche posunuje zbývající čtyři osady za skutečné Sudety a spojuje je s Aleisem a Lakiburgiem. Má tedy ještě stále příliš mnoho osad pro krátkou poměrně trať od západního konce pohoří Askiburgijského k ústí Odry (zhruba 3° skutečné), srovnáme-li s tím na př. obě východnější trati k Baltickému moři, které byly mnohem delší (3½^o—4½^o), šly u Stecha vesměs ve velkých obloucích a měly stejný nebo menší počet stanic. Steche si proto vypomáhá tím, že stanice Kasurgis, Hégétmatii (Iligmatii) a Stragonu umisťuje ve směru od východu (vjv.) k západu (zsz.) pod Sudetami a v Sudetách mezi Králové Dvorem a Žitavou (přibližně), a také ještě i čtvrtou stanicí, Lugidunon, přimyká k severní straně Lužických hor². Ocitá se tu tedy v příkrém rozporu s předpisem Hyfégése, která umisťuje všech šest osad v řadě Kasurgis—Susudata ve směru od jihu k severu mezi oběma pohořími. A to všecko proto, aby mohl dokázat, že i v tomto případě jsou Ptolemaiovy Sudety totéž co pohoří Askiburgijské, a že Ptolemaios všech těchto šest osad umístil do prostoru, který vlastně neexistoval³!

Správnější byl zřejmě postup Gnirsův, který zde vykládal Ptolemaiovy Sudety jako Šumavu a Ptolemaiovo horní Labe jako Vltavu⁴. Stačí, abychom si všimli celkového obrazu, který nám podává rekonstruovaná mapa Ptolemaiova bez ohledu na jména pohoří, jež mohou být umělá nebo mylná, a vidíme, že tento obraz skutečně zhruba odpovídá obrazu dnešní mapy. Vidíme především jedno dlouhé horské pásmo ve směru rovnoběžkovém nad Dunajem a severněji dvě jiná dlouhá pásma horská analogicky (třeba zkresleně), jako je tomu ve skutečnosti. To je a musí zůstat základem našeho výkladu Ptolemaiovy mapy Germanie,

¹ Šmejkal l. c. 41, mapka II.

² Steche l. c. 156, 158; srov. také mapku tamže na str. 129, kde si vypomáhá prohnutím Sudet obloukem k severu a pohoří Askiburgijského směrem k jihu.

³ Tamže 150, 157.

⁴ Gnirs l. c. 18, 31 a d.

máme-li dojít k pozitivním výsledkům. A z tohoto základního obrazu musíme vycházeti i při výkladu Ptolemaiových omylů a vědomých úprav mapy. Opustíme-li tento jedině bezpečný základ, dostaneme se do zbytečné a neplodné hry se slovy a do více méně fantastických dohadů, které jsou s to celkový obraz jen ještě více zkreslit a omyly „Ptolemaiovy“ rozmnožovat do nekonečna. Hledíme-li jenom k tomu základnímu obrazu bez jmen pohoří, nemůžeme býti v pochybnostech o tom, že mezi třemi horskými pásmy musí být oblast dnešních Čech (třeba zase ovšem zkreslená), že řeka, která z těch jižních hor vytéká a ústí jako Labe do Ptolemaiova Germánského okeanu, nemůže býti v podstatě nic jiného než tok Vltava — Labe, a že Ptolemaiova řada osad, začínající nad podélnou osou těch jižních hor v blízkosti domnělého horního Labe, musí býti v dnešních Čechách a začínati kdesi východně od horního toku Vltavy. Záměna jména řeky mohla lehkou vzniknouti nepochopením zpráv itinerářů (v. níže a VG. II. 35 a d., 75). Přímým důkazem toho, že řada osad Kasurgis — Susudata patří na území dnešních Čech, je samo jméno *Susudata*, jež Ptolemaios umísťuje na jihozápad od západního konce pohoří Askiburgijského, t. j. Sudet skutečných, a které svým vlastním vznikem (z latinského *sub Sudeta*, v. str. 41 a VG. I. 11, II. 34) toto Ptolemaiovo umístění potvrzuje.

Lokalisace Ptolemaiovy osady Kasurgis do končiny východně od povodí horní Vltavy¹ nám umožňuje spojení řady osad, k níž Kasurgis patří, s řadou Usbion — Koridorgis v severním Podunají. A podobně také na severu doplníme poměrně snadno itinerář až k moři, uvědomíme-li si, že Ptolemaiova Astovia je přibližně na témže poledníku jako by asi měl být západní konec pohoří Askiburgijského (Sudet skutečných). Srovnáme-li věc se skutečnými poměry, dojdeme k závěru, že Astovii musíme hledat někde na přímce mezi Susudatou a Lakiburgiem, které je u Ptolemaia i ve skutečnosti přímo na sever od západ-

¹ Při jméně osady byla v itineráři pravděpodobně poznámka o „prameňech“ řeky (Vltavy, jméno řeky asi nebylo uvedeno); Kasurgis tedy patří do území východně od horní Vltavy, nikoli na sever od dnešních Sudet, jak jsem kdysi soudil, v. Č. a M. 106.

niho konce pohoří Askiburgijského (skutečných Sudet). Tím dostáváme itinerář cesty z Arelate k baltickému pobřeží se jmény (v ablativě sing. nebo plur. kromě předposledního jména, které má tvar akusativní¹): (Arelate —) Usbio nebo Uebio — Abiluo — Furgisatis — Coridorgis n. Condorgis — Casurgis — Hegetmatia — Stragona — Lugiduno — Colancoro — Susudata n. Susudana — Astouia (Astaia) n. Aituia — Aleisos — Laciburgio, obměněnými v Hyfégesi v řecké nominativní tvary: (Ἀρελάτη² —) Οὐσβιον (třída *RWUr*) nebo Οὐέβιον (*X*) — Ἀβίλουον — Φουργισατίς (*RWUr*) nebo Φουργισατίς (*X*) — Κοριδοργίς (tř. *RWUr*) n. Κονδοργίς (*X*) — Κασουργίς³ — Ἡγητματία (*RW*, Ἰλιγματία *X*) — Στραγόνα — Λουγιδουον — Κολάγκωρον (*RW*, Κολάγκωρον *X*) — Σουσουδάτα (tř. *RWUr*) n. Σουσουδάνα (*X*) — Ἀστουία (tř. *RWUr*) n. Αἰτουία (*X*) — Ἀλεισός (*RWUr*) n. Ἀλισός (*X*) — Λακιβούργιον (VG. I. 82. 12–15; 80. 20, 22; 78. 19–22; 76. 16–18).

Pro lokalisaci trati této cesty máme čtyři pevné body. Je to především východisko cesty u Dunaje Arelate proti ústí Aisty (v. výše). Druhým bodem je „pramen Labe“, t. j. horní tok Vltavy, určující polohu osady Kasurgis, třetím bodem je Ptolemaiova osada Susudata při západním konci pohoří Askiburgijského, jež je druhým (severním) mezníkem pro umístění řady osad Kasurgis — Susudata, a čtvrtým bodem konečně je cíl cesty Lakiburgion. Lakiburgion je půl stupně na severozápad od Ptolemaiova Bunitia (Munitia) a zároveň — podle rukopisů *RWUr*Ω — půl stupně na jihozápad od Ptolemaiova ústí Svěbu (str. 45 č. 13, 14). Tato poloha spolu se jménem osady⁴ ukazuje nesporně kamsi k západní části velkého jezera oderské delty, zvané dnes Kleines Haff, a to nejspíše asi k dnešnímu Ücker-münde při ústí řeky Ukry. Čtení rukopisů *XZG*, které mají pro Lakiburgion zeměpisnou šířku 56° jako pro ústí Svěbu - Odry, zde pokládám za horší, protože bychom podle něho musili hledati

¹ Srov. str. 38 a d., 42.

² VG. II. 95 a d.

³ Tvar *Kasurgis* mají obě rukopisné třídy, musí tedy býti tvar *Kasugis*-rpk. *W* koruptélou (při opisování vypadlo písmeno *r*).

⁴ VG. II. 63.

konečný cíl cesty buď na ostrově Usedomu, což není pravděpodobné, nebo někde na pobřeží pevniny západně od Usedomu, čímž by se zase zhoršila poloha Lakiburgia v poměru k západnímu konci Askiburgijského pohorí tím, že by se Lakiburgion posunulo příliš na západ, proti předpisu Ptolemaiovu, podle něhož patří oba tyto body na týž poledník. Rozdíl sice není velký, ale vzhledem k tomu, že řeka Ukra, tekoucí od jihu, byla nepochybně jižním kupcům ukazatelem cesty k deltě Odry, považují polohu při jejím ústí do velkého jezera oderské delty v každém směru za nejpřirozenější konec cesty¹.

Pro řešení otázky, kudy šla trať cesty mezi Lakiburgií a Susudatou, je rozhodujícím činitelem především terén mezi deltou Odry a západním koncem Sudet (skutečných). Poříčí střední a dolní Sprévy bylo pro svůj jezernatý a močalovitý ráz pro cestu málo vhodné, a tak zbývá v zásadě jenom jeden směr, který byl zároveň také nejkratší, totiž proti toku řeky Ukry k staré Přemyslavi (Prenzlau) a dále na jih (jjv.) k velkému ohbu Staré Odry u Oderberka — Falkenberka (Wriezenu), pak na jihovýchod podle (opodál) západního břehu Odry a dále k jihu mezi toky řek Nisy a Sprévy Dolní a Horní Lužici k Lužickým horám. Osídlení území mezi Přemyslaví a Frankfurtem n. O. je doloženo větším počtem souvěkových archeologických nálezů (hrobů)².

Kudy přecházela trať cesty do Čech, nelze s určitostí říci, je však nasnadě myslit především na průsmyk Žitavský, kterým cesta mohla pohodlně přecházeti do Liberecké kotliny a tou podle horní Nisy a Mohelky k Jizeře, jejíž tok mohl být ukazatelem

¹ Jinde hledali Lakiburgion: Mannert l. c. 552 (západně od Warnemünde), Wilhelm l. c. 278 (Wismar), Šembera, Záp. Slované 137 (Ratiboř = Ratzeburg jižně od Lubeka), Forbiger, Handb. III². 286 pozn. 64 (Wismar), Müller 267 pozn. 5 (Wolgast při ústí Pěny), Gnirs l. c. 37 (na pobřeží nedaleko ústí Pěny), Mehlis, Altdeutschland 9 (Lassan am Oderhaff nebo Vineta), Steche l. c. 151 (při Pěně mezi dnešním Peenemünde a Karpinim), a j. Much soudil, že jméno *Lakiburgion* snad vzniklo z *'Αλακιβούργιον* nebo *'Ασκιβούργιον*, ZfdA XLI. 103 a d., 111, Hoops RL. I. 130; srov. k tomu Müller 267 pozn. 4 a d. O příčině vzniku dvojí rukopisné tradice o zeměp. šířce Lakiburgia v. níže v úvaze o trati VII.

² Kossinna, Mannus XXV. 20 (č. 103—109), 31 (č. 5), mapa tab. I, III a.

cesty do Polabí. Přesný směr trati v Čechách také zatím nelze bezpečně zjistit. Mohla sledovati tok Jizery až k Labi, ale mohla také již na Turnovsku nebo někde jižněji na Mladoboleslavsku opouštět oblast Jizery (která teče na jihozápad a vychylovala by tím trať cesty z jejího základního směru jižního) a pokračovat na jih k dolní Mrlině k Nymburku nebo do okolí Poděbrad. S jistotou můžeme zatím říci jenom tolik, že v oblasti s obou stran Labe procházela cesta dosti silně osídleným územím, které bych ohraničil severně od Labe asi body Lysá n. L.—Oškobrh (Badry) při dolní Cidlině a jižně od Labe body Přerov—Tuklaty—Český Brod se strany jedné a Kolín—Radboř se strany druhé.

Obraťme se nyní k otázce, kudy vstupovala do této oblasti trať cesty od jihu. Její východisko u Dunaje bylo při ústí Aisty, východně od ústí Enže. Ptolemaiova posiční čísla ukazují, že cesta nešla přímo k severu, nýbrž obloukem k severovýchodu, což je dokladem, že neprocházela napříč Ptolemaiovým lesem Gabrétoú jako druhá trať, vycházející z Arelate-Usbia a směřující k severu (trať V), nýbrž že obcházela Gabrétoú s východní strany tak, že se přibližovala povodí horní Vltavy někde blízko horní Lužnice. Tam se nám opět naskýtá otázka, kudy pokračovala do vnitra Čech. Mohla jíti podle horní Lužnice Vitorazskem na Třeboňsko nebo Jindřichohradecko, ale mohla také sledovati ještě východněji Skřemelici (přítok Lužnice s pravé strany), která jí ukazovala směr na Novobystřicko a ke Kumžáku. V oblasti třeboňské byly rozsáhlé močály, které sotva připouštějí myšlenku, že by cesta byla sledovala střední tok Lužnice. Jinak ovšem byl terén pro cestu toho druhu celkem pohodlnější v oblasti západnější, přibližně na trati Tábor—Benešov—Úvaly—Čelákovice—Toušeň (Záluží) nebo na trati, již zhruba ukazovala směr Blanice a Výrovka ke Kouřimi, Plaňanům, Dobřichovu a Pečkám, ale trať cesty mohla konečně jíti také východněji směrem Kumžák—Strmilov—Pelhřimov—Želiv a některou z cest dále na sever na Kolínsko a Poděbradsko. Dostáváme se tedy také od jihu přibližně k témuž poměrně širokému územnímu pásu, který jsme si nahoře vymezili.

Přibereme-li na pomoc mapu archeologických nálezů z doby,

o niž nám tu jde (z I. a II. století po Kr.)¹, můžeme v oblasti jižně od Labe rozlišiti zhruba asi tři skupiny dosud známých nalezišť: první mezi ústím Jizery a Českým Brodem, druhou s obou stran toku Výrovky a třetí dále na jihovýchod asi mezi Radboří (jižně od Kolína) a Močovicemi (západně od Čáslavě). Každou z těchto tří skupin mohla cesta od jihu procházeti. První skupinou by byla mířila k dolní Jizeře, druhou asi k Nymburku nebo k Poděbradům a třetí ke Kutné Hoře, Kolínu a na Poděbradsko. Brody přes Labe byly na všech těch místech, v Kolíně, v Poděbradech, v Nymburce, mezi Přerovem a Lysou, mezi Brandýsem a Starou Boleslaví a jinde. Mapa nalezišť severně od Labe² dokládá souvěké osídlení především východně od Poděbrad nad dolním tokem Cidliny, dále s obou stran dolní Mrliny, u Kostomlat mezi Nymburkem a Lysou, a dále na sever u Strak a na Mladoboleslavsku u Úherců, Dobrovic, Řepova a Plazů. Kromě toho byla u Lysé nalezena bronzová situlka, vyplavená řekou³, takže nelze dnes již bezpečně říci, kde a jak byla původně uložena (mohla na př. spadnouti do řeky při přepravě obchodní výpravy a býti k Lysé odplavena s některého místa výše proti vodě položeného). Podrobnějším studiem archeologické mapy zjistíme, že dosud známá naleziště severně od Labe a západně od Mrliny ukazují na jakousi řadu od Řepova a Mladé Boleslavi k Nymburku a k Sadské resp. k Výrovce. Doplníme-li si tuto řadu na severu pozdnělatenským pohřebištěm u Kobyl v počíci Mohelky pod Ještědem (u Č. Dubu severozápadně od Turnova), a všimneme-li si zároveň, že při Výrovce je největší kumulace nalezišť z časné doby římské jižně od Labe, a že nadto je mezi nimi největší dosud známé souvěké pohřebiště oněch končin na Pič-

¹ Srov. Pič, Starož. II. 3 mapa B, Schráníl, Památky XXVIII tab. IX, Kossinna, Mannus XXV. 28 a d. a mapa.

² Mapu Pičovu i Kossinnovu je tu třeba doplniti řadou novějších nalezišť: Řepov, Úherce, Lysá n. L., Víkov, Hradec Král. a j.; k seznamu Kossinnovu třeba také podotknout, že některá jména nalezišť jsou silně zkromolena a na mapě někde přehozena; také na mapě Schránílově je poloha některých nalezišť pozměněna.

³ Pič, Starož. II. 3. 94 pozn.

hoře u Dobřichova a pod Pičhorou rozsáhlé sídliště¹, začne se nám rýsovatí trať cesty od Mohelky podle (opodál) východního břehu Jizery k Řepovu u Mladé Boleslavi, kde byl nalezen sklad římských (capujských) importovaných nádob², který trať cesty velmi dobře dokládá, a dále na jih nebo jihovýchod do okolí Nymburka, kde máme souvěké nálezy zachovány ze Strak, Kostomlat i samotného Nymburka. Kde trať přecházela přes Labe, nelze prozatím bezpečně rozhodnouti. Mohla přecházeti v Nymburce nebo snad i přímo v okolí ústí Výrovky a jíti odtud k Třebestovicům nebo přímo na jih k Dobřichovu, Plaňanům, Kouřimi, Broučkovu a dále na jih směrem k Sázavě a Blanici. Ale nálezy u Budiměřic, na Oškobrhu a pod Oškobrhem u Odřepes, Opolan a na Starých Badrech spolu s hojnými a důležitými nálezy mincí (mezi nimi na př. hromadným nálezem z I. a II. století po Kr. v lese Boru u vsi Kluku proti Poděbradům)³, ukazují, že tam cesta mohla také dělati z důležitých, především ovšem obchodních důvodů okliku a přecházeti Labe na brodě v Poděbradech, který měl — podobně jako brod nymburský — mělké vodorovné skalnaté dno z tvrdé opuky, takže se koryto řeky nemohlo prohlubovati a skýtalo za každé pohody i při povodních snadný a bezpečný přechod⁴. Podle dosavadních našich archeologických poznatků musíme přičítati se stanoviska této obchodní cesty největší význam skladu bronzových nádob v Řepově (jeho význam dokládají také nálezy v Dobrovicích a v Úhercích), Oškobrhu a Starým Badrům (spolu s ostatními nálezy v těchto končinách), hromadnému nálezu mincí u Kluku, sídlišti pod Pičhorou u Dobřichova spolu s pohřebištěm na Pičhoře (které samo o sobě podalo svým množstvím kovových nádob importovaných z Itálie — asi 25 kusů celých nebo ve zlomcích⁵ — až dosud nejbezpečnější důkaz, že v jeho blízkosti cesta musila

¹ Vaněk, Památky XVII. 513, XIX. 63, 574, Píč, Starož. II. 3. 148 309, Hellich, Památky XXVIII. 7.

² Šimek, Č. a M. 63, 77 a d.

³ Píč, Výzkum 1893, 142, Starož. II. 3. 162, Hellich, Památky XV. 675, XXVIII. 7, 10, 11 a d., Schránil, Památky XXVIII. 125, 130 a d.

⁴ Hellich, Památky XXVIII. 7.

⁵ Šimek, Č. a M. 63 a d.

procházeti), a konečně druhému hromadnému nálezu mincí na trati mezi Dobřichovem a Plaňany¹. Mohli bychom snad tedy říci, že hlavní trať cesty šla z Řepova přímo na jih ke Strakům a pak na jihovýchod přes dolní Mrlinu asi mezi Nymburkem a Budiměřicemi k Oškobrhu a Starým Badrům, odtud mezi Libicí a Odřepsy k Poděbradům, kde přecházela přes Labe ke Kluku, Vrbové, Lhotě, Pečkám, Dobřichovu, Plaňanům atd. Byla-li toto hlavní trať cesty, mohla jít ovšem také přímá zkratka cesty ze Strak přes Kostomlaty (Sadskou a Třebestovice?) k Dobřichovu a Plaňanům.

Dva úseky cesty, první od Ückermünde po Frankfurt n. O., druhý od Řepova přes Dobřichov—Plaňany po Broučkov můžeme tedy prozatím určití s relativní bezpečností pomocí archeologických nálezů. U ostatních částí cesty, kde pro ni dosud nemáme archeologických dokladů, jsme odkázáni na více méně pravděpodobné dohady, založené na úvahách o větší nebo menší vhodnosti terénu. Následkem toho musí ovšem také lokalizace osad při této cestě zůstatí zatím jenom pouhým přibližným dohadem. Nejbezpečněji určenu máme polohu vlastního východiska cesty při norickém břehu Dunaje, Arelate. Méně jistá již je poloha jeho protějšku Usbia n. Vebia. Ptolemaios pro ně uvádí tytéž zeměpisné souřadnice jako pro Arelate². To znamená, že Usbion bylo protějškem Arelate někde při severní straně Dunaje analogicky, jako jsme to poznali již u dvojice Brigetio-Kelemantia. Arelate je proti starému ústí řeky Aisty. Bude tedy nutno hledati Usbion (Vebion) někde s obou stran ústí Aisty, a to asi od Mauthausenu, kde zvýšený terén skýtal dobrou příležitost pro založení domorodé osady (šikmo po vodě byl později těsně při jižním břehu Dunaje založen římský tábor u Albingu), až asi po dnešní osadu Naarn, severovýchodně od osady Erla. Krajina dále k jihu se již pro Usbion jako východisko dvou velkých obchodních tratí nehodila; široké rozvětvení dunajských ramen a ramena dolního toku řeky Naarny tu stavěla v cestu příliš mnoho překážek³.

¹ Hellich, Památky XV. 678, XXVIII. 7, Schráníl l. c. 126.

² Ptolem. II. 11. 15, 13. 3, VG. II. 96, výše str. 47 č. 84.

³ Jiné lokalizace v. Mannert l. c. 574, 679 (proti Pöchlarn), Wilhelm,

Pokud se týká dvojího tvaru jména osady *Οὔσβιον*¹ (podle tradice rukopisů třídy *RWUr*) — *Οὐέβιον* (podle *X*, VG. I. 82 ř. 12), podle výslovnosti *Usbion* — *Vebion* zdánlivě velmi odlišného, chtěl bych upozorniti na to, že rozdíl vznikl chybným čtením jediné písmeny, jímž vznikla záměna *Σ* a *Ε* (*C* a *Ε*)². Kdy se tak stalo, nelze bezpečně určit. *Usbion* - *Vebion* bylo východiskem dvou cest, a tak mohlo k záměně písmen dojiti již při původním převádění latinského ablativního tvaru *Usbio* nebo *Uebio* jednoho z obou itinerářů do řečtiny, a mohly tedy být obě alternativy již v rukopise Ptolemaiově a v archetypu rukopisů³. Ale nelze ovšem vylučovati ani druhou možnost, že některá z obou alternativ vznikla teprve při pozdějším opisování rukopisů. Která z nich je původnější, je těžko říci. U rukopisů třídy *RWUr* je dán pro tvar *Usbion* terminus ad quem rukopisem, který byl společnou předlohou pro rukopisné třídy *RW* a *Ur*⁴. Absolutní letopočet nelze udati, je však starší než vznik vlastního rukopisu *Ur* (z XI. století)⁵. U tvaru *Vebion*, zachovaného jediným rukopisem *X*, je tento termín dán vznikem rukopisu (v XIII. století)⁶.

Nedaleko od *Usbia* směrem severovýchodním musíme podle posičnických čísel Ptolemaiových hledati osadu *Abiluon* (str. 47 č. 85). Vzdálenosti osad podle rekonstruované mapy Ptolemaiovy jsou pro nás ovšem na celé této trati od Dunaje až po *Aski-*

l. c. 222 (u Marbachu proti Pöchlarn), Müller 275 pozn. 2 (Ispern), Barviř, Sborník z. spol. V. 78 a d. (Arelate-Usbion v záp. okolí Lince nebo Linec-Urfahr sám), Gnirs, Östl. Germ. 30 a d. (Usbion = hradiště na Luftenbergu u Steyreggu bl. Lince), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 32, ČD. I. 1. 103 (Urfahr), Niederle, SS. III. 13 (pravděpodobně u Lince), Mehlis, AfA XLVII. 152, 154, L. 96 (Urfahr n. Steyregg), tamže 259 mapa, 270 (Steyregg), Steche l. c. 176 a d. (u Lince západně od ústí Aisty).

¹ Jméno *Usbion* vykládal Much, ZfA XLI. 130, podle gall. *Ussubium* Itin. Anton.

² VG. I. 62 (v pozn. 1 v. starší lit.).

³ Tamže 61 a d.

⁴ Tamže 54 obr. 1, 57.

⁵ Cuntz, Geogr. 4, Šimek, VG. I. 48, 54.

⁶ Cuntz l. c. 2 (tam v. starší lit.), Šimek, v. předch. pozn.

burgijské pohoří úplně bez ceny, protože na ně vykonával vliv jak posun Dunaje směrem k jihu, tak posun obojího pohoří opačným směrem k severu. Může tedy zde mít jakýsi význam pro zjišťování polohy Ptolemaiových *πόλεις* jenom relativní poměr vzdáleností (blíže—dále), a to ještě ne vždy, neboť chyba, zaviněná posunem Dunaje i pohoří, nebyla rozvržena na všechny vzdálenosti stejnoměrně. Největší část chyby byla podle mapy vsunuta do úseku mezi osadami Koridorgis (Kondorgis) a Kasurgis, které byly patrně (jde-li vůbec o dvě různé osady a ne o dublety téhož jména)¹ nedaleko od sebe, kdežto na mapě Ptolemaiově činí jenom rozdíl v jejich zeměpisné šířce 1° 40' (srov. str. 46 a d. č. 66 a 87). Nezbyvá nám tedy u osad od Abilua až po Susudatu než přibližný odhad, což je ovšem kritérium velmi nejisté. Trať cesty šla patrně podle (proti) toku řeky Naarny k horní Chubě a od té snad k soutoku horní Lužnice a Skřemelice. Podle toho bychom snad mohli hledat Abilun někde v okolí dnešního Pergu, Furgisatis (Furgisatis) snad někde v okolí rozvodí horní Naarny a Chuby (Ptolemaios klade tuto *πόλις* na týž poledník jako ústí svého druhého přítoku Dunaje od Gabréty, tedy podle naší identifikace na poledník ústí Naarny²), Koridorgis (Kondorgis) snad někde na Vitorazsku³ a Kasurgis snad o něco severněji⁴ (není-li to pouhá dubleta předchozí *πόλις*).

¹ Gnirs, Charisteria 43 (mapka); k tomu srov. Šimek, ČMM LVII (1933), 367 a d.

² Str. 154 a d., VG. II. 95, 98.

³ Na Moravu, jak jsem kdysi s jinými soudil (Č. a M. 112), tyto obě osady tedy nepatří.

⁴ Jinak umisťovali tyto osady Mannert, l. c. 570, 574 (Kasurgis bl. Opavy, Furgisatis u Znojma, Koridorgis bl. Brna), Wilhelm l. c. 222, 230, 237 (Abilunum severozápadně od Dürrensteinu, Furgisatis u Znojma, Koridorgis u Brna, Kasurgis u Reinerts západně od Kladska), Sedláček, Ptolem. zprávy 18 a d., 23, 27, 32 (Abilunum snad Gradnice severozápadně od Světlé, Furgisatis asi Znojmo nebo Hradiště u Pisku, Koridorgis = Tábor, Kasurgis buď nynější Kostelec n. Orli nebo Hradiště u Tutlek, u Olešnice či u Lična), Gnirs, Ůstl. Germ. 34, 42 a d. (Kasurgis na severním úpatí Šumavy při pravém břehu Vltavy v okolí Budějovic, Abilunon v okolí Aisty, Furgisatis v údolí Chuby, Koridorgis v Manhartu), Barviř, Sborník z. spol. V. 76 (Kasurgis snad Kladsko), Šmejkal, Ptolem. zprávy 42 (Koridorgis u Tábora, Usbion,

Pokud se týká jmen těchto osad, upozornil bych především na to, že podle svědectví obou hlavních rukopisných tříd je správný název osady blízké Usbiu (Vebiu) *Abilunon*, nikoli *Abilunon*, tvar, který se vyskytuje v podružných rukopisech $\Sigma\Phi\Psi$ ¹, byl odtud převzat Müllerem do textu edice Ptolemaiovy Germanie² a z Müllera přešel pak do celé ptolemaiovské literatury až po knihu Cuntzovu, která první opět přinesla správné znění jména³. Další pokračování trati přináší kumulaci tvarů s (ablativní plur. pravděpodobně) koncovkou *-is*, s jakou se shledáváme jenom ještě jednou na opačné straně Germanie mezi dolním Labem a Chalusem (dvoji Marionis a Liriméris).

Z ostatních *πόλεις*, pokud jsou umístěny v oblasti Čech, poměrně nejlépe je určena poloha *Susudaty* a *Kolankora* svým vztahem k pohoří Askiburgijskému. Pokud se týká prvního jména, není jisté, zda jde o skutečnou samostatnou osadu, či jen snad o bližší označení polohy *Kolankora* (v latinském itineráři mohla býti u jména *Colancoro* poznámka *sub Sudeta silva*)⁴, z níž mohlo při nedostatečné znalosti latiny toho, kdo jména z itináře vypisoval, snadno vzniknouti nové jméno osady **Subsudeta* > *Susudata*. Proto bude třeba hledati obě tyto *πόλεις* asi v oblasti kotliny liberecké⁵. Kotlina je uzavřena se strany

Abilunon, Furgisatis při cestě linecko-budějov.), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 30, 32 a d., ČD. I. 1. 103 a d. (Furgisatis v krajině dnešních Budějovic, Koridorgis asi Tábor, Kasurgis asi v okolí Hradce Král. nebo Kostelce n. Orli.), Mehlis, AfA XLVII. 151 a d., 158 a d., L. 259 mapa (Furgisatis = Nová Bystřice nebo Stráž, Koridorgis = Třebíč, Kasurgis = Louny n. Žatec), Steche l. c. 158, 181 (Kasurgis asi u Králové Dvora, Furgisatis a Koridorgis v území Markomanů při Vltavě). O Müllerově výkladu Kasurgis = Čáslav v. výše str. 15. Do téže kategorie patří také výklad Slavíkův, Slované a Němci 68 a d., podle něhož Kasurgis = Hájkův Kašín = Hradiště nad Závistí; srov. k tomu Šimek, Pekařův sborník I. (Praha 1930), 79.

¹ VG. I. 82. 13.

² Müller 275. 3.

³ Cuntz, Geogr. 69, srov. též pozn. k ř. 275. 3.

⁴ Srov. Muchův výklad slova *Susudata*, ZfdA XLI. 100, Hoops RL. IV. 204, a výše str. 41 a d.

⁵ Srov. již Mannert l. c. 559 (Kolankoron v okolí Žitavy, na jižní straně Krkonoš, Susudata na západní straně t. pohoří), Forbiger, Handb. III°. 297 pozn. 83 (Susudata snad dnešní Žitava); jinak Wilhelm l. c. 222

severní a (východní) horami Jizerskými a se strany jižní horami Lužickými s masivem Ještědu, takže tu je dobře pochopitelný jak vznik názvu *Susudata* z lat. *sub Sudeta*, tak po případě také vznik názvu pohoří Askiburgijského podle starého jména horského masivu Ještědu (něm. Jeschkengebirge, Jeschken-Berg)¹, dominujícího liberecké kotlině, již cesta pravděpodobně procházela, nebo podle osady, *burgu*, jenž snad byl na něm vybudován. Itinerář této cesty ostatně dával možná i druhou příležitost ke vzniku názvu pohoří Askiburgijského, jestliže uváděl mezi stanicemi cesty i jméno **Askiburgu* < *Oskobrhu*². Bylo-li toto jméno v itineráři, mohli bychom jeho chybění v Ptolemaiově výčtu „měst“ vyložití snad také kombinací obojích údajů o Askiburgiu v pohoří Ještědu a Askiburgiu < Oskobrhu s úvahou o Askiburgiu porýnském, z čehož všeho snad došlo ke kompromisnímu řešení tak, že bylo ponecháno jen jedno „město“ Askiburgion, a to v Porýní, ale na území vlastní, svobodné Germanie, jako výsledek spojení zeměpisné délky skutečného Askiburgia při levém břehu Rýna a zeměpisné šířky *Askiburgia < Oskobrhu³ v českém Polabí, a obě Askiburgia, jež snad výpisky z itineráře jmenovaly v naší oblasti tak, že by měla být zakreslena v neveliké vzdálenosti nad sebou, byla škrtnuta jako *πόλεις*, ale jejich jméno bylo dáno nebo ponecháno pohoří, jímž cesta procházela⁴.

237 (Kolankoron v okolí Žitavy, *Susudata* u Budišína), Müller 267 pozn. 3, 270 pozn. 5, 6 (Kolankoron dnešní Züllichau, *Susudata* Zettitz v údolí Odry), Gnirs l. c. 38 (obě v pořetí horní Sprévy), Steche l. c. 157 a d. (Kolankoron bylo v území Silingů v dnešní dolní Lužici mezi šírkou Grodku - Spremberku a Lubína, *Susudata* v území Semnonů asi v okolí Kopníka nebo východněji).

¹ Šembera, Záp. Slované 133 a d., Schütte, Beitr. XLI. 33, Ptol. maps 56.

² Slavík, Slované a Němci 118, srov. k tomu VG. II. 24 a d.

³ Str. 69 a d., VG. II. 28 a d.; přibližně stejná zeměpisná šířka mohla Ptolemaiovi vycházet i pro *Askiburgion na Oskavě, v. níže v úvaze o spojení cest III a I přes Leukaristos.

⁴ O jiné — třetí — možnosti vzniku názvu pohoří Askiburgijského resp. vzniku představy, že pod pojem tímto jménem označený patří celé dnešní Sudety, v. níže v úvaze o spojení cest, cit. v předešlé pozn.

Pro umístění Lugiduna by nám snad mohlo býti pomůckou, že je Ptolemaiova posiční čísla (str. 45 č. 41) umísťují něco málo „pod“ rovnoběžku Budoriga a druhého západnějšího pramene Vistulu. Tomu by z archeologických nalezišť, jež jsme při trati této cesty zjistili, dobře odpovídala poloha Řepova spolu s Úherci a Dobrovicemi. Žádná z těchto osad nemá ovšem polohy, jež by ukazovala na keltské *dunum*, ale mezi nimi, nejbliže k Řepovu¹, je na náhorní rovině Chlumu v poloze, dominující širému kraji při řece Jizeře a její odbočce Klenici (při níž je Řepov), hradiště Švédské šance, na něž by se název *dunum* znamenitě hodil. Hradiště bylo osídleno již v předkeltské době lidem popelnicových polí a pak po staletích znovu v slovanské době hradištní² (kdy bylo patrně správním ústředím před vznikem přemyslovského hradiště Mladé Boleslavi). Z doby, o níž nám tu jde, nálezy s hradiště samotného dosud známy nejsou, ale to by při jeho poloze mezi zmíněnými třemi nalezišti z doby římské nemusilo být ještě dokladem proti ztotožnění hradiště s Lugidunem. Dosavadní nálezy na hradišti pocházejí vesměs jen z povrchových sběrů, systematicky na něm dosud kopáno nebylo.

Severně a severovýchodně od Švédských šancí na Chlumu jsou ještě dvě jiné polohy, u nichž by snad také bylo lze uvažovat o ztotožnění s Lugidunem, a to skalní hradiště Hrada na Mužském a Prachovské skály. Ale u obou je pravděpodobnost identifikace s Lugidunem mnohem menší proto, že svou polohou již tak dobře nesouhlasí s představou Ptolemaiovou (Hrada jsou severněji a trochu příliš blízko ke kotlině liberecké, a Prachovské skály jsou příliš na východ), a že ani na nich, ani v jejich blízkém okolí nebyly dosud učiněny souvěké nálezy, které by tuto identifikaci opravňovaly.

Lugidunon bývá vykládáno jako město Lugů Dunských a bývá proto i pro zdánlivou příbuznost jmen ztotožňováno s Leh-

¹ Řepov je od hradiště na severovýchod, Dobrovice a Úherce na jihovýchod.

² Pič, Starož. III. 1. 243 a. d., 373, tab. XXIII a obr. 144, 146 na sl. 248 a d. (plánek obr. 144 není zcela správný).

nicí (Liegnitz) na Odře¹. Ale tento výklad je určitě nesprávný. Jak jsem již uvedl výše², není vůbec pravděpodobné, že by nějaká lugijská osada ve vlastním území Lugiů mohla být pojmenována jako město Lugů, a dokonce nemožný je už výklad, že jméno *Lugidunon* je důkazem, že jde o město Lugů Duských³ (v jejich vlastním území). Jméno *Lugidunon*, je-li jeho základem — jak se obecně soudí — jméno Lugů⁴, se může vztahovat jenom na lugijskou osadu na cizím území. A s tím dokonale souhlasí umístění mimo oblast lugijskou, jež nám podávají po-
siční čísla Hyfégése.

Ke jménu osady bych ještě podotkl, že rukopisy třídy *RWUr* podávají čtení *Lutidunon* (*Λουτίδουνον*, VG. I. 78. 21). Tento tvar je ovšem pouhou chybou opisovače, neboť záměna písmen *Γ* a *Τ* (*γ* a *τ*) je v rukopisech častým zjevem⁵.

Pro umístění zbývajících dvou českých stanic *Stragony* a *Hégémtatie* nám zbývá prostora od Labe k Sázavě nebo

¹ Wilhelm, Germanien 252, Forbiger, Handb. III². 299 pozn. 91, Sedláček, Ptolem. zprávy 24, 27, Müller 270 pozn. 7, Partsch, Schlesien I. 334, Šmejkal, Ptolem. zprávy 41, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 30, ČD. I. 1. 103; Braun, Razysk. I. 57, ztotožnil *Lugidunon* s dnešní osadou Lugi na horní Vartě, srov. též Králíček, Grossgerm. 26. Gnirs, Östl. Germ. 38, umístil *Lugidunon* správně do severních Čech (bez bližší lokalisace).

² Str. 152.

³ VG. II. 162 a d.; srov. k tomu odmítnutí Muchovo, Hoops RL. III. 167, a dříve již Zeusovo, D. N. 125 pozn.

⁴ Much, ZfdA XLI. 125 a d., byl s tím rovněž ochoten souhlasit, ale vadilo mu, že by sotva mohlo vzniknout v území lugijském proto, že jméno Lugiů bylo jakýmsi nadřaděným, souhrnným názvem více kmenů, kteří měli svá vlastní jména, a myslil proto na výklad z jména osobního; při našem výkladu ztrácí Muchova námitka svou váhu, neboť v cizím prostředí mohla být osada mnohem spíše pojmenována podle úhrnného a u sousedních cizích kmenů jistě běžného jména celého národa, a dokonce již, jestliže snad lugijská osadníci pocházeli ze dvou nebo více lugijských kmenů. Že cizinci označovali všechny lugijské kmeny nebo části souhrnným názvem Lugů, je vidět i ze způsobu Ptolemaiova (čerpaného zřejmě z itinerářů), jímž k názvu každé ze tří větví lugijského národa přidává vždy jméno Lugů (*Λούγοι οἱ Ὀμανοί, Λούγοι οἱ Δούνοι, Λούγοι οἱ Βούροτι*, VG. I. 72. 21 a d., 74. 5); je proto také lugijská osada, umístěná podle itineráře v cizím prostředí mimo vlastní oblast lugijskou, zcela pochopitelně a správně pojmenována úhrnným názvem *Lugi-dunon*.

⁵ VG. I. 51, 62.

snad ještě o něco jižněji. Pro přesnější umístění nemáme dosti bezpečných pomůcek. Číslo Ptolemaiova (str. 46 a d. č. 42, 68) ukazují, že trať mezi oběma těmi stanicemi byla poměrně kratší než jiné dílčí trati. Uvážíme-li k tomu velký význam, který pro výpravy měly brody přes řeky, bylo by snad možno umístit obě osady k přechodům přes Labe¹ a Sázavu. Ale velký význam souvěké osady pod Pičhorou u Dobřichova nás zároveň nutí k úvaze, nemělo-li by být jméno *Stragony* spojeno s touto osadou při Výrovce, jižně od Labe (jihozápadně od Poděbrad). A stejně je i u Hégétmatie možné, že nebyla na Sázavě, nýbrž o něco jižněji².

Dvojitý rukopisný tvar jména *Hégétmatia* — *Iligmatia*, zdánlivě tak různý, lze lehko vysvětliti omylem při opisování rukopisné předlohy, ať již chybným čtením diktujícího, či přeslechnutím písaře (z původního *ἩΓΗΤματῖα*, vysl. *ἸΠΙΤματῖα*, mohl obojím způsobem velmi lehko vzniknouti nový tvar *ἸΛΙΓματῖα*)³, takže tu není třeba z dvojitý rukopisné tradice činit nějaké další závěry. Zato dvojitý rukopisná tradice o poloze obou druhých osad *Stragony* a *Lugiduna* vybízí k úvaze, nevznikla-li tím, že z těchto osad vycházely spoje se sousedními tratěmi (v. níže). Pokud se týká *Stragony*, je správnější zeměpisná délka rukopisu $X\ 39^{\circ}\ 40'$. Délka $39^{\circ}\ 20'$ rukopisné třídy *RWUr* by znamenala nesprávný postup od východu k západu a nebyla tedy v sloupci Ptole-

¹ Tam přibližně také (při Labi na dolní Mrlině) hledal *Stragony* již Gnirs, l. c. 35.

² Domnělá podoba jména *Stragony* se *Striegau* (Střehom) ve Slezsku je zejména od dob Müllerovy edice *Hyfégése* (str. 270 ř. 8) hlavní příčinou, že se obojí téměř obecně ztotožňuje; Müller dokonce proto změnil i zeměpisnou šířku *Stragony* $51^{\circ}\ 40'$ na $52^{\circ}\ 20'$, srov. k tomu VG. I. 79 pozn. k ř. 22 a dříve již Cuntz, Geogr. 67 pozn. k ř. 270. 8; jiné výklady v. Wilhelm l. c. 237 (Strehlen), Sadowski, Handelsstrassen 64 (bl. kladských průmysků), Steche, Altgerm. 157 (severně nebo jižně od Žitavy). — Jiné lokalisace *Hégétmatie* v. Wilhelm l. c. 252 (na Odře proti Opolí), Sedláček, Ptolem. zprávy 27 (Němčí — Nimptsch?), Müller 273 p. 12 (Jičín), Gnirs l. c. 35 (na Výrovce u Pičhory), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 30. ČD. I. 1. 103 (v okolí Kamence?), Steche l. c. 158 (v údolí horní Jizery jihovýchodně od Jablonce).

³ VG. I. 51, 62.

maiových čísel, mohla však být připsána dodatečně in margine. Ale mohla také vzniknouti prostě jen chybou při opisování tím, že z čísla $\gamma\theta''$ ($40'$) vypadlo písmeno o.

Pro zakreslení osad Aleisa a Astovie (Aituie) vybylo Ptolemaiovi následkem posunutí Askiburgijského pohoří směrem severním (severovýchodním) příliš málo místa, přibližně asi o celý jeden šířkový stupeň méně než ve skutečnosti. Proto snad, aby nemusil vzdálenosti mezi osadami příliš zkracovat, si vypomohl tím, že Astovii posunul na své mapě od poledníku Lakiburgion — západní konec pohoří Askiburgijského o $1\frac{2}{3}^{\circ}$ směrem k západu (čímž se tato osada zároveň octla v přibližně správné poloze v poměru k pohoří Mélibockému¹). Trať cesty tím dostává na rekonstruované mapě Ptolemaiově značně klikatý a proto zdánlivě nepravděpodobný směr, ve skutečnosti však šla směrem zhruba severním s mírným vybočením k západu při posledním velkém ohbu (Staré) Odry u Eberswalde (u Falkenberka — Oderberka). Osadu Aleisos umísťuje Ptolemaios o jeden stupeň jižněji (jz.) a Astovii o $1\frac{1}{2}^{\circ}$ jižněji (jz.) než ústí Odry (str. 44 č. 11, 12). Tyto zeměpisné šířky by ukazovaly asi do okolí Angermünde nad velkým ohbem Staré Odry a do území západně od Kostřina. Osídlení krajiny mezi Přemyslaví a Angermünde je doloženo souvěkými nálezy u Bietikowa² východně od Dolního Ukerského jezera a u Melzowa³ východně od Horního Ukerského jezera. Zvýšená poloha nad tímto jezerem v okolí Melzowa (severozápadně od Angermünde) by se dobře hodila pro umístění Aleisa⁴. Je ovšem také možné, že byla tato osada ještě o něco jižněji

¹ Z toho důvodu jsem také přejal do textu VG. I. 76. 16 jméno i zeměpisné souřadnice podle třídy *RWUr*, ačkoli by zeměp. délka podle $X\ 37^{\circ} 50'$, tedy o půl stupně východněji, byla zřetelnějším dokladem, že Astovia patří také k této trati (je křížovatkou cest, v. níže).

² Kossinna, *Mannus* XXV. 31 č. 5 (na mapě není naznačeno, že Kossinna čítal kostrový hrob u Bietikowa k své oblasti IV a).

³ Tamže 20 č. 109, mapa III a.

⁴ Pro jeho umístění by se velmi dobře hodilo také hradiště Burgwall v Horním Ukerském jezeře; dosavadní nálezy na hradišti pocházejí však jen z mladší doby bronzové (lužické) a ze slovanské doby hradištní, srov. Schuchhardt, *Vorgesch. v. Deutschl.*, 3. vyd. (Mnichov—Berlín 1935), 151.

(jv.) směrem k Angermünde a k velkému ohbu Odry¹. Pokud se týká druhé osady, Astovie, bylo by snad možno uvést ve prospěch jejího umístění do krajiny západně od Kostřína také kumulaci souvěkých archeologických nálezů v okolí Seelowa². Na újmu bezpečnosti identifikace je tu ovšem, že nevíme, jaký vliv mělo posunutí Askiburgijského pohoří směrem severním (sv.) na délku jednotlivých úseků cesty mezi Susudatou a ústím Odry. Je možné a dokonce snad i pravděpodobné, že zúžení prostory mezi ústím Odry a pohořím Askiburgijským mělo především za následek zkrácení vzdálenosti mezi tímto pohořím (Susudatou) a Astovii, ale je také možné, že Ptolemaios zkrátil také úseky Astovia—Aleisos a Aleisos—Lakiburgion. Mohla tedy být Astovia také jižněji než na rovnoběžce ústí Varty (Kostřína), na př. někde mezi Odrou a Sprévou západně od Frankfurtu n. O., ne-li dokonce ještě jižněji někde na zvýšeném terénu mezi Sprévou a dolní Nisou (Lužickou).

Od dob Müllerovy edice Ptolemaiovy Hyfégése byla Astovia nejčastěji ztotožňována s Kostřínem³. Tato identifikace není arci opřena o nálezy archeologické, nýbrž byla zaviněna prostě jen tím, že si Müller vybral z rukopisných variant jména osady čtení *Κιστορία* proto, že se mu hodilo pro ztotožnění se jménem — *Küstrin*⁴. Ale čtení *Κιστορία* pochází z podružných rukopisů $\Sigma\Phi\Psi$ a bylo již Cuntzem jako bezcenné právem odmítnuto⁵.

Vylučovati Astovii z řady germánských *πόλεις*, jak chtěli Much a Kętrzyński, první proto, že čtení *Αίστορία* mu připomí-

¹ Jinak Aleisos umísťovali na př. Mannert, *Germania* 552 (asi kde je Zvěřín — Schwerin), Wilhelm, *Germanien* 278 (tamže), Steche, *Altgerm.* 158 (na horní Havole, asi mezi Zehdenickem a Fürstenberkem); Müller 267 pozn. 4 poukázal na analogii s Alisem v Porýní a proto většina autorů od té doby, zejména po výkladu Muchově, *ZfdA* XLI. 103, 111, Aleisos škrtila, ale neprávem, v. o tom níže.

² Kossinna l. c. 20.

³ Jinak ji umístil na př. Wilhelm l. c. 278 (Grabow při meklenbursko-braniborské hranici), a po době Müllerově Gnirs, *Östl. Germ.* 38 (v okolí Berlína), Steche l. c. 181 (na Havole u dnešního Braniboru).

⁴ Müller 267. 3 a pozn. 3.

⁵ Cuntz, *Geogr.* 66 pozn. k ř. 267. 3.

nalo *aestiva castra*¹, druhý proto, že mu *Aestuia* značila *kraj Aestiū*², není důvodu. Končinami západně od dolní Odry určité stará obchodní cesta šla a její trať je Ptolemaiovými osadami Astovii, Aleisem a Lakiburgiem velmi dobře vystižena. Že jsou snad jejich jména zkomolena, je možné a dokonce i pravděpodobné, ale škrtnuti je s mapy i s Bunitiem (Munitiem), jak chtěl Much³, jenom z toho důvodu, že mu jejich jména připomínala určité obdoby v Porýní, není příčiny⁴.

Ke jménu *Aleisos*, jak je podává rukopisná třída *RWU* (VG. I. 76. 17), bych připomněl, že je ve výslovnosti totožné⁵ s *Alisos* rukopisu *X*. Dvoji tradice o tvaru jména osady mohla ovšem vzniknouti také tím, že jméno osady bylo čerpáno ze dvou itinerářů (v. níže). Jeho řecký nominativní tvar s koncovkou *-os* je zřejmě beze změny přejatý latinský akusativ plur.⁶ *Aleisos* nebo *Alisos*, jak jej podával itinerář cesty.

Rukopisná tradice o Astovii má různá čtení jak tvaru jména samotného, tak také posičních čísel (str. 44 č. 11, 12). Tuto dvoji tradici lze dobře vyložit tím, že se v Astovii spojovala trať cesty (IV) z Arelate k ústí Odry s tratí od římského limitu na řece Altmühle k ústí Odry (VII, v. níže), takže data o Astovii byla čerpána ze dvou různých itinerářů. Okolnost, že se v Astovii obě cesty spojovaly, byla jednou z příčin, pro něž jsem dal v textu (VG. I. 76. 16) přednost posičním číslům rukopisné třídy *RWU*. Číslo *X* (37° 50'—55° 30') by posunovala osadu daleko na sever za Aleisos, mezi Lakiburgion a Koinoénon, čili ve skutečnosti do těsné blízkosti Lakiburgia, což je naprosto nepravděpodobné.

Trať cesty procházela na jihu územím Markomanů⁷, v jižních

¹ Much I. c. 110 a d., 123; Muchovo stanovisko přejal Schütte, Ptol. maps 114.

² Kętrzyński, Germania wielka 223.

³ Much, ZfdA XL. 110 a d., srov. již také Müller 267 pozn. 4.

⁴ Srov., co bylo již k podobným výkladům Muchovým a j. pověděno na str. 130 a d. pozn. 1, 151 a d.

⁵ VG. I. 51.

⁶ Str. 42.

⁷ VG. II. 194 a d., KG. 88 a d., 94 a d.

Čechách územím kmene neznámého jména (Bainochaimů)¹, dále k severu pravděpodobně územím Bateinů i Sudenů — Sidonů², pod pohořím Askiburgijským (Sudetami skutečnými) územím Korkontů³, za pohořím územím Silingů⁴, Semnonů⁵, Varnů a Teutonů⁶. Do oblastí markomanské patří Usbion — Vebion, Abiluon, Furgisatis, Koridorgis a možná — podle své skutečné polohy — i Kasurgis; Hégétmatia byla v oblasti Ptolemaiových Bainochaimů. Stragona snad již patřila Bateinům nebo Sidonům — Sudenům. Lugidunon bylo v území Sudenů — Sidonů nebo Korkontů, kterým musíme přičísti i Kolankoron. Susudata, skrývala se pod tímto jménem skutečná osada a nikoli jen pouhé místní určení, mohla býti v oblasti Korkontů nebo již Silingů. Astovia byla v území Semnonů, Aleisos v území Varnů a Lakiburgion v území Teutonů.

Ostatní nejdůležitější výsledky této stati lze shrnouti asi do tohoto stručného přehledu:

Údaje o cestě z norického Arelate k deltě Odry byly čerpány z jednoho itineráře, který vycházel z krajiny při ústí Aisty (Arelate u dnešní osady Erla, u římského tábora u Albingu a blízko tábora Lauriaca) a popisoval obchodní trať, jež šla obloukem východně od Gabréty a horní Vltavy (Lužnice) do dnešních jižních Čech, procházela českou oblastí směrem zhruba severním k osadě pod Pičhorou a za Labem (jehož jméno v tomto itineráři nebylo uvedeno) pokračovala k Řepovu u Mladé Boleslavi a dále na sever asi do kotliny liberecké. Za pohořím šla cesta oblastí mezi Nisou Zhořeleckou a Sprévou k ohbu Staré Odry u Eberswalde a dále na sever k velkému jezeru oderské delty, u něhož trať cesty končila v okolí ústí řeky Ukry, kde musíme hledati její koncový bod Lakiburgion.

Itinerář obsahoval pravděpodobně při jméně osady Kasurgis zmínku o (bezejmenné) řece, pramenící v horách nad Dunajem.

¹ VG. II. 172.

² VG. II. 173 a d.

³ Tamže.

⁴ VG. II. 167 a d.

⁵ VG. II. 137 a d.

⁶ VG. II. 153 a d., 156.

Jméno těchto hor v té souvislosti zřejmě uvedeno nebylo. Jméno *Sudet* se v tomto itineráři objevilo patrně dvakrát, jednou při jméně kmene Sudeinů — Sudénů, jež bylo patrně umístěno tak neurčitě (in margine), že je bylo lze spíše spojovati s horami nad Dunajem, a později znova ve jméně ‚osady‘ *Susudata*, jež snad vzniklo z nepochopeného místního určení (osady Kolan-koron?) *sub Sudeta (silva)*. Tento itinerář zaval pravděpodobně podnět ke vzniku jména *pohoří Askiburgijské* jako označení celých dnešních Sudet.

Mylným přesunutím jména *Sudet* na hory nad Dunajem (v. níže) se octlo jméno kmene Sudénů (Sudeinů) v jižnější oblasti pod Sudetami Ptolemaiovými, patří však do severnější oblasti pod Sudetami skutečnými (na místo Ptolemaiových Sidonů).

Bylo-li o carnuntské a brigetijské cestě možno říci, že hlavním obchodním úkolem jejím bylo získávat a na římské území dopravovat baltický jantar, můžeme o cestě arelatské naopak zase bezpečně říci, že po ní byla do našich končin dopravována sůl z oblasti Solné komory¹ a že se po ní dovážely do vlastní, užší oblasti pičhorské kultury bronzové nádoby italského původu, norické spony a mnoho jiných předmětů, importovaných z provinciální oblasti římské.

4. Z Arelate - Usbia (Vebia) k ústí Labe (traf V).

Obchod se solí a s provinciálními tovary šel z norického Arelate do Čech a přes Čechy dále na sever také ještě po druhé, prastaré² obchodní trati podle Polní Aisty k horní Vltavě a podle Vltavy k Labi. Stanovení této trati na rekonstruované mapě Ptolemaiově nepůsobí celkem potíží, přijmeme-li pro Marobudon (*Μαρόβουδον*, VG. I. 80. 16) posiční čísla 35⁰—49⁰ podle rukopisné třídy *RWUr*. Tato čísla jsou zřejmě správnější než čísla rukopisu *X*, protože umisťují sídlo Marobudovo v dokonalé shodě s Ptolemaiovým určením markomanských sídel ‚pod‘ les Gabrétu³. Zeměpisná šířka 51⁰ 15' rukopisu *X* je zřejmě poru-

¹ To již správně postřehl Gnirs, Östl. Germ. 29 a d.

² VG. II. 96 a d.

³ Ptolem. II. 11. 11: ὑπὸ δὲ τὴν Γάβρηταν ὄλην Μαρκομανοί.

šena (stejně jako jméno *Μαρόβουρον*), protože odsunuje sídlo Marobudovo daleko od oblasti, do níž Ptolemaios výslovně Maromany umístil. Její nesprávnost vysvětluje už také z toho, že se nám při ní úplně ztrácí doklad spojení východiska cesty z Arelate-Usbia (Vebia) s jejím pokračováním v Povltaví. Také vzdálenost dvou stupňů od Dunaje, jež vyplývá ze souřadnic Marobuda podle rukopisů *RWUr*, je ovšem ještě příliš velká. Byla zvětšena jednak posunem toku Dunaje směrem jižním, jednak posunutím hor nad Dunajem (Ptolemaiových Sudet) směrem severním. Jinak poloha Marobuda na témž poledníku jako Arelate-Usbion je nesporným dokladem, že sídlo Marobudovo bylo při trati cesty, jež šla podle Aisty na sever do poříčí horní Vltavy.

Itinerář pokračování této trati, jak se jeví na rekonstruované mapě Ptolemaiově, správně určil již Gnirs¹. Postupuje od severu k jihu přiřadil k ní stanice Trévu, Leufanu, Mersovion, Ar(e)gelii, Kalaigii, Lupfurdon, Nomistérion, Redintuion a Marobudon. Spojení Marobuda s Podunajím hledal Gnirs² dále k jihozápadu přes Setuakóton, Brodentii, Alkimoennis k Artobrize a do Augusty Vindelicorum. Ale poloha Marobuda na poledníku arelatském ukazuje, že cesta, která je spojovala s Dunajem, byla nepochybně totožná se starou obchodní tratí podle Aisty, jež měla dokonale týž směr jako čára Arelate — Marobudon³.

Další stanicí při cestě podle Aisty do horního Povltaví mohlo být podle skutečných poměrů jenom Redintuion (*Ῥεδιντοῦιον* tř. *RWUr*, *Ῥεδιγγούιον* X, VG. I. 80. 17), které je zřejmě vázáno — podobně jako východnější (jv.) Kasurgis — na horní Vltavu a nemohlo proto být od Marobuda příliš vzdáleno. Podle Ptolemaiových souřadnic (str. 46 č. 62 a 63) činí vzájemná vzdálenost obou osad $3\frac{1}{2}^{\circ}$ ve směru rovnoběžkovém a $1\frac{1}{2}^{\circ}$ ve směru poledníkovém. Jak máme tuto velkou

¹ Gnirs, *Östl. Germ.* 10.

² Tamže 40 a d., mapa; podobně řešil toto spojení také Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 43 a d., mapa I., a po něm V. Novotný, *Krit. zpráv Ptolem.* 34.

³ Tím opravuji své dřívější stanovisko, *Č. a M.* 112 a d.

odchylku od skutečných poměrů vyložit? Z Ptolemaiovy mapy je zřejmé, že k ní došlo jednak posunem Ptolemaiových Sudet, jednak — a hlavně — posunutím pramenů Vltavy daleko na východ, téměř až k východnímu konci Ptolemaiových Sudet. Toto posunutí bylo ovšem zaviněno spojením dat o ‚prameni‘ Labe s daty o ‚pramenech‘ Vltavy (v. níže), ale jak vysvětlíme, že Ptolemaios nezískal z itineráře této trati poučení o mylnosti svého spojení obojích dat, resp. o tom, že Redintuion a ‚pramen‘ řeky při něm zmíněný nejsou tak daleko na severovýchod od Marobuda, jak mu podle jiných zpráv zdánlivě vycházelo, nýbrž že jsou přímo na sever od této osady? Myslím, že musíme vysvětlení pro to hledati především opět ve faktu, že Ptolemaiova data o cestě z Arelate k ústí Labe nepocházela z jednoho jediného souvislého itineráře, nýbrž ze dvou zlomků jeho, z nichž jeden obsahoval jména osad v ablat. (*Arelate-Usbio* či *Vebio* a *Marobudo*, druhý další řadu jmen od *Redintuino* až po *Treua*. Tím, že souvislost mezi Marobudem a Redintuinem byla přerušena, vysvětlí se chybní korektivu, který mohl vyplynouti z itineráře této cesty, nejjednodušším způsobem.

Otázka, které z Ptolemaiových osad při trati podle Vltavy — Labe máme umístit do dnešních Čech, bývá zpravidla řešena tak, že se v Čechách hledá toliko Redintuion a Nomistérion, kdežto další osady Lupfurdon, Kalaigia a Argelia bývají obvykle hledány severně od českých hor v středním a dolním poříčí Labe¹. Lupfurdon a Argelia jistě neprávem, protože patří podle souhlasného svědectví obou rukopisných tříd (str. 45 č. 36, 38) do oblasti jižně od pohoří Mélibockého (zde Krušných hor²), jehož východní konec si na mapě Ptolemaiově udržel celkem správný polohový poměr k Harburku u Hamburka (Trévě, v. níže) jako severnímu východisku této cesty, což je dokladem, že výpočet posičnických čísel východního konce pohoří a ovšem také osad v jeho okolí vycházel od tohoto severního (sz.) konce cesty. Lupfurdon i Argelia patří tedy určitě ještě na české území. Totéž platí také o Kalaigii, jsou-li správná

¹ Více o tom v. níže při lokalisaci osad.

² VG. II. 37, 213.

posiční čísla rukopisů třídy *RWUr* (str. 45 č. 37). Rukopis *X* udává pro Kalaiiii šířku o půl stupně vyšší, což by ovšem ukazovalo na severní stranu pohoří. Dále na severozápad k střednímu a dolnímu Labi patří poslední tři stanice Mersovion (*Mersvion*), Leufana a Tréva.

Pokud se týká vlastní lokalisace jednotlivých osad při této cestě, má nejpestřejší historii snaha o umístění Marobuda. Bylo ztotožňováno s Prahou¹, se Stradonicemi², se starou Plzní nebo Radyní u Plzně³, s Chebem⁴, se Zvikovem⁵, Budějovicemi⁶ a j. Nejvíce se přiblížili k správnému řešení ti, kdož hledali Marobudon v jižních Čechách, nejdále se od něho odchýlil Steche, který — přejímaje zřejmě nesprávnou zeměpisnou šířku Marobuda 51° 15' podle rukopisu *X* — dochází k závěru, že je Ptolemaios nesprávně umístil „in dem gar nicht vorhandenen Raum zwischen Sudeten und Melibokongebirge“ a posunuje je proto až za Krušné hory do Vogtlandu⁷. To je ovšem řešení zjevně nesprávné, už také proto, že Markomany v době Ptolemaiově i při nejspolehlivější fantazii přece jen nemůžeme hledati také až v území severně od Krušných hor. Steche z toho důvodu soudí, že Marobudon nemá s královskou tvrzí Marobuda, vládce Markomanů nic společného⁸. Ale to je řešení příliš násilné a je nadto v úplném rozporu se správnějšími posičními čísly rukopisů *RWUr*, podle nichž nemůže být nejmenší pochyby o tom, že Ptolemaios umisťoval Marobudon do území Markomanů jižně od Gabréty a

¹ Srov. Clüver (*Cluverius*), *Germ. ant.* 616, Ulmann, *Alt-Mähren* I. 81, 92 (podle *Aventina* a *Pyrkheimera*), Müller 273 pozn. 6, Barviř, *Sborník z. spol.* V. 79 (v okolí Prahy), a j.

² Píč, *Výzkum* 1893, sl. XXI, LV, *Přehled č. arch.* 53 a d., *Starož.* II. 2. 139 a d., Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 43 a d., V. Novotný, *Krit. zpráv Ptolem.* 33 a d., ČD. I. 1. 104 a d., Gnirs, *Charisteria* 42 a d., a j.

³ Bachmann, *GB.* I. 49, Kauffmann, *DA* I. 332 pozn. 8.

⁴ Sedláček, *Ptolem. zprávy* 29 a d.

⁵ Šembera, *Záp. Slované* 134, Mehlis, *AfA* XLVII. 151 mapka, 155, L. 259 mapa, 270, *Altdeutschland* 11 (Zvikov nebo Praha).

⁶ Mannert, *Germania* 569, Wilhelm, *Germanien* 221, Forbiger, *Hand.* III². 303 pozn. 99, a j.

⁷ Steche, *Altgerm.* 175 a d.

⁸ Tamže 175.

že je skutečně považoval za to, nač ukazuje samo jméno této πόλις, t. j. za hlavní osadu Markomanů, nazvanou podle jména jejich krále Marobuda¹.

Přidržíme-li se této jedině správné metody výkladu, musíme Marobudon hledati někde ve vrchovině nebo hornatém terénu při Dolní Aistě jižně od horní Malše, resp. od území mezi Malší a horní Vltavou, jimž trať cesty šla na sever k Redintuinu. V těch končinách bude třeba hledati hradiště nebo alespoň hradištní, přírodou chráněnou polohu, na niž by se hodila Tacitova zmínka o královském sídle Marobudově².

Pro řešení otázky, jak máme trať cesty vésti Povltavím, poskytla nám poslední léta několik velmi důležitých nálezů, které nám přesvědčivě ukazují, že trať přecházela horní tok Vltavy někde jižně od Budějovic (v okolí keltského oppida u Třisova pod Kletí?) a pokračovala dále k severu z a p a d n í m Povltavím k dolní Mži a za ní do silně osídlené oblasti západně od dolní Vltavy a Labe, přecházela v této oblasti dolní Ohře a šla k dolnímu toku Bilyny.

Můžeme-li tento celkový směr cesty považovati dnes již za nepochybný, nemáme ani zdaleka té jistoty, pokud se týká umístění jednotlivých stanic při ní. Pro Redintuion neboli — podle pravděpodobného výkladu Muchova³ — Rediodunon se nám dnes nabízejí dvě velmi důležitá sídliště, a to z doby bojského osídlení oppidum u Třisova (obec Holubov, p. a s. okres Český Krumlov)⁴ při přechodu horní Vltavy a dále na severo-

¹ Much, ZfdA XLI. 121 a d., vyložil *Marobudon* jako **Maroboduo-dunon* nebo jako zkratku z *Μαροβ(οδ)ουδ(ου)νον*, Marobunon rkp. *X* z *Μαροβ(οδουδ)νονον*.

² Tacitus, Ann. II. 62: *regiam cestellumque iuxta situm*; srov. k tomu VG. II. 195, KG. 14 a d., 103.

³ Much l. c. 128 a d.; jeho kombinace *Redioduna* s *Meliodunem* zachází již příliš daleko a nelze ji přijmouti, srov. V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 31 a d. pozn. Tvar *Redinguion* rukopisu *X* je zřejmou koruptélou, vzniklou při opisování záměnou písmeny Γ místo Τ (Γ místo τ), srov. VG. I. 51, 62.

⁴ Píř, Starož. III. 1. 385 (t. v. i starší lit.), J. Braniš, Staročeské hrady (progr. reálky Kladno 1909), 11, Osídlení Doudlebska (Praha 1911), 11, Soupis pam. XLI, okr. Č. Krumlov (Praha 1918), 53; L. Franz, Sudeta XIII (1937), 7, Beitr. z. Vor- u. Frühgesch. Böhmens (Praha 1935), 37 a d., Kelten und

západ při brodu přes střední Otavu souvěké sídliště z doby římské u Přešovic¹. Ztotožnění s oppidem u Trisova je méně pravděpodobné vzhledem k tomu, že Ptolemaios umísťuje své Redintuion o půl stupně na severozápad od „pramenů“ Vltavy (t. j. asi od místa, kde cesta přecházela řeku, neboť jižněji se patrně řeka ztrácela v pralesě). Tato lokalisace by spíše mluvila pro ztotožnění s osadou u Přešovic, u níž je arcí opět poněkud na závadu, že nemá hradištní polohy, jak bychom u *duna* očekávali, a že také při dosavadních vykopávkách nebyly zjištěny stopy po opevnění. Zkomolení původního keltského názvu osady, s nimž se u Ptolemaia shledáváme, bylo by lze lehko vysvětliti způsobem, jakým jej vyslovovali germánští nebo pogermánštlí obyvatelé osady² v době Ptolemaiově a jakým je slyšel a zapsal jižní kupec do svého itineráře. Pro identifikaci Redintuina snad není konečně bez významu ani to, že Ptolemaios zaznamenává další stanici cesty Nomistérion na severovýchod od Redintuina. To se opět hodí lépe na osadu u Přešovic než na oppidum u Trisova, od něhož cesta směřovala určitě k severozápadu, aby se vyhnula rozsáhlým močálům (Blatům) mezi Č. Budějovicemi, Hlubokou a Vodňany. Na tento směr cesty — od Trisova k Přešovicům — ukazují také dosavadní nálezy římských mincí na trati mezi Netolicemi a Bavorovem³.

Germanen in Böhmen² (1939), 6 a d., 10 a d., Eine keltische Niederlassung in Südböhmen (Praha 1942, D. Akad. Wiss., phil.-hist. Kl., 2. Heft), 7 a d., plánek na str. 9, Böhm, Kronika 428 a d., 434, 444.

¹ B. Dubský, Jihozápadní Čechy v době římské (Strakonice 1937), 11 a d.; v sousedství osady bylo Dubským zjištěno a prokopáno také velké pohřebiště s více než 500 hroby, srov. tamže 35 a d.; k obojímu srov. Böhm l. c. 357 a d. 460, 467 a d. (467 třeba opravit tiskovou chybu, že pohřebiště je nedaleko Stradonic místo u Strakonic), Filip, Pravěké Českoslov. 300 a d.

² Osada je dosavadními nálezy datována asi do I.—IV. století, pohřebiště do II.—IV. stol. po Kr.; srov. Dubský l. c. 34, 121 a d., 129, Böhm l. c. 458, 467, Filip l. c. 301.

³ Dubský, La Tène jižních Čech (Strakonice 1932), 129, Jihozáp. Čechy v d. ř. 131 a d. Jiné identifikace Redintuina v. Wilhelm, Germanien 222 (u Jičina), Kříž, Kůlna a Kostelík 264 Česká Lípa nebo Mnichovo Hradiště), Sedláček, Ptolem. zprávy 23 (staré hradiště Hradec Král.), Müller 273 pozn. 7 (Brandýs n. Labem), Šmejkal, Ptolem. zprávy 41 (při ústí Vltavy

Pro umístění Nomistéria je rozhodující skutečná poloha další osady Lupfurda (*Λούπφουρδον*, VG. I. 78. 18). Druhá část složeniny *-furdon* ukazuje nesporně, že tu jde o germánskou osadu při brodu přes řeku neznámého jména. Někteří vykladači Ptolemaia hledali v první části jména osady název řeky, a ztožňovali proto Lupfurdon s osadou na říčce Luppě (přítoku Sály) u Lipska¹ nebo dokonce s osadou na řece Lupii (Lippe) v západní Germanii². Ale tento postup není správný, protože je v naprostém rozporu s umístěním Ptolemaiovým. Jmen s kořenem *Lup-* nebo *Lipp-* se vyskytuje v oblasti starověké Germanie velké množství — jenom zběžným nahlédnutím do Andreeova atlantu jsem jich zjistil asi 25 (některé z nich mají ovšem slovanský kořen *lip-*) a nadto není ani jisto, bylo-li vůbec jméno Ptolemaiova Lupfurda utvořeno od jména řeky³. Ptolemaios je umísťuje o 50' jižněji (jv.) než východní konec pohorí Méli-bockého. To by ukazovalo spíše na brod přes dolní Mži než na brod přes dolní Ohři, který by byl příliš blízko k oběma Ptolemaiovým osadám pod Krušnými horami. Umístíme-li Kalaiigii podle posíčních čísel rukopisů *RWUr* do krajiny kolem ústí Bíliny (v. níže), ukazovala by Ptolemaiova vzdálenost Lupfurda od Kalaigie 40' (str. 45 č. 37 a 38) přesně na keltské oppidum při jižním břehu Mže u Stradonic.

Jde nyní o to, můžeme-li přijmouti identifikaci tohoto oppida s Lupfurdem, či máme-li hledati Lupfurdon někde dále k východu (jv.) při řece Mži, kde máme doloženo souvěké osídlení u Dobřichovic a Všenor⁴. Celkový směr cesty, který jde na re-

nebo Jizery nebo Výrovky), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 31, ČD. I. 1. 103 (okolí Mělníka nebo Poděbrad), Šimák, Nár. listy 21. V. 1916, str. 11 (řím. sídliště u Plaňan a Dobřichova, pohřebiště Píchora a Třebická, jež jsou ostrožnami návrší „Radim“), Mehliis, AfA XLVII. 151 mapka, 152, 156, L. 259 mapa (Kadaň), Steche, Altgerm. 181 (při Labi severně od Berounky a Brdů).

¹ Wilhelm, Germanien 199, H. Kiepert, Lehrb. 537, a j.

² Much, ZfdA XLI. 139, upozornil, že jméno *Lupfurdon* nemůže býti odvozováno od jména řeky Lupie (= Lippe) a vykládal je jako ‚tief-furt‘, poukazuje na Tiefurt u Výmaru; v Hoopsově RL. III. 168 tento výklad opustil a rozhodl se pro lokalizaci na řece Lupii (Lippe).

³ Srov. už výklad Muchův, ZfdA XLI. 139 (v. výše).

⁴ Píř, Starož. II. 3. 129 a d., 300, 310.

konstruované mapě Ptolemaiově od Nomistéria (v. níže) k severozápadu, by spíše svědčil ve prospěch identifikace se Stradonicemi. Bylo by však podivné, že by právě toto velkolepé keltské hrazené město, největší v našich končinách, nebylo označeno svým původním keltským jménem, které se podle jiných analogií v našich zemích i podle své vysoké hradištní polohy jistě končilo na *-dunon*, nýbrž že by bylo označeno prostě jen podle brodu *-furdon*. Germánské jméno *Lupfurdon* ukazuje již na pokročilejší dobu germánského osídlení krajiny při dolní Mži, kdy již Stradonice asi nebyly osídleny¹. Myslím proto, že bude třeba hledati *Lupfurdon* někde východněji, mezi ústím Litavky a krajinou u Dobřichovic a Všenor. Přesnější umístění jeho bude možné, až příští nálezy přinesou bezpečné rozřešení otázky, kudy se trať cesty přibližovala k dolní Mži, zda podle toku Litavky, kudy předpokládáme v předcházející době osídlení bojského cestu od Volyně (u Ptolemaia nedoloženou), či šla-li trať Ptolemaiova východněji, přes dnešní Dobříš—Kytín k Řevnicům (kde byl v pozdější době slovanského osídlení brod, jímž přecházela tok Mže trať Kosmovy cesty pražsko-bechyňské²) nebo přes Mnišek—Řitku a průsmykem Všenorským ke Mži. Také od Litavky bylo ovšem možno odbočiti s obou stran hradiště na Plešivci buď již u Jinců k Hostomicům a Řevnicům nebo u Lochovic k Třebáni či k Řevnicům. Nálezy z římské doby byly arci při toku Litavky učiněny až u Zdic³, a při toku Mže — jak již bylo uvedeno — u Dobřichovic a Všenor⁴.

¹ Šimek, Č. a M. 38 a d., 234, KG. 45, Schráníl, Vorgesch. B. M. 237 a d.

² Šimek, Západní hranice Slavnickovy říše, Pekařův sborník I. 84 a d., 86.

³ Píř, Starož. II. 3. 162, 304, Šimek, Č. a M. 63, 66; Schráníl, Památky XXVIII. 112, Eisner, Památky XXXIII. 12 a d., Dubský, La Tène j. Č. 129 (Vyšebohy, Hadrianova mince).

⁴ Jiné lokalisace *Lupfurda* v. Sedláček, Ptolem. zprávy 24 (snad brod u Laubau), Müller 270 pozn. 4 (Lovosice), Gnirs, Östl. Germ. 39 (v údolí Labe blíže ústí Ohře), Šmejkal, Ptolem. zprávy 41, mapa II (při Labi severně od Děčína), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 32 ČD. I. 1. 103 (podobně), Mehliis, AfA XLVII. 151 mapa, 157, L. 259 mapa, Altdeutschland 10 (Löbstädt jižně od Lipska), Steche, Altgerm. 181 (buď u Podmokel-Děčína nebo severněji až k Plevnu).

Bylo-li Lupfurdon na dolní Mži a Redintuionon na Otavě, bylo by Ptolemaiovo Nomistérion (*Νομιστήριον*, VG. I. 80.18) velmi dobře možno ztotožniti s rozlehlou osadou z římské doby u Zalužan¹ (severně od Mirovic, nikoli u Volyně, jak mylně tvrdili Schráníl² a Schwarz³). Poměr vzdálenosti z Nomistéria do Redintuina a Lupfurda (blíže k Redintuinu) by s tím dobře souhlasil. Směr trati z Nomistéria k Lupfurdu jde sice na rekonstruované mapě Ptolemaiově k severozápadu, ale ten mohl také vzniknouti uměle tím, že Ptolemaios v těch končinách vyrovnával rozdíl mezi příliš velkým posunem pramenů Vltavy k východu a podstatně menším analogickým posunem východního konce pohoří Mélibockého. Jinak poloha Nomistéria na téměř poledníku jako prameny Vltavy (= Ptolemaiova Labe) naznačuje, že si Ptolemaios byl vědom toho, že osada je blízko téže řeky⁴.

Lokalisace Ptolemaiovy Kalaigie (*Καλαίγια*, VG. I. 78 ř. 17) záleží na tom, který záznam zeměpisné šířky této osady je původnější, zda záznam třídy *RWUr* 52° 20', či záznam rukopisu *X* 52° 50' (str. 45 č. 37). Šířka podle rukopisu *X* by posunovala osadu o třetinu stupně na sever (sv.) od pohoří Mélibockého a zároveň by ji — při zeměpisné délce 37° 30' — bylo pravděpodobně třeba hledati dosti daleko od pravého břehu Labe, někde v dnešní Horní Lužici, t. j. někde zcela blízko trati cesty IV (z Vindobony k deltě Odry). Pak by ovšem bylo třeba předpokládati, že cesta u Lupfurda nebo později přecházela na pravý

¹ Dubský, La Tène j. Č. 125 a d., 129, Jihozáp. Čechy v d. ř. 131, 133 a d., Filip, Pravěké Českoslov. 301.

² Schráníl, Vorgesch. B. M. 254, 358; srov. k tomu Šimek, KG. 109 a d.

³ Schwarz, Ortsnamen 27.

⁴ K jinému umístění Nomistéria dospěli na př. Mannert, Germania 569 (ve Slezsku), Wilhelm, Germanien 222 Niemes — Mimoň), Kříž, Kůlna a Kostelík 264 (Žitava nebo Warnsdorf), Sedláček, Ptolem. zprávy 24 (Němčí, Nimptsch), Müller 273 pozn. 8 (Niemes — Mimoň), Barvíř, Sborník z. spol. IV. 234 (Němčí), Gnirs, Östl. Germ. 39 (při Litavce mezi Jinci a Zdicemi, hradiště Plešivec), Šmejkal, Ptolem. zprávy 41 (průsmyk Děčínský), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 32, ČD. I. 1. 103 (v okolí Děčína), Mehlis, v. předch. str. pozn. 4 (Nossen v Sasku), Steche, Altgerm. 181 (při Labi severně od ústí Berounky).

břeh Labe a procházela vrchovinou a později hornatinou východně od českého dolního Labe. Jako výsledek toho bychom mohli právem očekávat, že by se byl autor Hyfégése dověděl, že Kalaigia patří do skupiny osad při západním konci pohoří Askiburgijského, což by se bylo nutně projevilo také prakticky na mapě Ptolemaiově tím, že by Kalaigia byla v této skupině a spolu s ní a se západním pohořím Askiburgijským posunuta přibližně o $1\frac{1}{2}^{\circ}$ k severovýchodu. Místo toho však vidíme, že Kalaigia je vázána na pohoří Mélibocké, t. j. (zde) na Krušné hory, z čehož nutně vyplývá, že ji musíme hledati vlevo od Labe, a že její poloha byla vypočítávána od nejdolejší polabské stanice Trévy. Patří-li však Kalaigia k osadám polabským, pak bude nepochybně správnější ten rukopisný údaj o její poloze, který tok Labe, schematicky vedený podle ní, přibližuje k východnímu konci Mélibockého pohoří (Krušných hor), nikoli ten záznam, který tok Labe od východního konce Mélibockého pohoří oddaluje. A to platí o posičních číslech rukopisu X. Proto dávám přednost záznamu rukopisné třídy *RWUr*, podle něhož je Kalaigia na téže rovnoběžce ($52^{\circ} 20'$ s. š.) jako Argelia. A pak musíme Kalaigii podobně jako Argelii hledati v území vlevo od Labe těsně pod Krušnými horami.

Vzájemná vzdálenost obou osad (str. 45 č. 36 a 37) činí u Ptolemaia jeden rovnoběžkový stupeň, posuneme-li však Kalaigii podle skutečných poměrů, pod' východní konec pohoří Mélibockého, octnou se obě osady velmi blízko u sebe. To mohl býti vedle východnější polohy pramenů Vltavy jeden z hlavních důvodů, proč Ptolemaios tuto zdánlivě nepravděpodobnou polohu opravil odsunutím Kalaigie dále k východu, podobně jako na př. odsunul Pariennu — také na vzdálenost jednoho stupně — od Eburu¹. Ale skutečné poměry zde jako tam plně ospravedlňují citaci dvou osad blízko u sebe. Krajina s obou stran řeky Biliny pod Krušnými horami patřila pro svoji úrodnost již v dobách předhistorických ke končinám trvale nebo alespoň opětovně osídleným, a pro jižní kupce měla nadto zvláštní přitažlivost pro své horké prameny, které byly již také v předcházející době keltského

¹ Str. 103 a d.

osídlení vyhledávány. V té době se těšilo zvláštní oblibě, jak se zdá, především horké vřídlo duchcovské (Riesenquelle)¹, v době římské máme četnými obětními předměty, především mincemi, doloženo používání vřídla teplického². Je možné a dokonce i pravděpodobné, že k němu kromě kupců cestovali i jiní zámožní lidé z římského Podunají.

Traf cesty z Lupfurda procházela směrem zhruba severním do oblasti slanské, kde se zachovalo největší naše dosud známé pohřebiště z římské doby u Třebusic³. Další její směr udávají pravděpodobně nálezy u Lisovic⁴, Zlonic⁵, Budenic⁶, Radovesic⁷, kde snad přecházela řeku Ohře, a u Lovosic⁸, kde se po prvé přiblížila k Labi, a k dolní Bílíně. Někde u nejdolejšího toku Bíliny⁹ musíme pravděpodobně hledati Kalaigii¹⁰. Pro umístění západnější Argelie (Ἀργέλια podle třídy *RWUr*, Ἀργελετία podle *X*, VG. I. 78. 16) se podle dosavadních nálezů nejlépe hodí osada u horkého vřídla teplického¹¹. Kromě nálezů by tuto

¹ Píč, Starož. II. 1. 23 a d., Schráníl, Vorgesch. B. M. 236, Böhm, Kronika 418.

² K. Karafiat, Zur Urgeschichte von Teplitz u. Umgebung, Tāt.-Ber. M. G. Teplitz-Schönau 1915, 31 a d., Schráníl, Památky XXVIII. 125 a d. (t. v. starší lit.), 129 a d., Kossinna, Mannus XXV. 26 č. 4, 5.

³ Dosud nepublikováno, výzkum pohřebiště není ještě ukončen; zmínky o něm v. Schráníl, Vorgesch. B. M. 254 a d., Stoeký, Čechy v d. žel. 19 a d., Šimek, KG. 73, Böhm, Kronika 460, 462, Filip I. c. 293 a d.

⁴ Píč, Starož. II. 3. 301 a d., Šimek, Č. a M. 63, 66, 77 a j.

⁵ Píč, Starož. II. 3. 305.

⁶ Tamže 308.

⁷ Tamže 303, Šimek, Č. a M. 63, 65, 77, 123 a j.

⁸ Píč I. c. 302.

⁹ Souvěký nález v těch končinách byl učiněn ve Stadicích, srov. Píč I. c. 310, Kossinna, Mannus XXV. 26 č. 3.

¹⁰ Jinde hledali tuto osadu: Mannert, Germania 558 (na Labi při ústí Sály), Wilhelm, Germanien 198, 222 (Halle n. Sálou), Sedláček, Ptolem. zprávy 24 (Kalava), Müller 270 pozn. 2 (Glochau), Gnirs, Östl. Germ. 40 (u prory Labe Děčinskými stěnami), Šmejkal, Ptolem. zprávy 41 (v ohbu Labe při ústí Černé Halštrovky), Mehlis, Altdeutschland 10 a j. (Halle n. S.), Steche, Altgerm. 179, 181 (při levém břehu Labe v území Kalukonů, je si však vědom nesnázi svého řešení, proto osadu blíže neumisťuje).

¹¹ Více o tom v. kap. III. Jiné identifikace v. Mannert I. c. 558 (u Halberstadtu), Sedláček I. c. 24 (někde u Torgova na břehu Labe), Müller 270

lokalisaci k léčivým pramenům teplickým mohlo podle Muchovy etymologie podporovati i samotné jméno osady (**arē-gelios* — ,u vody ležící¹). Tato etymologie spolu s Muchovou citací jiného podobného jména arevacké osady *Uxama Argela* v Hispanii *Tarraconensis*² ukazují na to, že tvar jména, jak jej reprodukuji rukopisy třídy *RWUr*, je snad původnější, a že druhý tvar *Areletia* rukopisu *X* je zkomoleninou pravděpodobně podle jména výchozí trati *Arelate*.

Od doby, kdy vyšla Müllerova edice (1883), přejímali autoři jako jméno osady Müllerův tvar *Aregelia*³. K tomu třeba připomenouti, že Müller tu přijal do textu — jako na mnohých jiných místech — tvar podružnějších rukopisů *ΩZ* a j., kdežto hlavní rukopisy mají buď tvar *Argelia* (*RWUr*) nebo *Areletia* (*X*). A podobně je tomu také se jménem *Galaigia*⁴. Také tento tvar pochází z podružných rukopisů *ΣΦΨ*, kdežto hlavní rukopisy obou tříd mají tvar *Kalaigia*. Náslovné *G* rukopisu *Σ* vzniklo přeslechnutím písaře a přešlo pak automaticky při dalším opisování do rukopisů *ΦΨ*⁵.

Pokračování trati z Argelie dále k severu přes nízkou část Krušných hor severně od Teplic mohlo jíti buď přes dnešní Krupku k Mohelnici a podle této říčky k Labi (Mohelnice ústí severozápadně od Perna do Labe), nebo podle Jezerního potoka (Seegrundbach) k saskému Altenberku a podle Bystřice dále k Drážďanům. Byla však ještě i třetí možnost, totiž cesta podle (opodál) východního břehu Modly nebo územím mezi Modlou a Labem, jež mohla vyúsťovati u Labe někde u Mišně nebo ještě sever-

pozn. 2 (snad v okolí Drážďan, cit. i jiné lokalisace), Šmejkal l. c. 41 (při ústí Sály), Mehlis l. c. 10 a j. (Artern v Durinsku), Steche, Altgerm. 181 (v území Cherusků na Modle nebo Halštrovce).

¹ Much, ZfdA XLI. 134; srov. k tomu římský způsob označovat osady s lázeňskými vřídly jménem „Vody“, *Aquae* (na př. *Aquae Mattiacae* = Wiesbaden, *Aquae Sextiae* = Aix, *Aquae* = Baden-Baden, a mn. j.

² Ptolem. II. 6. 55: Οἰζαμαργέλα *X*, Οἰζαμα Ἀργέλαι *RΩ*, Οἰζαμα Ἀργέλαι *W*, srov. k tomu Müller 173 pozn. 5.

³ Wilberg 154. 14, Müller 270. 2.

⁴ Müllenhoff, GA. 131, Müller 270. 3.

⁵ Jako koruptélu odmítl tvar *Galaigia* již Cuntz, Geogr. 67 pozn. k ř. 270. 3.

něji, a mohla konečně také sledovati Modlu až do končiny kolem Desavy, kde bylo podle dosavadních archeologických nálezů s obou stran dolní Modly dosti husté osídlení¹. Archeologické doklady souvšehého osídlení jižnějších saských krajín, kterými cesta musila procházeti — až snad na jednu výjimku² — dosud chybějí. V končině velkého oblouku labského mezi Desavou a Magdeburkem šla trať cesty podél levého břehu řeky. Jak tomu bylo dále k severu za Magdeburkem, provázela-li trať řeku Labe, či šla-li napříč Starou Markou, nevíme. Archeologicky je zjištěno osídlení Staré Marky kolem Stendalu³ a dále na severozápad u Salzwedlu⁴, v Hanoversku u Lüchova a Dannenberka⁵, dále na severozápad u Harburku⁶ (proti Hamburku), a sporadicky také až při levém břehu široké labské zátoky v okolí Kuxhavnu⁷.

Nesnáze s umístěním trati v Sasku a v Staré Marce zne- možňují nám také bezpečnou lokalisaci jejich stanic v těch končinách. Poměrně přesně lze určití polohu Trévy (*Τρηόνα*, VG. I. 76. 10)⁸. Rukopisná tradice kolísá u této stanice v údajích zeměpisných souřadnic délkových i šířkových (str. 44 č. 5). Nejlépe odpovídají skutečným poměrům posíční čísla rukopisu X 33⁰—55⁰ 20', neboť stanice byla podle celkového směru cesty pravděpodobně někde při levém břehu Labe. Šířka podle X ji umísťuje na východ od ústí Vesery, což nám umožňuje zto- tožnění této stanice s Harburkem proti Hamburku nebo s nějakým starým sídlištěm v jeho blízkém okolí. Lokalisace konečné stanice cesty do těch míst je odůvodněna i skutečnými poměry, neboť tam končí vlastní řeka šíříc se dále v mořský chobot se slanou vodou. Tytéž příčiny, které učinily z Hamburka velký námořní přístav, odůvodňují také umístění konečné stanice Ptolemaiovy cesty

¹ Kossinna, Mannus XXV. 21 a d., mapa III b.

² Tamže 24 č. 69.

³ Tamže 16 a d., mapa III a.

⁴ Tamže.

⁵ Tamže, Wegewitz, Vorg. d. Stämme II. 750, mapka na str. 759.

⁶ Tamže.

⁷ Kossinna l. c. 13 č. 56, 57, mapa I.

⁸ Zcela analogické jméno osady — *Τρήβα* — cituje Ptolemaios III 1. 54 v území Latinů v Itálii, srov. Müller 356. 7.

k levému břehu proti Hamburku. Posiční čísla rukopisů *RW* jsou obě nesprávná. Zeměpisná délka $31^{\circ} 15'$ je nemožná proto, že by při délce předcházející stanice Fabirana $31^{\circ} 30'$ (str. 44 č. 4) znamenala postup od východu k západu. Zeměpisná šířka $54^{\circ} 40'$ je zřejmým přepsáním z $55^{\circ} 40'$, jak dokazuje tradice *UrΩZ*, a vznikla patrně chybným čtením při diktandu, při němž diktující omylem četl šířkové číslo následující stanice Leufany (taktéž $54^{\circ} 40'$). Šířka $55^{\circ} 40'$ by posunovala tok dolního Labe poněkud příliš daleko k severu a přibližovala by jej příliš k pobřeží Baltického moře, ale odpovídala by zase lépe šířkovému rozdílu mezi polohou toku řeky u Hamburka a polohou Ptolemaiova ústí řeky¹, posunutého vychýlením podélné osy Jutska příliš daleko k severu².

Také při druhé stanici od severu, Leufaně, je rukopisná tradice rozkolísaná jak u jména osady (*Λεύφανα X*, *Λεφάνα RW*, *Λεφάνα UrΩ*, VG. I. 76. 11), tak také v údajích zeměpisných souřadnic (str. 44 č. 6). Tu jsou opět porušena čísla rukopisu *X*, který udává zřejmě nesprávnou délku $31^{\circ} 15'$, tedy touž délku, jako rukopisy *RW* u Trévy, a šířku $55^{\circ} 40'$, t. j. stejnou šířku, jako mají rukopisy *UrΩZ* u Trévy. Šířkové číslo $31^{\circ} 15'$ mohlo ovšem vzniknouti z čísla $34^{\circ} 15'$ záměnou písmen ($\alpha = 1$, $\delta = 4$), ale podivná záměna čísel právě u těchto dvou stanic, zaznamenaných těsně za sebou, naznačuje možná také, že v rukopise, jenž byl předlohou obou hlavních rukopisných tříd, byla in margine alternativní čísla, umístěná ne dosti přesně, takže v rukopisech,

¹ Z toho důvodu jsem tuto z. šířku přejal do textu VG. I. 76. 10, ale vzhledem k tomu, že z. šířka podle tradice X ve' $\gamma'' = 55^{\circ} 20'$ umožňuje bezpečnější umístění Trévy k levému břehu Labe, jak vyžaduje celkový směr cesty, opravuji podle ní své původní stanovisko. O poloze Ptolemaiova ústí Labe v. VG. I. 116, II. 73.

² O příčinách toho vychýlení v. VG. I. 9 a d., 123, II. 61 a d. V ptolemaiovské literatuře se Tréva ztotožňuje buď s Hamburkem (srov. Zeuss, D. N. 762, Mehlis, Altdeutschland 9, Steche, Altgerm. 167. a j.) nebo — podle domnělé příbuznosti jména — s některou z osad při řece Trawe = Travně (Šembera, Záp. Slované 137: Travemünde, Müller 266 pozn. 7: Travemünde, Lubek, Oldesloh, a j.); do okolí Glückstadtu v Holštýnsku, při pravém břehu labské zátoky severozápadně od Hamburka — Altony umístoval Trévu Mannert, Germania 550.

jež tato čísla převzaly, nastal zmatek. Alternativní čísla vznikla pravděpodobně tím, že obě stanice byly křižovatkami cest. V Trévě křížila cestu polabskou trať XI (od ústí Vesery k Baltickému moři) a v Leufaně trať VIII (ze Segoduna do Koinoéna).

Vzdálenost Leufany od Trévy činí asi jednu čtvrtinu celkové trati z Trévy do Argelie nebo k východnímu konci Mélibockého pohoří. To by ukazovalo někam do saské Staré Marky. Přesnější umístění není možné proto, že nevíme, šla-li cesta v těch končinách podle toku Labe, či napříč územím Staré Marky. Ve prospěch lokalisace k Labi svědčila by okolnost, že Leufana byla křižovatkou cest. Šla-li trať polabská druhým směrem, mohli bychom hledati Leufanu podle dosavadních nálezů archeologických někde u brodu přes řeku Jeetzu na trati Lüchow—Lübow (při hranicích Staré Marky v Hanoversku)—Salzwedel (v Staré Marce)¹. Škrtati Leufanu s mapy jenom proto, že její jméno připomíná Levefanum mapy Peutingerské v galské Dolní Germanii, jak chtěl K. Müller², není důvodu. Zde platí zase, co jsem již několikrát o podobných radikálních zásazích do díla Ptolemaiova uvedl. Není pochyby o tom, že stanici cesty v těch končinách musíme předpokládati. K tomu nás opravňuje již i sama tamní kumulace nálezů. Jméno osady může být ovšem zkomoлено a připodobněno analogii v západním Porýní, ale to nám ještě nedává práva vylučovat osadu samu z řady Ptolemaiových πόλεις při této cestě³.

Pro umístění Mersovia nebo Mes(o)via (Μερσούιον X, Μεσούιον RWU_r, VG. I. 78. 15) je důležité, že bylo pravděpodobně křižovatkou cesty polabské s cestou od římského li-

¹ Kossinna, Mannus XXV. 16, mapa III a.

² Müller 266 pozn. 8, 268 pozn. 7; stanovisko Müllerovo přejal R. Much, ZfdA XLI. 99, 105 (ačkoli Much sám tamže 122 upozorňuje na nápadnou obdobu jména osady s langobardským mužským jménem *Leofanus*, *Leofonus*, k čemuž třeba ještě upozornit také na to, že Leufana byla na langobardském území nebo v jeho těsném sousedství, čehož si Much nepovšiml).

³ Mannert l. c. 551 hledal Leufanu u Buxtehude, západně od Harburka, Wilhelm l. c. 162 a Forbiger, Handb. III². 276 p. 32, u Lüneburka; Šmejkal, Ptolem. zprávy 41, při ústí Eldy do Labe a stejně také Steche, Altgerm. 180, kde ji ztotožňuje s dnešním městem Dönitz v Meklenbursku.

mitu na Aitmühle k deltě Odry (v. níže). Protože tato (VII.) trať přecházela v jeho blízkosti tok Labe, jest jeho lokalisace k Labi pravděpodobná. Jiných pomůcek k jeho přesnému umístění nemáme. Poměrně velká vzdálenost mezi ním a Argelií (je blíže k Leufaně než k Argelii, srov. str. 44 č. 6, 45 č. 35 a 36) nedovoluje jeho ztotožnění na př. s Drážďany, Mišni nebo Řezovem, do jehož okolí by mohla ukazovati kumulace souvěkých nálezů (Řezov, jižněji Strauchitz, severněji, za Labem, Fichtenberg a j.¹), a který by se jako přechod přes Labe také dobře hodil vzhledem k dalšímu pokračování trati VII k Astovii, nýbrž musíme je hledati až asi někde na trati mezi Torgovem a Desavou. Na Desavu by asi spíše ukazovala posiční čísla Ptolemaiova, ale jako křižovatka obou cest by se lépe hodil Torgov proto, že by jinak cesta do Astovie musila ve velkých obloucích obcházení rozsáhlé bažiny a jezernaté oblasti mezi řekami Muthou a Sprévou².

Tím by byla zakončena úvaha o lokalisaci osad a zbývá říci ještě několik slov o jejich příslušnosti po stránce etnologické.

Trať cesty procházela v oblasti mezi Dunajem a Gabréťou územím Markomanů³, v jihozápadních Čechách, v oblasti, již Ptolemaios označuje ethnickým názvem *Bainochaimai*, vzniklým obměnou z geografického pojmu *Boiohaemum*, pravděpodobně procházela sídly Tacitových Marsignů (germánských Marsingů)⁴, a dále na sever územím Ptolemaiových Bateinů, kmene nezná-

¹ Kossinna l. c. 24 č. 67, 69, mapa IIIb, Th. Vogt, Germanen d. 1. und 2. Jh. im Mittelelbege., Jahresschr. mitteld. Vorg. XXXII (Halle 1940), 106 a d. mapky, 141 a d., 170.

² O poloze Astovie v. výše str. 172 a d. Lokalisace Mersovia v jiných pracích srov. Mannert, Germania 558 (v okolí Brunšviku), Wilhelm, Germanien 286 (Magdeburk), Sedláček, Ptolem. zprávy 24 (asi středověké Nizem, Nizowe severně od Havelberka), Müller 270 pozn. 1 (Merseburk na Sále, Burg nebo Magdeburk na Labi), Šmejkal, Ptolem. zprávy 41 (při ústí Havoly), Steche, Altgerm. 180 (proti městu Wittenberge v Meklenbursku, ale snad i značně jižněji). Archeol. nálezy v oblasti torgovské v. Vogt, l. c. 106 a d. (mapky), 147 a d.

³ VG. 194 a d., KG. 88 a d., 94 a d.

⁴ Šimek, KG. 136, mapa na str. 71.

mého původu, který snad mohl býti částí Hermundurů, jimž pravděpodobně patřila středočeská a severočeská oblast kultury dobřichovské¹. V Sasku šla trať cesty územím Ptolemaiových Kalukonů², přecházela (severní částí území³ Cherusků?) do oblasti polabských Anglů⁴ a končila pravděpodobně v území langobardském při dolním Labi⁵.

Z Ptolemaiových πόλεις při této cestě patřilo Markomanům Marobudon, osady Redintuion, Nomistérion a snad i Lupfurdon (bylo-li na jižní straně dolní Mže) patřily pravděpodobně Marsingům, Kalaigia a Argelia byly na území Ptolemaiových Bateinů, Mersovion (Mesvion) bylo v oblasti Kalukonů, Leufana patřila Anglům nebo Langobardům (při umístění na trati Lüchow—Salzwedel při řece Jeetze byla by právě na rozhraní sídel obou kmenů) a konečná stanice cesty Tréva byla pravděpodobně osadou langobardskou.

Z jiných výsledků, k nimž jsme dospěli v této stati, třeba vytknouti především asi tyto:

Zprávy o cestě z Arelate k dolnímu Labi pocházejí pravděpodobně ze dvou zlomků itineráře, z nichž jeden obsahoval jména *Arelate-Usbio* n. *Uebio* a *Marobudo* (nebo pod., v. str. 180 pozn. 1), druhý jména ostatních stanic od Redintuina až po Trévu. Cesta šla z dvojměstí Arelate-Usbia po staré obchodní trati podle Aisty přímo na sever k říčce horní Vltavy, do něhož vstupovala na území mezi Vltavou a Malší, přecházela Vltavu někde jižně od Budějovic, snad v okolí bojského oppida u Tři-sova, šla pak — vyhýbajíc se močálům v oblasti mezi Budějovicemi-Hlubokou a Vodňany — na severozápad, přecházela snad u souvěké osady u Přeštic řeku Otavu, za níž směřovala k souvěké osadě u Zalužan (severně od Mirovic), přecházela

¹ Tamže 85, mapa na str. 71.

² VG. II. 168 a d.

³ VG. II. 169 a d.

⁴ VG. II. 136 a d.

⁵ VG. II. 148 a d., Kossinna l. c. 16, mapa IIIa (připisuje souvěké nálezy v okolí Harburka až po dolní tok řeky Este Langobardům), Wege-witz, Der Urnenfriedhof von Harsefeld, Tide 1929, seš. 7, a Waller, Chau-kische Gräberfelder an der Nordseeküste, Mannus XXV. 41 (připisují Langobardům také popelnicový hřbitov u Harsefeldu, čímž se posunuje hranice langobardských sídel ještě dále k západu, a to nejméně po řeku Aue).

někde mezi ústím Litavky a Dobřichovicemi dolní Mži a pokračovala dále směrem severním k Třebusicům, Slanému a Zlonicům, přecházela přes dolní Ohře u Radovesic a přibližovala se u Lovosic k Labi, podle něhož pak šla přímo k severu k dolní Bilině, tam uhýbala směrem západním pravděpodobně k Teplicům, jejichž léčivé teplé prameny měly pro tuto trať cesty zvlášť velký význam (Argelia). Pohoří Mělibocké — Krušné hory — přecházela cesta v nízké části jejich severně od Teplic. Kde se opět prvně přibližovala k Labi, nevíme. Mersovion bylo jako křižovatka cest pravděpodobně na Labi, a to nejspíše někde severně od Řezova, u Torgova nebo ještě o něco severněji. Trať cesty pak sledovala levý břeh Labe až za Magdeburk. Jak pokračovala dále, zda sledovala tok Labe či mířila napříč přes Starou Marku k hustěji osídlené oblasti při řece Jeetze, nelze prozatím zcela určitě rozhodnouti, druhá možnost je však pravděpodobnější. Trať cesty končila v Trévě v okolí Harburka (proti Hamburku), v místech, kde se deltový tok Labe šíří v zátoku.

První zlomek itineráře obsahoval zmínku o Gabrétě, druhý, větší zlomek měl pravděpodobně u jména osady Redintuina in margine poznámku o „pramenech“ řeky (Vltavy, jméno řeky nebylo v itineráři uvedeno). Někde u jména osady Kalaigie nebo snad u Mersovia a později znovu alespoň u Trévy byla v itineráři in margine poznámka o řece Labi (*Albis*). Tak vznikla Ptolemaiova mylná představa, že tato cesta sledovala Labe od pramenů v jihočeských horách až po jeho dolní tok. Protože však Ptolemaios zároveň věděl z itineráře o cestě III (jižnější části), že Labe pramení v Sudetách, dal toto jméno jihočeským horám a posunul je zároveň severním směrem na padesátou rovnoběžku, přibližně do zeměpisné šířky Sudet skutečných. Následek toho ovšem byl, že musil posunouti k severu také druhé horstvo (Mělibocké), o němž se itinerář cesty zmiňoval při Argelii, a — rozumí se — i pohoří (Aski-burgijské), o němž věděl z itineráře trati IV, že je rovněž na sever (severovýchod) od hor, pro něž postupem právě popsáním dostal jméno Sudet.

Tak vznikl osudný omyl Ptolemaiův, který zavinil řadu dalších zmatků a úprav, jež udělaly z jeho kapitoly o Germanii hlavolam. Hlavolam, který zajistil autoru Hyfégése skutečnou nesmrtelnost tím, že se bádaví duchové všech dob pokoušeli a vždy znovu se budou pokoušet o jeho rozluštění, každý ovšem po svém.

5. Od ústí Innu k ústí Vesery (trať VI).

Západně od trati Arelate-Usbion—Marobudon se na rekonstruované mapě Ptolemaiově rýsuje další trať, směřující z Podunaji na sever, se jmény osad Boioduron—Prodentia—Setuakóton—Ménosgada. Její umístění nám umožňují jména *Boioduron* a *Ménosgada*.

Boioduron (*Βοιόδουρον*)¹ je podle Ptolemaiiova umístění vlevo od ústí Innu (II. 12. 5 podle číslování Cuntzova) totožné s dnešním (starým) Pasovem, nikoli s Innstadtem s druhé (východní) strany Innu, jak se obyčejně soudívá. Vlastní (starý) Pasov se svou ostrožní polohou na návrší mezi toky Dunaje a Innu také skutečně lépe hodil pro keltské *-durum* než plochý terén pasovského předměstí s pravé strany Innu². Ptolemaios spojil, jak se zdá, v posíčních číslech ústí Innu zprávy o skutečném ústí této řeky se zprávou o dunajském oblouku při ústí Náby (římského tábora *castra Regina*—Řezna—za jeho doby ještě nebylo³), z čehož vznikl nejsevernější bod západního (horního) toku Dunaje při ústí Innu, ale v poloze, jež by svým poměrem k západnímu konci Ptolemaiových Sudet = hor nad Dunajem (oba body jsou na téměř poledníku) odpovídala dunajskému oblouku při ústí Náby. Tím si také vysvětlíme, proč trať z *Boiodura*

¹ Zprávy o Boioduru v. Müller 283 pozn. 8, K. Miller, *Itineraria Romana* 269, Reinecke, Bayer, *Vorg.-Freund* IV (1924), 24 a d.

² VG. I. 134. Název starého keltského oppida se později, v římské době, přenesl na pravý, norický břeh Innu, podobně jako se ještě později zase naopak přenesl název *Bataua* (*castra*) spolu s pozdněřímským kastelem na místo někdejšího starého Boiodura, dnešního starého Pasova (BATAVA > PAZZAVVA, PAZZOVA a pod. > PASSAU, Pasov); srov. k tomu Reinecke l. c. IV. 25, IX (1930), 12, 47, Fr. Wagner, *Römer in Bayern*⁴ 20, 31 a d., 64 a d.

³ VG. II. 90.

do Ménosgady při horním Mohanu (v. níže) jde na rekonstruované mapě Ptolemaiově směrem severním místo severozápadním, jak ji musíme vésti v souhlase se skutečnými poměry¹.

Osada na druhém konci tohoto úseku cesty, Ménosgada (*Μηνοσαγάδα RWUr X, Μηνοσαράδα ΩZ, VG. I. 80. 14*), nám na štěstí již svým jménem určuje, že ji máme umístit někde na Mohanu² a délková posiční čísla obou rukopisných tříd (str. 46 č. 60³) nesporně dokládají, že je to horní tok Mohanu, kde ji musíme hledati. Pokud se týká jména osady, mají obě hlavní rukopisné třídy jako druhý člen složeniny tvar *-(s)gada*, byl by tedy na první pohled možný úsudek, že tvar *-stada* rukopisů ΩZ je kruptélou⁴. Ale právě okolnost, že jenom tento tvar je filologicky dobře srozumitelný a v naprosté shodě s polohou i rázem osady (*Ménostada* — **Mainstadt*⁵), vybízí k úvaze, nebyl-li by možný výklad jiný, příznivější pro tradici rukopisů ΩZ v tom smyslu, že ve společné předloze, z níž vznikla rukopisná tradice obou

¹ Steche, Altgerm. 174 a d., vede trať této cesty ještě po starém způsobu do Čech, a proto — neznaje terénu ani mé úvahy Č. a M. 82 a d. o staré solné stezce z Pasova přes Freyung do jižních Čech, kde máme její pokračování doloženo předhistorickými nálezy podél Volyňky (druhé křížlo cesty šlo pravděpodobně k údolí Vydry — horní Otavy, není však dosud archeologickými nálezy dostatečně doloženo; bojská hradiště Cbří hrad a Sedlo měla jiný úkol — chránit ryžování zlata v jejich okolí — a byla od vlastní trati stezky vzdálena, srov. Šimek, KG. 36 a d., 40 a d.), soudí Steche, že Boioduron nemohlo být východiskem cesty, protože severně od Pasova je Šumava nejvyšší, a vede ji proto z Řezna (od ústí Náby). Ale Ptolemaios Řezna ani ústí Náby neznal, a tak bychom měli vlastně — podle Stecha — trať cesty bez východiska.

² Mannert, Germania 569, Sedláček, Ptolem. zprávy 30, Müller 272 pozn. 6, Much, ZfdA XLI. 106 a d., Gnirs, Östl. Germ. 40, Šmejkal, Ptolem. zprávy 43, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 33, ČD. I. I. 104, Mehlis, Geogr. Anz. XVI. 325, a j.; srov. Šimek, VG. II. 68.

³ Zeměpisná délka rkp. X 34°30' je ovšem zřejmě horší vzhledem k tomu, že u následujícího Bikurgia zaznamenává X délku 34°20', což by znamenalo nepřipustný postup od východu na západ.

⁴ Tak soudil na př. Cuntz, Geogr. 68 pozn. k ř. 273. 4.

⁵ Much I. c. 107. Mehlis, Geogr. Anz. XVI. 325, dal proto také tomuto tvaru přednost; později v MRAfLA V. 215 a d. vykládá tvar *Ménosgada* jako *Stadt an der Mainmündung* = *Altenkunstadt* při ústí (druhého) Bílého Mohanu do Mohanu; srov. též AfA XLVII. 151 a L. 259 (mapky: Bílý Mohan).

hlavních tříd, byly v tabulce jmen *πόλεις* oba tvary, jeden ve vlastním sloupci jmen, druhý in margine, a podobně že tomu bylo také u archetypu rukopisů třídy *RWUr* i u archetypu *Ur*¹. Z tohoto archetypu *Ur* mohl tvar *Ménosgada* přejít do *Ur*, podobně jako přešel do *X* a *RW*, kdežto do rukopisů Ω a Z^2 že byla převzata alternativa *Ménostada*. Je to sice postup poněkud komplikovaný, ale vzhledem k tomu, že se jménem *Ménostada* možná restituuje původnější název osady, zaslouží si přece jenom také naši pozornost. Jinak ovšem třeba podotknouti, že různocnění *Ménostada* — *Ménosgada* mohlo velmi lehko vzniknouti změnou písmene *T* a Γ (τ a Γ)³.

Proti obecně uznávanému výkladu, že jméno *Ménosgady* (*Ménostady*) je utvořeno podle jména řeky Mohanu (*Moenus*), namítá Steche, že jméno osady nemá se jménem řeky nic společného, a to ze dvou důvodů, jednak proto, že *Ménosgadu* podle jeho lokalisace musíme hledati v poříčí horní Ohře (snad v okolí Chebu), jednak proto, že Mohan se jmenoval řeky *Moinos*, nikoli *Menos*⁴. Ale oba tyto důvody (druhý vlastně uvádí Steche jenom mimochodem, srov. jeho slova „der übrigens Moinos, nicht Menos hieß“⁵) nedokazují toho, co zamýšlel Steche. Jméno osady bylo čerpáno z latinského itineráře, z něhož mohla přejít dvojhláska *oe* podle výslovnosti jenom jako η do řeckého textu; i kdyby však bylo jméno osady přejato z řecké předlohy, v níž by byla bývala dvojhláska *oi*, byla by se mohla tato dvojhláska vlivem výslovnosti proměnit v ε nebo η ⁶. A Stechův subjektivní názor na otázku lokalisace osady nemůže ovšem býti objektivním důvodem proti spojení jména osady se jménem řeky Mohanu. A to tím méně, že se i Steche při své lokalisační

¹ Srov. VG. I. 54 obr. 1.

² O těchto rukopisech v. VG. I. 54 obr. 1, 57, 59 a d., Sborník z. spol. XXXVIII. 67 a d., 129 a d. (tam v. i citaci stanoviska B. Ryby).

³ VG. I. 51, 62; Much l. c.; výklad Muchův o *Menostada* odmítá a tvar *Menosgada* za čistě keltský považuje Reinecke, Bayer. Urg.-Freund IV. 36.

⁴ Steche, Altgerm. 175 a d.

⁵ Tamže.

⁶ VG. I. 51; Much, ZfdA XLI. 107.

metodě dostává na nejhořejší tok Ohře, t. j. nedaleko od pramenů Mohanu.

Tím, že jsme se pomocí jména *Ménosgada*¹ dostali s trati cesty z Boiodura — Pasova směrem severozápadním až k hornímu Mohanu, přiblížili jsme se zároveň také řešení otázky, jakým směrem pokračovala cesta dále k severu. Podle místopisných údajů Hyfégése byly by dány dvě možnosti: buď cesta pokračovala přes Luppia k Mersoviu (Mesviu) na Labi severně od Krušných hor, nebo šla dále směrem, který nám naznačuje řada jmen *Kanduon — Feugaron — Tulisurgion* a dále podle toku Vesery až k *Tekelii* při jejím ústí. Stačí pohled na dnešní mapu, abychom poznali, že první řešení není pravděpodobné proto, že by znamenalo zcela nemožné obcházení celé západní polovice dnešních Čech. Vnitrozemské výpravy, jejichž hlavním účelem nebylo co možná nejrychlejší dosažení vzdáleného mořského pobřeží (jako na „jantarových“ tratích z Carnunta a Brigetia), mohly sice dělati tu a tam menší zacházku, byl-li pro ni vážný důvod (srov. na př. u trati V úsek z Kalaigie do Argelie), ale tak veliký oblouk cesty od Dunaje k Labi není vůbec myslitelný už z toho prostého důvodu, že cesta mohla jít přímo přes území dnešních Čech. Zbývá tedy jenom druhé řešení, jehož správnost je doložena už i celkovým severozápadním směrem trati od ústí Innu k ústí Vesery, který spojením obou řad Ptolemaiových πόλεις dostáváme.

Prve než přikročíme k řešení otázky, kam máme umístit jednotlivé stanice této obchodní trati, je potřeba stanovit si jejich přesný počet. Při první části trati není pochyby o tom, že k ní patřily stanice *Prodentia* (*Brodeltia*) a *Setuakóton*. Někteří autoři² umisťují podle posičnických čísel rukopisu *X* do oblasti severovýchodně od *Setuakóta* a jihovýchodně od *Ménosgady* Ptolemaiovo *Bikurgion*. Ale *Cuntz* sám již poznal, že údaje rukopisu *X* jsou právě v tomto úseku porušeny a přijal

¹ Užívám tohoto — méně jasného — tvaru jména osady, protože je v hlavních rukopisech *RWU* i *X*, aniž tím chci popřít možnost, že tvar *Ménostada* rukopisů *QZ* byl původnější.

² *Cuntz*, Geogr. 68, Capelle, Das alte Germ. 449, Steche, Altgerm. 127, 129, 174 a d.

proto do svého textu kapitoly o Germanii zeměpisnou délku Bikurgia podle tradice *RWUr*, aby bylo možno u stanic Ménosgada—Bikurgion—Marobudon zachovati postup od západu k východu¹. Rukopis *X* je zřejmě porušen i v tvaru jména osady Marobuda, takže i tu dává Cuntz přednost tvaru *Marobudon* rukopisů *RWUr* před tvarem *Marobunon* rukopisu *X*². Měl však jíti do důsledků a upravit podle týchž rukopisů také zeměpisnou šířku sídla Marobudova, neboť číslo rukopisu *X* odporuje i na tom místě výslovnému předpisu Ptolemaiovu, podle něhož mají býti sídla Markomanů umístěna „pod“ Gabrétu³. Tím by byl zároveň dostal odpověď na otázku, který rukopis zaměnil šířková čísla Bikurgia a Marobuda⁴. Cuntz se ovšem dostal do svých pochybností a úprav jenom tím, že chtěl pokud možná důsledně udržeti text rukopisu *X* jako základ své edice. Text druhé rukopisné třídy *RWUr* je však v tomto úseku opět lepší. Jeho čísla uchovávají bezvadný postup od západu k východu a také u Marobuda podává tento text lepší tvar jména osady i posiční čísla, jež jsou v dokonalé shodě s Ptolemaiovým umístěním „pod“ Gabrétu. Proto mu také již Müllenhoff i Müller dali zde vědomě a správně ve svých edicích přednost před textem rukopisu *X*⁵.

Bikurgion tedy nepatří do oblasti mezi Setuakótem a Ménosgadou, nýbrž o dva a čtvrt stupně severněji a daleko na severovýchod od Ménosgady. Nemohlo proto být při trati VI (od ústí Innu k ústí Vesery)⁶. Tato trať pokračovala od Ménosgady dále na severozápad pod západní částí Mélibockého pohoří (pod Franckým a Duinským lesem) do Kandua, Feugara a Tulisurgia. Při dalším jejím pokračování v Poveseří se nám naskytá otázka, patřilo-li k ní také Askalington, či bylo-li stanicí jiné trati (VIII, X), která se s naší trati (VI) v těch místech křížovala. Kdybychom měli Askalington připočísti k trati VI,

¹ Cuntz l. c. pozn. k ř. 273. 4—6; srov k tomu výše str. 46 č. 60, 61, 62.

² Cuntz, v. výše.

³ Ptolem. II. 11. 11, Cuntz, Geogr. 65 ř. 265. 5 a d.

⁴ Cuntz, tamže 68 pozn. k ř. 273. 4—6.

⁵ Müllenhoff, GA. 132, Müller 273. 4—6, Tab. IV. 8; srov. také již Wilberg 155. 7—9 a Nobbe I. 122. 15—17.

⁶ Více o něm v. níže při trati VII.

nastala by tu kumulace tří stanic na prostoře pouhých $\frac{2}{3}$ stupně (ve směru poledníkovém), což by byl zjev v Ptolemaiově Germanii zhoľa neobvyklý. A jak uvidíme dále v úvaze o trati VIII a X (Segodunon — Amisia munitio — Koinoénon a Aleison — Amisia munitio), musíme Askalington skutečně umisťovat k této trati, nikoli k trati VI (od Dunaje k ústí Vesery). Za Tulisurgiemi následovalo tedy při této trati Tulifurdon a konečně jako poslední stanice při ústí Vesery Tekelia.

Nápadná podoba Ptolemaiových názvů obou předposledních stanic vybízí k úvaze, nejsou-li to dublety. Skutečně byla také tím způsobem obě jména vykládána¹. O tom bude podrobněji pojednáno při lokalisaci osad.

Zbývá ještě zmíniti se o příčině, která vedla k roztržení trati této cesty na mapě Ptolemaiově na dvě řady jmen, jednu — jižní — od Boiodura po Ménosgadu, druhou — severní — od Kandua po Tekelii, a ke vzniku mezery o více než dvou šířkových stupních. Poměrný souhlas ve vzdálenostech ukazuje, že severní část trati byla opět vypočítávána od koncového bodu cesty Tekelie, jižní od jejího východiska Boiodura nebo ústí Innu. Vzhledem k tomu, že přes násilné roztržení trati zůstal vzájemný poměr zeměpisné délky Kandua a Ménosgady relativně dobře uchován, lze míti za to, že roztržení trati vzniklo teprve vlivem Ptolemaiova mylného posunu pohoří a ústí Rýna směrem severním (sv.). Posunutím pohoří Mélibockého a ústí Vesery se odtrhla část severní, vypočítaná od Tekelie, kdežto jižní část cesty, vypočítaná od Boiodura-ústí Innu, zůstala celkem beze změny bez ohledu na to, že se hory nad Dunajem (Ptolemaiovy Sudety) posunuly směrem severním. Tak se stalo, že se Ménosgada na rekonstruované mapě Ptolemaiově octla o půl stupně jižněji než západní konec Ptolemaiových Sudet, ačkoli ve skutečnosti je poměr obrácený. To vedlo mnohé autory, kteří si tuto okolnost neuvědomili, k rozličným zmatkům ve výkladech Ptolemaiovy mapy tím, že určovali skutečný význam Ptolemaiových Sudet podle Ménosgady jako pevného bodu, a došli následkem toho k výkladu, že Ptolemaiovy Sudety jsou totožné s Krušnými ho-

¹ Šmejkal, Ptolem. zprávy 43, Schütte, Ptol. maps 142, a j. (v. níže).

rami, což mělo opět za následek, že se Varisti dostali k Smrčinám a Markomani do Čech, atd. Ve skutečnosti nemá však Ptolemaiova Ménosgada s Ptolemaiovými Sudetami nic společného a dostala se „pod“ ně jenom náhodně jejich mylným posunutím k severu.

Není tedy potřebí vykládati roztržení této trati na mapě Ptolemaiově rozdělením jejího původního itineráře na dvě části (dva zlomky), nýbrž můžeme tu, myslím, setrvat při předpokladu jednoho souvislého itineráře jako předlohy, z níž byla čerpána Ptolemaiova data o obou částech trati z Boiodura až po Tekelii.

Pro umístění prvních dvou osad jižní části cesty, Prodentie (Brodeltie) a Setuakóta, je ovšem rozhodující, jak tuto dílčí trať vedeme. Od Pasova na severozápad bylo možno jíti dvěma cestami, buď podle Dunaje, nebo severněji podle (proti toku) řeky Ilzy a Ohe do údolí Černé Řezné ke Koubě a dále na severozápad k střední Nábě. Trať podle severního břehu Dunaje až asi k Deggendorfu byla těžko schůdná a nebyla by také pro jižní kupce měla valného smyslu, neboť tu mohli pohodlněji cestovat po římské limitní silnici jižně od Dunaje až do končin proti ústí Řezné nebo Náby a teprve tam nastoupit cestu do vnitra Germanie. Pak by však byla bývala v itineráři jmenována jako východisko cesty do Germanie stará keltská osada, jež byla předchůdkyní pozdějšího římského Řezna, a její jméno by bylo z itineráře přešlo do geografie Ptolemaiovy podobně, jako do ní byla z itinerářů převzata také jména jiných východisk cest do germánského Zádunají. A dalším důsledkem toho by nepochybně byly bývaly nepoměrně lepší vědomosti Ptolemaiovy o řezenském ohbu Dunaje a o ústí i toku Náby, podle něhož by cesta byla musila delší dobu jít, takže by byl Ptolemaios pravděpodobně tento nejsilnější přítok horního Dunaje z Germanie od jeho pramenů až po řeku Moravu v Hyfégési také zaznamenal. Místo toho však vidíme z Hyfégése, že právě o tom úseku dunajského toku a sousedních končinách byly vědomosti Ptolemaiovy více než nepatrné. Ptolemaios sice zvěděl něco o nejsevernějším oblouku Dunaje v těch místech, ale zpráva o něm byla zřejmě tak neurčitá, že ji spojil se zprávami o Boioduru, o němž měl údaje nepoměrně lepší. Z toho lze tedy usuzovat, že jako vlastní východisko cesty bylo v itineráři skutečně jmeno-

váno Boiodurum, a pak je dalším nutným logickým důsledkem, že trať cesty již v Boioduru — Pasově přecházela Dunaj a pokračovala do vnitrozemí Germanie směrem, který jí naznačovaly řeky Ilz, Ohe a Řezná (přes Ries—Tittling—Schönberg—Řezné). K Mohanu se přibližovala trať cesty podle útvaru terénu někde severovýchodně nebo severně od dnešního Bayreutu. Měla-li pokračovat dále na severozápad, pod' Durinský les, musila přecházeti Bílý Mohan, tekoucí od východu ze Smřčin, někde blízko jeho soutoku s Červeným Mohanem (přitékajícím od jihu z Francého Jury). V těchto končinách, asi na trati Kulmbach (na Bílém Mohanu)—Mainleus (na pravém břehu pod soutokem Bílého a Červeného Mohanu) musíme nejspíše hledati Ptolemaiovu *Ménosgadu* (Ménostadu)¹.

Rozdělíme-li trať mezi Pasovem a soutokem obou ramen horního Mohanu přibližně podle vzdáleností Ptolemaiových, měla by osada *Setuakóton* (*Σετουάκωτον*, VG. I. 82. 11) přijít asi do středu trati někde mezi Koubu (Cham) a tok Naby, blíže ke Koubě. Poloha města Kouby v širém a úrodném údolí při soutoku Řezné s Koubou by identifikaci s některou z Ptolemaiových osad plně odůvodňovala. Jde jen o to, se kterou. Kdybychom se rozhodli pro její ztotožnění se *Setuakótem*, zbývalo by pro umístění druhé Ptolemaiovy osady, *Prodentie* nebo *Brodeltie* (*Προδεντία Χ, Βροδελτία RWU_r, Βροδεντία Ζ, Βρονδεντία ΓΣ*, VG. I. 82. 10) nejspíše město Řezné nebo některé místo v okolí níže po toku Řezné. Ale o této lokalisaci lze míti pochybnosti proto, že v onom poměrně chudém kraji sotva mohla vyrůstí významnější osada, která by byla měla pro jižní kupce větší obchodní význam (nebylo-li snad v těch končinách náhodou politické ústředí kmene *Varistů* — *Naristů*, o čemž nic nevíme), jakož i proto, že by pak pro nepoměrně bohatší a tedy alespoň se stanoviska obchodního důležitější oblast při střední Nábě nevybývala vůbec žádná osada. A kromě toho třeba také uvážiti, že se Ptolemaiovi při posunu

¹ S keltským oppidem na *Staffelbergu* u *Staffelsteinu* (západně od *Kulmbachu* a *Mainleusu*) jí (s rezervou) ztotožňuje *P. Reinecke*, *Die kaiserzeitlichen Germanenfunde aus dem bayerischen Anteil an der Germania Magna*, 23. Bericht R.-g. Komm. (Frankfurt n. M. 1933, vyšel 1934), 195, a dříve již *Bayer. Vorg.-Freund* IV. 36.

(napřimování) trati cesty do směru severního mohl právě jižní úsek její (v poměru k úsekům severnějším) zkrátit. Ze všech těch důvodů myslím, že bude třeba hledati první osadu, *Prodentii* či *Brodeltii*, asi v okolí soutoku Řezné s Koubou¹, podle níž přicházela z Čech přes Brod n. L. důležitá obchodní trať jednak od Domažlic průsmekem Folmavským², jednak pravděpodobně také od Kdyně průsmekem Všerubským (a možná i od Sv. Kateřiny přes Rittsteig). Cesta z *Prodentie* — *Brodeltie* do oblasti dnešních Čech se sice nijak neobráží v datech Ptolemaiových (z čehož je zřejmo, že pro ni neměl itineráře ani výpisků z něho)³, přece však je možné, že zmatek v rukopisné tradici o jméně této stanice byl způsoben právě tím, že byla důležitým rozcestím nebo křižovatkou cest.

Prodentia (*Brodeltia*) byla v naší literatuře dosud většinou umisťována k Brodu n. Lesy⁴, tedy o něco východněji (sv.), a to především z toho důvodu, že Müller ve své edici si vybral tvar *Brondentia* (v řeckém textu) a *Brodentia* (v latinském textu)⁵ jako domněle původní jméno stanice, které připomíná název města Brodu n. L. Poloha Brodu při staré cestě domažlické byla této identifikaci zdánlivě silnou oporou.

K jménu osady třeba ještě podotknouti, že je R. Much vykládal z latinského *Prudentia*, tvar *Brondentia* po případě také z keltského kmene *bronda*, *brondjo-*, „prs“, „okrouhlé návrší“⁶. Latinské *Prudentia* zejména silně připomíná tvar *Προδεντία* rukopisu X.

¹ Tam ji hledali již Mannert l. c. 574, a Wilhelm l. c. 212.

² Srov. hromadný nález římských mincí u Folmavy, Schráníl, Památky XXVIII. 129, 130, 132 (t. v. i. starší lit.).

³ Lříve obvyklé spojování Pasova přes *Prodentii* a *Setuakóton* s Marobudem bylo mylné; srov. str. 177.

⁴ Šembera, Záp. Slované 135, Sedláček, Ptolem. zprávy 31, Barvíř, Sborník z. spoř. IV. 234, Šmejkal, Ptolem. zprávy 43 a d., V. Novotný, Krit. zpráv. Ptolem. 34, ČD. I. 1. 105, Niederle, SS. III. 13 (s rezervou).

⁵ Müller, 274. 13; Müller sám (tamže pozn.) ztotožnil *Prodentii* s dneš. Brenz, Mehlis, AfA XLVII. 151 mapka, 155, L. 259 mapa, Altdeutschland 11, MRAfLA V. 216 s Premberkem na Nábě; Steche, Altgerm. 175 a d. ji hledá v údolí Náby nedařleko od Dunaje.

⁶ Much, ZfdA XLI. 124.

Umístíme-li Prodentii (Brodeltii) k soutoku Kouby s Řeznou, byla by pro lokalisaci Setuakóta nevhodnější krajina v okolí soutoku Černice (Schwarzach) nebo Přimdy s Nábou. Snad by tu bylo lze uvažovat i o ztotožnění s velmi rozsáhlým pozdně-keltským hradištěm u Freudenberka, severovýchodně od Amberkaa západně od soutoku Přimdy s Nábou¹. S tím by dobře souhlasil také Muchův etymologický výklad jména *Setuakóton* z keltského *Seg(o)-vatucum*².

Směr cesty od soutoku obojího horního Mohanu dále na severozápad byl určován rázem terénu mezi řekou a pohořím. Cesta musila projít údolím Verry mezi Rhönem a Durinským lesem. Tím je dán směr přes Koburk — Römhild k ohbu Verry u osady Vachy. Za Vachou mířila cesta k pravému břehu Fuldy, kterou přecházela buď již někde mezi Hersfeldem a Bebrou nebo někde níže po vodě (při ústí Edry?, u Kasselu?) a pokračovala pak asi od Kasselu přímo na sever k prvnímu velkému ohbu Vesery za ústím řeky Diemel (u dnešního Karlshafenu), odkud mířila opět více méně přímo k druhému velkému ohbu Vesery jižně od Mindenu. Tam přecházela asi blízko levého břehu Vesery její přítok Verru (Werre) a sledovala levý břeh Vesery až k dnešnímu městu Mindenu u t. zv. Vestfálské brány („porta Westfalica“). Terén dále k severu (západně od Vesery) byl silně močálovitý. Trať cesty tu proto asi opět uhybala od řeky a šla buď více méně přímým směrem přes dnešní Sulingen a Dolmenhorst k dolnímu toku Vesery jižně od ústí Hunty, nebo se uchylovala ještě dále k západu k střední Huntě a sledovala

¹ O hradišti u Freudenberka v. Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IX (1930), 49. Jiné identifikace Setuakóta v. Wilhelm, Germanien 212 (u Waldmünchenu), Sedláček, Ptolem. zprávy 19 (asi Sušice), 31 (Tuhošť), Šmejkal l. c. 44 (v krajině dnešních Domažlic), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 34, ČD. I. 1. 105 (totéž), Mehlis, AfA XLVII. 151 mapa. 155, L. 259 mapa, Altdeutschland 11, MRAfLA V. 215 a d. (Sušice), Steche l. c. 157 (asi uprostřed údolí Náby).

² Much, ZfA XLI. 130, výklad *Sego-* = *silný, mocný, vítězný* tamže 126. Schütte, Ptol. maps 69 a d., 75 soudil, že *Setuako-ton* = *Septemiaci* mapy Peutingerské, ale tato stanice byla daleko na jihozápad (západně od řeky Wörnice) na raetském limitu Domitianově mezi Opíi (Oberdorf) a Losodikou (Munningen), takže toto ztotožnění není možné.

její pravý břeh přímo k severu, opouštěla ji asi v zeměpisné šířce Wildeshausenu a mířila dále na sever k jejímu ústí do Vesery.

Do území jižně od západního konce pohoří Mélibockého umisťuje Ptolemaios dvě osady, Kanduon a Feugaron. Směr cesty a zároveň také poziční čísla Ptolemaiova nám pomáhají k určení první z nich, Kandua (*Κάνδουον*, VG. I. 78. 12). Podle Ptolemaiových zeměpisných souřadnic byla tato stanice o jeden stupeň západněji než Ménosgada. Trať cesty za Koburkem mířila přímo ke Gleichbergu u Römhildu, jehož oba vrcholy (Malý a Velký Gleichberg) jsou zaujaty keltskými hradišti¹. Oppidum zv. *Steinsburg* na Malém Gleichbergu bylo, jak se zdá, po vytlačení Keltů osazeno Germány². A vzdálenost Gleichbergu od soutoku obou ramen horního Mohanu činí ve směru rovnoběžkovém 50 zeměpisných minut. Uvědomíme-li si, že Ptolemaiovy délkové stupně se v našich končinách rovnají přibližně $\frac{4}{5}$ stupně skutečného³, je shoda mezi obojím číslem tak dokonalá, že můžeme považovati ztotožnění Ptolemaiova Kandua s oppidem na Gleichbergu (nebo, bylo-li již v době vzniku itineráře této cesty opuštěno, se souvěkou osadou v jeho blízkém sousedství) za zajištěné⁴.

K Ptolemaiovu umístění Kandua třeba podotknouti, že se v rukopisech zachovala dvojitá tradice o jeho zeměpisné šířce.

¹ G. Jacob, *Die Gleichberge bei Römhild und ihre vorgeschichtliche Bedeutung*, Halle n. S. 1887, 2. vyd. Hildburghausen 1895, ZfE XXXII (1900) 202 a d., Schuchbardt, *Volksburgen*, Hoops RL. IV. (1919), 436.

² Schumacher, *Rheinlande I.* 135, 158, Schuchhardt, *Vorgesch. v. Deutschld.*³, 205 a d., Reinecke, *Bayer. Vorg.-Freund IX* (1930), 51, 23. Bericht R.-g. Komm. 148, 151, 204; A. Götz, *Die Steinsburg bei Römhild nach d. neueren Untersuchungen*, Präh. Zeitschr. XIII/XIV (1921—1922), 81 vyslovil názor, že toto oppidum po odchodu Keltů nebylo osídleno Germány.

³ Steche, *Altgerm.* 6, 28, *Germ.-Erbe III.* 114.

⁴ Jinak umisťovali Kanduon: Mannert, *Germania 557* (mezi Soestem a Paderbornem), Wilhelm, *Germanien 136* (u Geseke mezi Soestem a Paderbornem), Reichard, *Germanien 266* (Canstein u Stadtberge), Schütte, *Ptol. maps 73* (Kohden východně od města Emže), Mehli, *MGG München XIII.* 90 a d., *Altdeutschland 9*, AfA XLVII. 151 mapka, L. 259 mapa (Kanstein), Schulten, *Bonner Jahrb. CXXIV.* 98 (tábor u Kneblinghausenu, 25 km jižně od Lippstadtu), Steche, *Altgerm.* 170 (krajina okolo Meiningen nebo Ritschenhausenu).

Rukopis *X* má číslo $51^{\circ} 50'$ ($51\frac{5}{8}^{\circ}$), třída *RWUr* $51^{\circ} 20'$ ($51\frac{1}{3}^{\circ}$, srov. str. 45 č. 32). Toto druhé číslo by ukazovalo do třetího pásma Ptolemaiových *πόλεις*, kdežto Ptolemaios sám jmenuje Kanduon mezi osadami druhého pásma. Rozhraní obou pásem¹ šlo po rovnoběžce $51^{\circ} 30'$. Je tedy číslo rukopisů *RWUr* nesprávné. Vzniklo zřejmě tím, že při psaní rukopisu, který byl společnou předlohou skupiny *RW* a archetypu *Ur*², vypadla z čísla *να' L'' γ''* značka *L* ($\frac{1}{2}$).

Další osadu *Feugaron* (*Φεύγαρον*, VG. I. 78. 11) umísťují rukopisy severozápadně od Kandua a jihozápadně od západního konce pohoří Mélibockého. Za *Feugarem* se podle nich obrací trať cesty k severu. To vše spolu s jeho poměrně malou vzdáleností od Kandua nasvědčuje tomu, že *Feugaron* bylo snad totožné s dnešní osadou (městem) Vachou při starém brodu přes řeku Verru nedaleko jejího velkého ohbu východně od Hersfeldu nebo se souvěkou osadou v jejím blízkém okolí³, nejspíše snad na pozdnělatenském hradišti na vrchu *Oechsenu* jižně od *Vachy* (630 m), jež ovládalo brod přes řeku⁴. Tento závěr by snad bylo lze opřítí také o etymologickou příbuznost obou jmen *Feuga-ron* a *Vacha* (vysl. *Facha*)⁵.

Při jménu *Feugara* byla v itineráři pravděpodobně marginální poznámka o západním konci pohoří Mélibockého.

Následující stanici *Tulisurgion* (*Τουλισούργιον*, VG. I. 78. 10) umísťují rukopisy o $1^{\circ} 5'$ severněji než *Feugaron* a další *Tulifurdon* (*Τουλίφουρδον*, tamže ř. 8) o $40'$ severněji a rovněž o $40'$ západněji než *Tulisurgion*. Tato čísla ukazují asi na oba velké ohby *Vesery* při ústí *Diemelu* a *Verry* (*Werre*, u *Mindenu*),

¹ Str. 43.

² VG. I. 54.

³ Podobně umísťuje *Feugaron* také *Steche* l. c. 170.

⁴ Srov. J. Vonderau, *Denkmäler aus vor- und frühgesch. Zeit im Fuldaer Lande* (Fulda 1931), 21, 66 a d., pláněk str. 67.

⁵ Jiné lokalisace v. *Mannert* l. c. 557 (blízko *Paderbornu*?), *Wilhelm* l. c. 134 (snad blízko *Paderbornu* nebo dále k východu), *Reichard* l. c. 264 a d. (*Freckenhorst* u *Wahrendorfu*), *Müller* 269 pozn. k ř. 10 na str. 270 (patří asi k římské silnici podle řeky *Lippe*), *Schulten* l. c. 95 (severně od *Soestu*), *Mehlis*, *MGG München* XIII. 83 a d. (v krajině u *Paderbornu*, u *Neuhausu*), *Altdeutschland* 9 (*Neuhaus*), *AfA* L. 259 mapa (*Paderborn*).

neboť rozdíl v zeměpisné šířce Vachy a prvního ohbu Vesery činí $1^{\circ} 5'$, což dokonale odpovídá šířkovému rozdílu Ptolemaiova Feugara a Tulisurgia, a vzájemný polohový poměr obou ohbů Vesery je dokonce nejenom v zeměpisné šířce, nýbrž i v délce tak dokonale shodný se vzájemnou polohou Ptolemaiova Tulisurgia a Tulifurda, že nelze pochybovat o tom, že obě *πόλεις* musíme hledati u těchto velkých a se stanoviska komunikačního ještě i dnes důležitých ohbů Vesery¹: rozdíl v zeměpisné šířce obou bodů činí — jako u Ptolemaia — $40'$, rozdíl v délce je $33'$, což při poměru $4:5^2$ nebo $5:6^3$ rovněž velmi dobře souhlasí s Ptolemaiovým číslem $40'$.

Podoba jmen *Tulisurgion* a *Tulifurdon* vedla, jak již bylo řečeno, k domněnce, že jsou dubletami, vzniklými z téhož základního místního názvu **Teutoburgium* nebo **Teutiburgium*⁴, a Müller dokonce soudil, že obojí jméno bylo k Veseře omylem přeneseno z galské Dolní Germanie (dnešní Tuil a Tiel)⁵. Obě jména jsou nepochybně zkomolena. První část obou složenin mohla snad opravdu vzniknouti z *Teuto*⁶, a původní jméno, z něhož vznikla zkomolenina *Tulisurgion*, mohlo snad zníti *Teutoburgion*, jak se dnes skoro obecně soudí⁷, ale jinak není třeba pochybovat o tom, že při obou velkých ohbech Vesery byly skutečně dvě samostatné osady, jejichž podobná jména vedla nakonec ke zkomoleným tvarům, jež se nám zachovaly v díle Ptolemaiově. Ke zkomolenině *Tulisurgion* mohlo snad dojíti tak, že v itineráři bylo — podobně

¹ Jiné lokalisace v. Mannert l. c. 557 (Tulifurdon = Minden, Tulisurgion = Bodenwerder východně od Pyrmontu), Wilhelm l. c. 46 a d., 134, 151 (Tulisurgion v okolí Detmoldu, Grotenburg, Tulifurdon = Verden), Mehlis, MGG München XIII. 75 a d., 78 (Tulisurgion = Teutoburgion = Grotenburg, Tulifurdon = Verden an der Aller und Döls), Steche, Altgerm. 166, 168 a d. (Tulifurdon = Dörverden na východním břehu Vesery, Tulisurgion = Tulisurgion, v údolí Leine, dřívější Dölsberg n. Dolisberg, les jižně od Alfeldu), a j.

² Steche, Altgerm. 4 a d., 6, 28, Germ.-Erbe III. 114.

³ Gnirs, Oestl. Germ. 13.

⁴ Šmejkal, Ptolem. zprávy 43, Schütte, Ptol. maps 142, a j.

⁵ Müller 266 pozn. 8, 268 pozn. 7.

⁶ Srov. Much, ZfdA XLI. 111 a d.

⁷ Zeuss, D. N. 7, Much l. c., Mehlis, MGG München XIII. 57 a d. (t. viz cit. starší lit.).

jako u Ptolemaia — v sloupci pod jménem *Tuli-furdo* jméno *Teuto-* (či *Teuti-*) *burgio* a vpravo byla marginální poznámka *ad Visurgim*, což vedlo přeslechnutím písaře při diktandu ke vzniku tvaru *Teuto-* (či *Teuti-*) *surgion* a konečně vlivem předchozího *Tuli-furdon* ke vzniku tvaru *Tuli-surgion*¹.

Číselnou shodu se skutečnými poměry, již jsme zjistili u předcházejících stanic, můžeme sledovati také u koncové stanice této Ptolemaiovy trati, Tekelie (*Τεκέλια RWUr*, *Τεκελία X*, VG. I. 76. 8). Ptolemaios ji umísťuje o 15' jižněji než vlastní ústí Vesery, což ukazuje k ústí Hunty do Vesery u Elsflethu, severozápadně od Brém². Rozdíl v zeměpisné šířce Tekelie a Tulifurda činí jeden stupeň, což je opět v dokonalé shodě s šířkovým rozdílem ústí Hunty a ústí Verry (Werre) v druhém ohbu Vesery. Tím je tedy i s této strany potvrzena lokalisace Tulifurda.

¹ Je-li Ptolemaiovo *Tulisurgion* totožné s **Teutoburgium*, měla by naše lokalisace k ohbu Vesery při ústí řeky Diemel zároveň také velký význam pro umístění Teutoburského lesa a bojiště Varova, neboť ukazuje do oblasti jihovýchodně od Osningu, který je dnes označován jako Teutoburský les. Ztotožňování Osningu nebo přesněji řečeno vrchoviny jižně od čáry Osna-brück—Detmold se ujalo hlavně v XIX. stol. (první ovšem s touto identifikací přišel již paderbornský biskup Ferdinand Fürstenberg ve svých Monumenta Paderbornensia ex historia romana, francica, saxonica eruta z r. 1671; Fürstenberg také první vyslovil myšlenku, že *Tulisurgion* = *Teutiburgium*, srov. Mehliis, MGG München XIII. 57 a d.) proto, že Osning je na severozápad od Harzu a tedy v téže zeměp. šířce jako domnělá sídla Cherusků severně od Harzu. Cheruskové však nesídlili severně, nýbrž jižně od Harzu, jak jsem vyložil VG. II. 169 a d., 227 (srov. pozdější podobné řešení Stechovo, Altgerm. 94), a s polohou těchto jejich sídel dobře souhlasí také poloha Tulisurgia při prvním velkém ohbu Vesery.

² Mannert l. c. 546; pro umístění Tekelie k ústí Hunty do Vesery svědčí také kumulace souvěkových nálezů v té oblasti (sídlíště u Elsflethu, Altenhundertorfu a Dreisielen), srov. K. Michaelsen, Vier Friedhöfe der Chauken aus d. Oldenburger Land, Mannus XXXII (1940), 178 a d., mapa na str. 179 (tam v. i jinou lit.). Jiné lokalisace v. Wilhelm l. c. 161 (u Oldenburka nebo Elsflethu), Reichard, Germanien 245 a d. (Zetel u zátoky Jade), Müller 266 pozn. 5 a d. (Texel), Schulten, Bonner Jahrb. CXXIV. 9 (u Bremerhavnu nebo Bremen), Mehliis l. c. 77 (jako Reichard), Steche, Altgerm. 162 (podle Förstemanna: Tegeler Platt im Wattenmeer vor der Jademündung). Muchův výklad jména z keltštiny v. ZfdA XLI. 134, Hoops RL. IV. 310.

Shoda v šířkových rozdílech mezi čísly Ptolemaiovými a skutečnými poměry, již jsme našli u celé severní části této trati od Tulifurda až po Tekelii, je zároveň také dokladem toho, že poloha jednotlivých stanic byla vypočítávána od severu, od Tekelie.

Výsledky, k nimž jsme dospěli umístěním první části této cesty mezi Boiodurem a Ménosgadou, jsou poučné i po stránce ethnologické tím, že nám pomáhají rozhodnouti otázku, jak vznikl Ptolemaiovův ethnický název *Parmaikampoi*¹, a že nám pomocí tohoto názvu osvětlují lépe než u jiných tratí otázku, jak vypadaly národopisné poznámky v itinerářích, z nichž čerpal Ptolemaios nebo ten, od koho pocházejí výpisky, z nichž autor Hyfégése sestavil své údaje o jednotlivých kmenech a poloze jejich sídel. Lokalisační úvaha o Prodentii (Brodeltii) nám ukázala, že tuto osadu musíme hledati v území Varistů při ústí bavorské Kouby do Řezné. Je tedy nejbližší a nejpřirozenější výklad ten, že v itineráři byl v marginální poznámce vedle jména osady název kmene *Varisti*² a pod ním poznámka o řece Koubě (Chamb, Chambe a pod.) *Prima Camb(a)* n. *Camp(a)*, jež měla tuto západnější, „první“ řeku rozlišit od východnější řeky téhož jména, o níž kupec, který byl autorem itineráře, rovněž věděl, a kterou si autor itineráře trati IV (z Arelate-Usbia k deltě Odry), jak můžeme podle této analogie soudit, označil patrně vedle jména *Furgisatis*³ nebo mezi ním a jménem *Koridorgis*⁴ poznámkou *Altera Camp(a)*, „druhá“ *Kamp*⁵ (Chuba), nebo *Ad Rabam* (n. pod.) *Camp(a)*, při čemž mohlo první slovo znamenat jméno nějaké — v itineráři nejmenované — osady, u níž se cesta

¹ VG. II. 189 a d.

² VG. II. 186.

³ Str. 166.

⁴ Tamže.

⁵ Srov. podobný výklad Králíčkův, Donauvölker 29 a d. (*primi Campi os* [ostium], *alteri Campi os*), a Dvořákův, ČMM XXII. 12, a k tomu VG. II. 190 a d., 193; byla-li v okrajových poznámkách itinerářů řadová číslovka *prima* — *altera*, ukazovala by zároveň na to, že itineráře cesty IV a VI pocházely od téhož autora. Tvar *Cambus* Einhardových Annálů k r. 791 vyložil Much, Hoops RL. III. 7 z kelt. *kambos* = *curvus*, křivý, křivolaký.

prvně přiblížila k (horní) Chubě, a konečně by byl možný také výklad, že název *Adrabaí Kampoi* vznikl ze dvou marginálních poznámek nad sebou, z nichž první zněla *Ad Rabam* nebo obsahovala jiné podobné místní označení a druhá citovala jméno Chuby *Camp* nebo pod. Také tato poznámka (nebo dvojí poznámka) byla v itineráři trati IV patrně těsně pod jménem *Marcomani*. Logický důsledek byl, že Ptolemaios nebo ten, od něhož pocházely příslušné výpisky z obou itinerářů, pokládal poznámky pod jménem *Varisti* a *Marcomani* rovněž za označení kmenů a tak došlo, ať již hned z počátku, či postupem dalšího komolení, ke kmenovým názvům *Parmaikampoi* — *Adrabaikampoi*, jak je známe z díla Ptolemaiova.

Obě tato jména však měla ještě své další osudy. Mechanickými úpravami a posuny na vznikající mapě Ptolemaiově se dostaly na obou místech mezi jména *Varistoi* — *Parmaikampoi* a *Marcomanoi* — *Adrabaikampoi* jiné názvy ethnické, a to mezi první dvojici *Chaituoroi* a mezi druhou *Sudénoi* (nebo *Sudeinoi*, *Sudianoi*). Když pak Ptolemaios podle své — takto upravené — mapy tvořil text svého zeměpisného ‚návodu‘ ke kreslení map, četl ovšem mechanicky jména obojích Kampů ‚pod‘ Chaituory a ‚pod‘ Sudény, a protože obě jména Kampů byla na mapě ze všech kmenových názvů nejjízněji nad Dunajem, připojil Ptolemaios u obou mechanický dodatek *μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ*¹. Oba druzí — skuteční — kmenové *Varisti* a *Markomani* byli zcela správným místním určením připoutáni ‚pod‘ hory nad Dunajem², ale zároveň s nimi, když se jim dostalo mylného názvu Sudet, odsunuti daleko na sever. A tak byly obě dvojice jmen, z nichž horní mělo vždy krytí dolní, trvale roztrženy a jinými jmény tak rozděleny, že tím byla rekonstrukce původního stavu zdánlivě úplně znemožněna.

Obecná poučka, která z toho pro nás vyplývá, je, že alespoň některé ethnické názvy v Ptolemaiově kapitole o Germanii byly čerpány z marginálních poznámek itinerářů a že někde byly

¹ VG. I. 74. 19, 22.

² Ptolem. II. 11. 11 (VG. I. 74): ὑπὸ δὲ τὰ ὕψη Ὀυαριστοί... ὑπὸ δὲ τὴν Γάβρηταν ἄλην Μαρκομανοί.

proměněny v jména kmenů i poznámky jiného druhu, především místní určení. Příčinou toho byla opět nedostatečná znalost latiny, již jsme poznali i jinde¹. Že by byla u jmen ‚měst‘ v itinerářích důsledně uváděna jména kmenová v genitivě plurálu, jak se domnívá Steche², nikde z Ptolemaiových údajů není vidět, a základ jména obojích Kampů svědčí přímo proti tomu. Genitiv plurálu by se byl při nedostatečné jazykové znalosti toho, kdo čerpal kmenové názvy z itinerářů, určitě projevil nějakým způsobem ve zkomoleninách těchto názvů, pravděpodobně tak, že by se byla k tvaru jména z itineráře prostě připojila řecká nominativní koncovka nebo přípona podobně, jako tomu bylo u jmen místních³. Nikde však nic takového nepozorujeme.

Spojíme-li výsledky lokalisace Ptolemaiových *πόλεις* při trati, jež nás zde zaměstnává, s výsledky úvah o umístění kmenů, k nimž jsme dospěli v II. svazku této práce, dojdeme asi k těmto závěrům: Prodentia byla, jak už bylo řečeno, v území Varistů, Setuakóton a Ménosgada v území Teuriochaimů (bavorských Hermundurů)⁴, Kanduon a Feugaron v území Chattů⁵, Tulisurgion v území Chamavů (při jeho jižním pomezí)⁶, Tulifurdon buď ještě v území Chamavů nebo již v území Angrivariů⁷ (bylo asi rovněž blízko rozhraní obou kmenových držav) a Tekelia v území ‚menších‘ Chauků⁸.

Ostatní základní poznatky o cestě z Boiodura k ústí Vesery, k nimž jsme dospěli rozбором dat Ptolemaiových, můžeme opět shrnouti v těchto několik vět:

Tato cesta je — při postupu od východu k západu — první tratí, jež ani částečně neprocházela českomoravskou oblastí. Ptolemaiovy údaje o ní jsou pravděpodobně čerpány z jednoho souvislého itineráře, byly však následkem posunutí hor nad

¹ Str. 40 a d., 57 a d., 167, VG. I. 11.

² Steche, Altgerm. 143, 145 a d., 152, 167, 174 a j.

³ Str. 40 a d., Steche 137 a d.

⁴ VG. II. 184 a d.

⁵ Tamže 183.

⁶ Tamže 143 a d.

⁷ Tamže 146 a d.

⁸ Tamže 112 a d.

Dunajem do polohy Sudet skutečných a s ním souvisejícím posunem pohoří Mélibockého směrem severním roztrženy na dvě části. Jižní část obsahuje kromě Boiodura jména osad Prodentie (Brodeltie), Setuakóta a Ménosgady, severní jména osad Kandua, Feugara, Tulisurgia, Tulifurda a konečně Tekelie při ústí (začátku chobotu) Vesery. Poloha osad v jižní části cesty byla vypočítávána od Boiodura při ústí Innu do Dunaje, v severní části cesty od Tekelie.

V itineráři jižní části cesty byla marginální poznámka o západním konci hor nad Dunajem, nebyla však připojena ani k Ménosgadě, jak by se mohlo zdát při zběžném pohledu na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu, ani k jinému jménu této části cesty. V itineráři severní části cesty byla pravděpodobně při jméně *Feugaro* poznámka o západní části pohoří, jež Ptolemaios označil názvem ‚Mélibocké‘. Poznámka o pramenech Vesery asi v tomto itineráři nebyla. Ptolemaiovův údaj o nich pochází (kromě číslic, které jsou ovšem výsledkem výpočtů Ptolemaiových) patrně z téhož literárního pramene, z něhož je čerpán údaj o Tropajích Drusových¹.

V itineráři jižní části cesty byla patrně při jméně osady Prodentie, jež byla při soutoku bavorské Kouby s Řeznou, poznámka *Varisti* a pod ní poznámka o řece Koubě (podle níž šla cesta do Čech, pro jižní kupce důležitá, třebaže se v geografii Ptolemaiově neprojevuje) ve formě *Prima Camp(a)*, na rozdíl od druhé řeky téhož jména, o níž věděl autor itineráře dále na východě. Poznámka o Varistech vedla k domněnce, že i druhá poznámka obsahuje jméno kmene, čímž vznikl Ptolemaiovův etnický název *Parmaikampoi*. Podobným způsobem vzniklo patrně z okrajových poznámek itineráře o cestě IV (z Arelate k deltě Odry) jméno *Adrabaikampoi* pod jménem Markomanů. Mechanickými posuny při úpravě Ptolemaiovy mapy Germanie byly původní dvojice jmen *Varistoi* — *Parpaikampoi* a *Marcomanoi* — *Adrabaikampoi* roztrženy, severnější kmene byly — správně — vázány k pohoří, kdežto oba domnělé jižnější kmene zůstaly při Dunaji, a do prostory tak vzniklé se mechanickou úpravou mapy dostali jednak Chaituorové, jednak Sudéni (Sudeini).

¹ Tacitus, Ann. II. 9, 12, 16—18; v. výše str. 73 a d., 75 a d.

Tím se nám zároveň dostává poučení, že alespoň část ethnických názvů v Ptolemaiově kapitole o Germanii pochází z okrajových poznámek v itinerářích cest, z nichž byly čerpány údaje o Ptolemaiových πόλεις.

6. Od Altmühly k deltě Odry (trať VII).

U tratí I—VI byl východiskem do svobodné Germanie Dunaj jako přirozené rozhraní říše římské a svobodné Germanie. V oblasti za ústím Altmühly, kde limes opustil pravý břeh Dunaje a přešel na germánské území, bylo logickým důsledkem, že se také itineráře cest do Germanie začínaly stanicemi při tomto limitu a nikoli při Dunaji. Podle polohy Ptolemaiových πόλεις lze zjistit tři takové cesty. Itineráře dvou z nich se začínaly stanicemi při řece Altmühle, třetí v Segodunu, starém keltském oppidu na pomezí Tacitových¹ *decumates agri* (v. níže).

Důkaz, že východisko prvních dvou cest bylo na Altmühle nebo v jejím blízkém okolí, podává nám samotné jméno jedné z obou výchozích stanic, *Alkimoennis* (*Ἀλκιμοεννίς* *RWUr*, *Ἐλκιμοεννίς* X, VG. I. 82. 7). Jak ukázal již Zeuss a po něm R. Much a j., jest jméno Ptolemaiovy osady příbuzné se starým názvem řeky, jejíž středověké jméno bylo *Alcmona*, *Altmuna*, *Altmule*, nyní *Altmühl*². V itineráři bylo jméno v ablativě plur. *Alcimoennis*³ nebo pod., z čehož vznikl Ptolemaiův řecký nominativ *Ἀλκιμοεννίς*. Tvar *Ἀλκιμουεννίς*, u něhož Much připouštěl, že je snad lepší a který nyní Steche⁴ staví dokonce před tvar *Ἀλκιμοεννίς*, pochází z podružnějšího rukopisu Σ, a nebyl tedy v rukopise Ptolemaiově. Slovo samo snad mohlo být podle mého názoru původně lat. složeninou *Alci-moenia* (*moenia* = hradby), z čehož byl v itineráři utvořen ablativ *Alcimoeniis*, který přešel v zkomolené formě *Ἀλκιμοεννίς* do práce Ptolemaiovy.

Kde máme tuto Ptolemaiovu πόλις hledati, není dosud

¹ Str. 79.

² Zeuss, D. N. 13, Much, ZfdA XLI. 106; srov. VG. II. 92.

³ Str. 42.

⁴ Steche, Altgerm. 127, 129.

bezpečně zjištěno. Bavorští badatelé soudí, že ji bylo velké pozdněkeltské oppidum na Michelsbergu u Kelheimu při ústí Altmühly do Dunaje¹, Mehlis ji ztotožňuje s Faimingy při ústí řeky Brenzy², Steche s Treuchtlingy na Altmühle³ a nestor novodobého ptolemaiovského bádání Mannert s Eichstättem při nejjižnější části velkého ohbu řeky Altmühly⁴. Ptolemaiova poziční čísla umisťují Alkimoennis (str. 47 č. 79) na týž poledník 32° 30' jako Augustu Vindelicorum, což ukazuje nesporně někam k toku Altmühly severně od Augšpurka a vylučuje především obě nejkrainější identifikace — s oppidem u Kelheimu, které je příliš daleko na východ, a s Faimingy při ústí Brenzy, které jsou naopak zase příliš daleko na západ a nemají nadto s Altmühlou vůbec nic společného. K umístění Ptolemaiovy πόλις by snad mohl přispěti nahoře podaný výklad, že slovo *Alkimoennis* mohlo vzniknouti z lat. *Alci-moenia*, při čemž druhá část složeniny *-moenia* by ukazovala na opevnění předřímského původu, t. j. na keltské hradiště, nikoli na opevnění římské, které by v itinerári z doby Ptolemaiovy mělo název *castellum*⁵ nebo *castra*. V oblasti přímo na sever od Augšpurka bylo skutečně při Altmühle na jurském hřebetě u Dittenheimu pozdněkeltské oppidum zv. Gelbe Bürg, na němž byly — kromě nálezů pozdnělatenských a starších — zjištěny také doklady osídlení v době římské (římská budova ze střední doby císařské) a pozdějšího germánského sídliště⁶. Pod svahy oppida vedla silnice domitianovského limitu z Gnotzheimu (domitianovský kastel⁷ asi 5 km na severozápad od oppida) na

¹ Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 20, 23. Bericht. R.-g. Komm. 183, 185, Fr. Wagner, Römer in Bayern⁴ 55; Hertlein, Römer in Württ. I. 22.

² Mehlis, MRAfLA V. 217, AfA L. 259 mapa, 270.

³ Steche, Altgerm. 173.

⁴ Mannert, Germania 573, podobně též Šmejkal, Ptolem. zprávy 42; Sedláček, Ptolem. zprávy 30; při řece Altmühle, podobně též Müller 274 pozn. 10; Schütte, Ptol. maps 69, 76: Alkimoennis = Altmühl.

⁵ Srov. na př. (z pozdější doby) Itin. Burdigal., Cuntz, Itin. Rom. I. 86: castellum Carcassone (Wess. 551. 9).

⁶ Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IX. 41, 50, Taf. 4, 23. Bericht R.-g. Komm. 180 a d., E. Kost, Mannus XXXII (1940), 169.

⁷ Z doby kolem r. 90 po Kr., Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 35, 23. Bericht R.-g. Komm. 180, Fr. Wagner l. c. 21, Hertlein l. c. 43 a d., 46.

východ přes Altmühlu ke kastelu u Weissenburka. A poněkud dále k severu od oppida byl u Altmühly kastel limitu z doby Hadrianovy¹ u Gunzenhausenu a na severovýchod kastel asi z téže doby² u Theilenhofenu. To vše dostatečně dokazuje velký význam polohy oppida v době, o níž tu běží.

Ztotožnění Ptolemaiovy Alkimoennis s oppidem Gelbe Bürg nám umožňuje identifikaci i druhých dvou blízkých πόλεις Bibaka a Kantioibis. Obě tvoří s Alkimoennis na rekonstruované mapě Ptolemaiově trojúhelník, který silně připomíná (nehledíme-li k větší délce jeho stran, jež zde má spíše jen relativní význam) trojhran s vrcholy Gelbe Bürg—Theilenhofen—Gunzenhausen. Ztotožnění Kantioibis (Καντιοιβίς, VG. I. 82. 8) s římským Gunzenhausenem je v ptolemaiovské literatuře běžné již od dob Müllerových³. Poloha na Hadrianově limitu činí tuto identifikaci pravděpodobnou. Je-li správná, je rovněž pravděpodobné ztotožnění Bibaka (Βίβακον, VG. I. 82. 9) s římským Theilenhofenem, který je v analogické poloze na severovýchod od oppida Gelbe Bürg jako Bibakon na mapě ptolemaiovské od Alkimoennis⁴.

Jde nyní o to, jak máme tyto πόλεις vřadit do systému ptolemaiovských cest. Steche⁵ řešil věc tak, že vedl trať cesty jako kdysi Gnirs⁶ z Augšpurka přes Artobrigu do Alkimoennis a dále do Bibaka—Kantioibis—Dévony—Bergia (a odtud dále přes Kanduon—Feugaron atd. k ústí Labe). Tímto mechanickým spojením jmen na mapě Ptolemaiově v jednu trať dostali oba autoři nemožně klikatou čáru, která uhýbá za stanici Alkimoennis

¹ Fr. Wagner l. c. 23, Hertlein l. c. 98 a d., 102, 107.

² Fr. Wagner l. c. 22, Hertlein l. c. 46, 97 a d.

³ Müller 274 pozn. 11, Steche, Altgerm. 173, a j.

⁴ Jiné lokalizace Bibaka v. Mannert, Germania 573 (v Horní Falci), Wilhelm, Germanien 210 (u Schwabachu), Müller 274 pozn. 12 (snad tábor u Biburka jižně od Dunaje), Schütte, Ptol. maps 69, 76 (Biburg?, mimo limes), Mehlis, MRAFLA V. 216 (Pappenheim na Altmühle, jv. od Gunzenhausenu), Steche l. c. 173 (jeden z římských kastelů mezi městy Gunzenhausen a Treuchtlingen), a j.; k etymologii jména z keltštiny v. Much, ZfdA XLI. 119.

⁵ Steche l. c. 173 a d.

⁶ Gnirs, Ůstl. Germanien, mapa.

jednou půl stupně napravo, potom hned zase půl stupně nalevo a znovu zase hned půl stupně napravo, a která by už z toho důvodu byla právě v oné nejméně zkreslené části Ptolemaiovy Germanie zcela nepochopitelná, neboť dálková trať od hlavního města Raetie (Vindelicie) až k moři, lhostejno, zda k Severnímu (jak soudí Steche) či k Baltickému (jak myslím sám, v. níže), měla stejnou tendenci jako všechny ostatní dálkové trati od Dunaje k některému ze severoevropských moří: přivést obchodní výpravy co nejrychleji, t. j. co možná nejpřímějším směrem k určenému cíli, neboť léto severní polovice Evropy bylo krátké a cesty uměle neupravované byly často i v létě rozbředlé dešti a těžko schůdné. Obchodní karavany se tedy nemohly zdržovati přílišnými oklikami, měla-li být v jednom létě vykonána — na tehdejší poměry dlouhá — cesta až k moři a zpět.

Další závadou Stechova výkladu je, že celkový severovýchodní směr trati Alkimoennis—Bergion mění ve směr severozápadní a vtačuje do něho jednotlivé πόλεις bez ohledu na směrové úchytky Ptolemaiovy, začínaje už na samém počátku trati na půdě Germanie tím, že vysloveně severovýchodní směr úseku Alkimoennis—Bibakon mění ve směr severozápadní. Steche si byl ovšem vědom rozličných nedostatků svého výkladu a především toho, že trať, jak mu vyšla mechanickým spojením všech osad, více méně blízkých základnímu směru cesty, je příliš klikatá, a proto si vypomohl jednak tím, že vyložil Kantioibis jako pomezí germánskou tržišní osadu těsně u Bibaka (které ztotožňuje s některým pohraničním kastelem římského limitu), jednak také tím, že se vůbec nepokusil o přesnou bližší identifikaci Bibaka, Dévony a Bergia. Zároveň sám Steche přiznává, že na té části trati je neobvyklé množství osad¹. To vše vybízí k úvahám, je-li Gnirsův a jeho postup při řešení této trati správný, a nepatří-li některé πόλεις k trati jiné.

Podle mého soudu je především zcela nejisté, patřila-li k trati cesty z Augšpurka na sever Artobriga. Podle čísel Hyfégeše² byla tato πόλις severozápadně od Augšpurka, blízko

¹ Steche l. c. 173.

² Ptolem. II. 12. 4.

ústí Ptolemaiova prvního přítoku Dunaje s levé strany. Steche pokládá za samozřejmé, že tímto přítokem mohla býti jenom řeka Wörnice a Artobriga že byla při ústí Lechu východně od dnešního Donauwörthu (při ústí Wörnice)¹. Ale řešení její polohy není tak jednoduché. Především ústí Lechu je na sever od Augšpurka, kdežto Artobriga je na severozápad. Ptolemaios udává² sice, že Lech (Likias) je rozhraním mezi Raetii a Vindelicií, ale zřejmě jeho toku ani polohy jeho ústí blíže neznal, neboť cituje jenom posiční čísla jeho pramenů, o ústí se však, proti svému zvyku, vůbec nezmiňuje. Ale v posledním odstavci kapitoly o Raetii a Vindelicii³ jmenuje Artobrigu vedle Boiodura jako město vindelické při Dunaji, t. j. tedy na východ od ústí Lechu, nikoli na západ od něho, jak bychom právem mohli čekat podle posičních čísel Artobrigy. A u prvního přítoku Dunaje z Germanie je spíše pravděpodobné, že jím byla miněna Brenza⁴. A k tomu všemu třeba ještě uvážiti Reineckův⁵ správný poukaz na to, že druhá část složeniny *Arto-briga* vůbec nenasvědčuje tomu, že by bylo lze toto keltské oppidum hledati v rovině u Dunaje. Reinecke arci myslil na rovinu u Manchingu, ale platí to mutatis mutandis tím spíše také o nížinatém terénu, provázejícím pravý břeh Dunaje ve velmi širokém pruhu daleko na západ i na východ od ústí Lechu.

Že délková cesta, začínající na půdě Germanie v Alkimoennis, přicházela z hlavního města provincie Raetie (Vindelicie), o tom není třeba pochybovat, ale itinerář cesty podle toku Lechu na sever Ptolemaios zřejmě neměl. Bude proto lépe Artobrigu z úvah o této cestě vůbec vypustit. A stejně bude třeba z úvah o pokračování cesty z Alkimoennis dále na sever do vnitra Germanie vypustit stanice, které způsobily ono směrové rozkolísání Stechovy trati, totiž Kantioibis a Dévonu. Obě patřily zřejmě k jiné trati. Jenom výkladem, že tu šlo o stanice dvou různých cest, se vyhneme nesnázím, s nimiž se setkává výklad

¹ Steche I. c. 173.

² Ptolem. II. 12. 1.

³ Tamže odst. 5.

⁴ VG. II. 93 a d.

⁵ Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 21.

Stechův. Itinerář jedné z obou cest obsahoval ze stanic výše jmenovaných Alkimoennis, Bibakon a Bergion, itinerář druhé cesty Kantioibis a Dévonu. První trať směřovala (zhruba) na severovýchod, druhá na severozápad. První pokračovala z Bergia, jak ukáží dále, k moři Baltickému, druhá obcházela územím svobodné Germanie celou oblast, zabranou Domitianovým a Hadrianovým limitem, a spojovala tak horní Podunají s dolním Porýním (trať IX).

Zbývá nyní ještě otázka, kterou stanicí se začínal itinerář druhé cesty (IX), k níž patřily obě západnější πόλεις Kantioibis a Dévona. Východiskem této trati mohla být buď také stanice Alkimoennis, nebo jí mohla být teprve stanice Kantioibis. Je-li správné ztotožnění obou těchto stanic, k němuž jsme nahoře dospěli, pokládal bych druhé řešení za pravděpodobnější. Spojovací trať mezi nejsevernějším výběžkem římského limitu u Gunzenhausenu a Porýním u Bonnu, obcházející územím svobodné Germanie celou oblast, zabranou limitem až po dobu Hadrianovu, mohla vzniknouti teprve v době Hadrianově a jejím přirozeným východiskem byla právě nejsevernější římská stanice v těch končinách Gunzenhausen, jejíž poloha byla tím důležitější, že byla při brodu přes Altmühl. Naproti tomu obchodní trať z hlavního města keltské Vindelicie přes Dunaj a celou severní polovici Evropy k moři byla jistě velmi stará a je proto dobře pochopitelné, že jejím východiskem do území svobodné Germanie mohlo i po založení Hadrianova limitu zůstatí staré keltské oppidum¹ nad Altmühlou, jímž procházely po té trati jižní obchodní karavany už od dávných dob.

Trať této cesty (VII) šla podle údajů Ptolemaiových z Alkimoennis do Bibaka směrem severovýchodním a obrátila se pak

¹ Vzhledem k tomu, že limes byl přirozeným východiskem obchodních cest do svobodné Germanie, mohla by snad identifikace Ptolemaiovy Alkimoennis s oppidem při limitu Domitianově být také do jisté míry dokladem, že itinerář té obchodní trati pocházel z doby Domitianovy (limitní silnice z doby Vespasianovy—Titovy šla mnohem jižněji, nedaleko Dunaje). Ovšem ztotožnění stanice Bibaka s Theilenhofenem by mohlo ukazovati také již do doby dále posunutého limitu Hadrianova (je-li Ptolemaiova πόλις totožná s kastelem resp. s civilní osadou — *canabae* — při něm).

přímo na sever k Bergiu (*Βέργιον*, VG. I. 80. 13), které Ptolemaios zaznamenává v téže zeměpisné šířce jako Ménosgadu. To by spolu s celkovým směrem cesty ukazovalo nejspíše na hradiště Staffelberg u Staffelsteinu, západně od soutoku Bílého a Červeného Mohanu a severovýchodně od Bamberka. Obrysy tohoto někdejšího pozdněkeltského oppida vysoko nad Staffelsteinem působí ještě dnes při pohledu z dálky imponantním dojmem. Oppidum bylo vybudováno na posledním výběžku (539 m) vrchoviny Franckého Švýcarska nad levým břehem Mohanu a ovládalo celý plochý kraj při této řece. Význam Staffelbergu je dokumentován tím, že akropole hradiště byla osídlena od neolitu až do doby římsko-germánské¹. Jeho vzdálenost od soutoků obou pramenných řek horního Mohanu je sice přibližně asi o polovičku menší než udává Ptolemaios (str. 46 č. 59², 60), ale tu nemusí být délkový rozdíl Ptolemaiových posic rozhodující, neboť Ménosgada je pravděpodobně následkem Ptolemaiových úvah posunuta k východu³.

Poloha stanic této trati až po Bergion byla zřejmě vypočítávána od Dunaje nebo od počáteční stanice Alkimoennis a délka celého toho úseku byla upravena podle trati Boioduron—Ménosgada. Proto také nalézáme u obou tratí analogické přerušení, způsobené posunem pohoří Mélibockého směrem severním. Ve skutečném terénu ovšem vyhlíží vše podstatně jinak. Bergion

¹ Také pod Staffelbergem u Staffelsteinu byla zjištěna osada z doby poznělatenské a ze starší doby římské, tedy z doby Ptolemaiovy; Reinecke, *Germania XV* (1931) 84, 23. Bericht R.-g. Komm. 195.

² Zeměpisná délka 36⁰ podle tradice rukopisů třídy *RWU* je ovšem zřejmě nemožná, protože by znamenala postup od východu k západu; k chybě došlo záměnou písmen Γ' (3) a ς' (6) při opisování základního rukopisu; na nesprávnost tohoto čísla upozornil již Cuntz, *Geogr.* 68 pozn. k ř. 273. 3, a z téhož důvodu patrně dal přednost šířce podle *X* již i Müller 273. 3 a jiní vydavatelé před ním (Müllenhoff, *GA.* 132, Nobbe I. 122. 14, Wilberg 155. 6).

³ Bergion bývá nejčastěji ztotožňováno s Bamberkem, srov. již Mannert, *Germania* 569, Wilhelm, *Germanien* 209, Müller 272 pozn. 6, Šmejkal, *Ptolem. zprávy* 43, V. Novotný, *Krit. zpráv Ptolem.* 33, ČD. I. 1. 104, Kiepert, *Formae XXIX*; s Altenburkem u Bamberka je ztotožnil Mehlis, *MRAfLA* V. 216, Steche, *Altgerm.* 173, je hledá na Mohanu v zeměp. šířce lázni Kissingen. Etymologický výklad jména *Bergion* z germánštiny i z keltštiny podal Much, *ZfdA* XLI. 136.

nebylo od Durinského a Franckého lesa odděleno mezerou tři stupňů šířkových jako na rekonstruované mapě Ptolemaiově, nýbrž bylo při horním Mohanu v téže zeměpisné šířce jako Ménosgada, a tedy nedaleko na jih od jihovýchodního konce Durinského lesa a v téže šířce jako Smrčiny. Tím je také dáno, že pokračování trati (VII) musilo být někde za Durinským nebo Franckým lesem. Na mapě Ptolemaiově nám pro ně vybývají mezi tratěmi V a VI (v. mapu příl. II) stanice Bikurgion a Luppia. Musíme tedy hledati pokračování trati ve směru severovýchodním. Cesta směřovala do povodí Sály a k střednímu Labi. Na rekonstruované mapě Ptolemaiově tomu odpovídá trať Bergion — Bikurgion — Luppia — Mersovion. Bikurgion musíme hledati podle polohy předcházejícího Bergia někde v Durinsku, není tedy možné vésti trať k Argelii (str. 178, 186 a d.), jak by se mohlo zdáti při zběžném pohledu na mapu Ptolemaiovu. Pro pokračování cesty zbývá jenom Luppia a za ní Mersovion jako nejbližší stanice na Labi.

Pokud se týká Bikurgia (*Βικούργιον*, VG. I. 80. 15) bylo již upozorněno na to (str. 197), že někteří autoři dávají přednost zeměpisné šířce podle rukopisu X, čímž se tato πόλις dostává o 2 $\frac{1}{4}$ ⁰ jižněji. Cuntz to ovšem učinil v své edici¹ jenom zcela mechanicky proto, že ji založil na rukopisu X, musil však při tom přece jen zase použiti zeměpisné délky podle rukopisů třídy RWUr, neboť tradice rukopisu X je právě v tom úseku zřejmě porušena, kdežto tradice RWUr nemá závad a je proto také věrohodnější. K přesnějšímu umístění Bikurgia nám ovšem nedopomůže ani zeměpisná šířka rukopisů RWUr. Jen tolik je při ní jisto, že tuto πόλις musíme hledati někde na sever od Franckého lesa nebo od Smrčin, t. j. severně od středu Ptolemaiova pohoří Mélibockého², nikoli jižně od něho, jak by se zdálo podle rekonstruované mapy Ptolemaiovy.

O 1 $\frac{1}{3}$ ⁰ severněji než Bikurgion (podle RWUr) zazname-

¹ Cuntz, Geogr. 68.

² To již dobře postřehl Mannert l. c. 569 (umístoval Bikurgion k Erfurtu) a po něm Wilhelm l. c. 199 (Erfurt), a j. Ještě lépe vystihl věc Šmejkal l. c. 44, ale hledal Bikurgion příliš daleko na sever (při ústí Unstruty do Sály). Müller 273 pozn. 5 soudil (podmíněně), že B. mohlo být na

návají obě rukopisné třídy osadu Luppia (*Λουππία*, VG. I. 78 ř. 14). Skutečná vzdálenost obou osad byla ovšem menší. Příliš velké číslo Ptolemaiovo vzniklo podobně jako při vzdálenosti z Bergia do Bikurgia jenom posunem Ptolemaiova pohoří Mélibockého a s tím spojeným protažením obrazu této střední části Germanie směrem severním. Při schematickém spojení obou koncových bodů pohoří přímkou by Luppia byla jenom o čtvrtinu stupně severněji než hlavní osa pohoří. Spojíme-li podobným způsobem oba koncové body hornaté oblasti mezi řekami Labem a Fuldou¹, dostaneme přímkou, nad jejímž středem přibližně v obdobné poloze najdeme na dnešní mapě řeku Luppe (přítok Sály s pravé strany) a dnešní město Lipsko. S obojím byla již skutečně také Ptolemaiova Luppia ztotožňována². Umístění při řece Luppě je podle číselných dat Ptolemaiových zcela pravděpodobné³. V naprostém rozporu s nimi jsou zato všechny pokusy umisťovati Ptolemaiovu Luppia k řece Lippě (lat. *Lupia*⁴, řecky *Λουππίας*⁵), přítoku Rýna s pravého břehu⁶.

Luppia je jedna ze tří germánských *πόλεις*, které Ptolemaios pojal do přehledu významnějších osad v VIII. knize, kde

Veseře; Mehlis, *Altdeutschland* 10, AfA L. 259 mapa, 270 (*Biburgion*) ztotožnil B. s oppidem na Malém Gleichberku, Much, *ZfdA* XLI. 104, 107, 110, viděl ve jménu *Bikurgion* pouhou obměnu názvu *Askiburgion* a podobně též Schütte, *Ptol. maps* 21 a d., 31, 70, 104. Steche l. c. 176 hledá B. v nejsevernější části údolí Náby.

¹ VG. II. 37 (řádek 17 a konec ř. 18 tamže čti: Verrou, Verry).

² Barviř, *Sborník z. spol.* V. 79 a d.; srov. výše str. 182 (Lupfurdon).

³ Jako doklad pro ně lze již uvést řadu souvěkých nálezů archeologických v té končině, srov. Vogt, *Germanen* 106 a d. (mapky), 144 a d., 170 a d.

⁴ Velleius Pat. II. 105: *Iuliae fluminis*, Mela III. 30: *Lupia*, Tacitus, *Ann.* I. 60, II. 7, *Hist.* V. 22: *Lupia flumen, amnis*.

⁵ Strabon VII. 1. 3, Dion LIV. 33.

⁶ Müller, 269 pozn. 10 (u Lippstadtu při soutoku Glenny a Lippe), Much, *ZfdA* XLI. 106, 134 (Lippstadt), srov. též Hoops RL. III. 170, Schulden, *Bonner Jahrb.* CXXIV. 93 (Tiberiův zimní tábor *ad caput Lupiae fluminis* z r. 4 př. Kr.), a j.; jinde hledali Ptolemaiovu Luppia na př. Mannert l. c. 558 (v okolí Eimbecka na severozápadním svahu Harzu), Wilhelm l. c. 198 (tamže), Mehlis, *MGG München* XIII. 93 a d. (Luppenstede v diecesi hildesheimské, dolož. z r. 1274, v neznámé poloze severně od Harzu), Steche, *Altgerm.* 180 (v Durinsku západně od Sály).

přepočtl jejich zeměpisné souřadnice tak, že délka je udána hodinovou vzdáleností od Alexandrie ve směru rovnoběžkovém (u Luppie činí tato vzdálenost 1 h 45 m podle rukopisů $X\Omega Z\Sigma$, 1 h 40 m podle RUR) a šířka počtem hodin nejdelšího dne (Luppia 16 h 35 m podle XZ , 16 h 50 m podle RUR a j.)¹. Čísla VIII. knihy jsou vypočtena podle posičních čísel II.—VII. knihy² a nemají tedy samostatné hodnoty ani pro určení polohy Luppie.

O poloze Mersovia n. Mes(o)via, v němž trať této cesty dospěla k Labi a setkala se tam s tratí V (z Arelate-Usbia k dolnímu Labi), bylo již pojednáno (str. 190 a d.). Tím, že Mersovion bylo křižovatkou obou tratí, si vysvětlíme také rozdíl v tradici obou rukopisných tříd o jeho jméně a zeměpisné šířce (str. 45 č. 35). Rozdíl v šířce činí jenom 5' a nemá proto významu.

Trať cesty z Luppie nekončila ovšem na středním Labi, nýbrž pokračovala pravděpodobně dále k moři, jako všechny dálkové trati od Dunaje, o nichž jsme dosud jednali. Jde tedy o to, kterým směrem ji máme dále hledati. Podle rekonstruované mapy Ptolemaiovy jsou jen dvě možnosti: buď pokračovala severozápadním směrem podle Labe po trati vltavsko-labské (V) k Severnímu moři, nebo přecházela přes Labe a mířila na severovýchod k moři Baltickému. Z polabského Mersovia bylo obojí pokračování možné. Hlavní trať cesty však podle severovýchodního směru předcházející části pokračovala pravděpodobně i dále tímto směrem a šla tedy na severovýchod k Astovii, jejíž poloha mezi Mersoviem s jedné strany a Aleisem a Lakiburgiem se strany druhé naznačuje zároveň, že poslední část cesty šla po společné trati s cestou IV k deltě Odry, kde bylo její poslední stanici Lakiburgion (str. 159 a d., 175). Že tomu bylo skutečně tak, ukazuje jak dvojí rukopisná tradice o jméně i poloze Astovie — Aituie, tak také dvojí rukopisná tradice o jméně

¹ Ptolem. VIII. 6: ἡ δὲ Λουπία τὴν μεγίστην ἡμέραν ἔχει ὠρῶν εἰς Λ' γ' (RURΩΣ, εἰς Λ' β' XZ) καὶ διέστηκεν Ἀλεξανδρείας πρὸς δύσεις ὠρῆς α' Λ' δ' (XΩZΣ a R in marg., α' γο' RUR); srov. Nobbe II. 202 (čísla εἰς β' — α' γ', jež podává Nobbe, pocházejí z podružných rukopisů), Müllenhoff, GA. 139 a d., Cuntz, Geogr. 102 a 107 č. 12, Šimek, VG. I. 30 a 38 č. 12.

² Cuntz l. c. 101, 105 a d., 110, Šimek, VG. I. 28, 35, 41 a d., v. též výše str. 106 a d. (Eburonunon).

Aleisa — Alisa a o poloze — zeměpisné šířce — Lakiburgia (str. 44 a d. č. 11, 13, str. 159 a d., 174). Ukaz, že u všech tří za sebou jdoucích stanic jsou odchylky v obojí rukopisné tradici, lze vyložit tím, že údaje o poloze stanic byly čerpány ze dvou různých itinerářů, z nichž každý popisoval jinou trať.

Po stránce národopisné lze říci o trati z Alkimoennis do Lakiburgia podle umístění, k němuž jsme u jednotlivých *πόλεις* dospěli, že procházela z počátku územím Ptolemaiových Teuriochaimů — Hermundurů (Bergion, VG. II. 184 a d.), později územím Cherusků (Bikurgion, snad i Luppia VG. II. 169), Kalukonů (Mersovion, v. výše str. 192), Semnonů (Astovia, str. 175), Varnů (Aleisos, tamže) a Teutonů (Lakiburgia, tamže).

Trať cesty procházela východním koncem Ptolemaiových zadunajských Alp a pohořím Mélibockým západně od jeho střední části. O zadunajských Alpách mohla býti zmínka jak v itineráři této cesty (VII), tak také v itineráři cesty ze stanic Kantiobis k Rýnu (IX). Jakým způsobem resp. při které osadě byla připojena, nelze bezpečně říci. Mohla býti při jméně osady Kantiobis, která byla podle posičních čísel Ptolemaiových blízko východního konce pohoří, ale mohla také být in margine itineráře mezi jmény Bibaka a Bergia, která obě mají u Ptolemaia touž zeměpisnou délku jako východní konec pohoří.

Pokud se týká pohoří Mélibockého, není jisté, byla-li o něm zmínka v itineráři VII. trati. Posiční čísla, určující oba jeho koncové body, vyplynula z dat o cestě V a VI. Byla-li o něm poznámka také v itineráři cesty, jež nás zde zaměstnává (VII), byla patrně připojena tak neurčitě, že z ní vůbec nebylo zřejmo, na které straně pohoří je Bikurgion. Poloha Luppie severně od přímky, spojující oba koncové body pohoří, by celkem dobře souhlasila se skutečnými poměry (str. 220).

7. Ze Segoduna a z Alisa k dolnímu Chalusu — Varnavě (trati VIII a X).

Západně od trati Alkimoennis—Bergion se na rekonstruované mapě Ptolemaiově velmi jasně rýsuje další trať cesty od jihu k severu osadami Segodunon — Lokoriton — Gravio-

narion — Mélokabos — Amisia. Podle posičních čísel Hyfégése šla tato trať rovnoběžně s podélnou osou Ptolemaiových Abnobských hor, a to po jejich východní straně. Poměrně nejsnáze lze určit alespoň přibližnou polohu poslední osady v té řadě, Amisie (*Ἀμισία Χ, Ἀμύσεια RWUr*, VG. I. 78. 6)¹. Směr řady i samo jméno osady ukazuje, že byla kdesi blízko horního toku řeky Emže.

Umístění Amisie na mapě Ptolemaiově prodělalo, jak se zdá, zajímavé přeměny. Ptolemaios sám ji jmenuje mezi osadami druhého pásma od severu, ale šířková čísla obou rukopisných tříd (str. 45 č. 26) ukazují spíše do třetího pásma: posiční čísla rukopisů *XZG* kladou Amisii na 51° 30', t. j. přímo na rozhraní obou pásem, což podle řady jiných analogií² ukazuje na pásmo jižnější³, a přímo do tohoto jižnějšího — třetího — pásma ji řadí číslem 51° rukopisy *RWUrΩ*. Rozpor mezi Ptolemaiovým textem, který jmenuje Amisii výslovně mezi osadami druhého pásma, a šířkovými čísly rukopisů zmizí, opravíme-li číslo rukopisů *XZG* *να' Λ''* na *νβ' Λ''* (51° 30' na 52° 30'). Že tato oprava je zde docela na místě, ukazuje i to, že se jí osada Amisia skutečně dostává tam, kam podle svého jména patří, t. j. na horní tok řeky Emže⁴. Tato oprava má však ještě další důležitý výsledek: osada Amisia se při ní ocitá těsně vlevo od následujícího Munitia, pro které všechny rukopisy zachovaly touž tradici ve jméně i v posičních číslech (*Μουνίτιον λα' γο'' — νβ' Λ''* = 31° 40' — 52° 30', VG. I. 78. 7). Tím se nám také zároveň dostává vysvětlení pro záhadný jinak vznik této Ptolemaiovy *πόλις*.

Již R. Much, G. Schütte a jiní⁵ soudili, že Ptolemaiovo

¹ Ke jménu osady v. VG. II. 89. Tvar *Amaseia* vznikl patrně podle jména Strabonova rodiště v Malé Asii, srov. Strabon XII. 3. 15, 30, 39, Ptolem. V. 6. 8: *Ἀμύσεια*. Mapa Peutinger., segm. VII: Amasia.

² Srov. str. 43 a d.

³ To správně postřehl Steche, Altgerm. 128 a d., a soudí proto, že Ptolemaiovo původní šířkové číslo pro Amisii bylo 51 $\frac{1}{2}$ ° nebo 51 $\frac{3}{4}$ °, ale jeho výklad nestačí především také proto, že si nevšiml Ptolemaiovy druhé citace Amisie v VIII. knize (v. níže).

⁴ VG. II. 70.

⁵ Much, *ZfDA* XLI. 103, 111, Schütte, Ptolem. maps 73, Schulten *Bonner Jahrb.* CXXIV. 98.

Munitio vzniklo z obecného latinského *munitio* (opevnění). Spojíme-li obě jména — i v textu Ptolemaiově (II. 11. 13) umístěná těsně za sebou — v jediné místní jméno *Amisia munitio*, nabývá tento jejich výklad reálného podkladu. K rozdělení obou částí tohoto místního názvu ve dvě samostatné πόλεις mohlo dojíti podle mého soudu tak, že ten, kdo pořizoval výpisky z itineráře této cesty, pokládal poznámku *munitio*¹ (připsanou již samotným autorem itineráře, nebo někým, kdo ho užíval po něm) za název jiné samostatné osady s přibližně stejnými posičními čísly jako Amisia, a že později Ptolemaios, jemuž se dvě πόλεις v tak těsném sousedství nezdály v té končině dosti pravděpodobnými, odsunul Amisii zcela mechanicky o jeden stupeň jižněji tím, že změnil její šířkové číslo $\nu\beta' \text{ } \perp''$ ($52^{\circ} 30'$) na $\nu\alpha' \text{ } \perp''$ ($51^{\circ} 30'$). Stalo se tu tedy asi něco podobného jako u Parienny a Kalaignie, kde byla pravděpodobně z obdobných důvodů změněna zeměpisná délka (str. 103 a d, 185). Změna šířkového čísla u Amisie byla ovšem provedena až dodatečně, když už byla zařazena do tabulky druhého pásma. Když Ptolemaios později psal VIII. knihu Hyfégése², vybíral pro ni germánské osady, jak se zdá, přímo na své mapě³ Germanie, a tak se mu stalo, že náhodou vybral právě Amisii jako představitelku III. pásma⁴, nepovšimnuv si, že se dostala na severní okraj tohoto pásma teprve dodatečnou úpravou čísla šířkového a že jí má ve vlastním textu druhé knihy v tabulce osad II. pásma.

¹ Srov. Itin. prov. Anton., Cuntz, Itin. Rom. I. 14: Laude civitas, Fidentiola vicus, Parme civitas, Regio civitas, Mutina civitas, Bononia civitas, Foro Corneli civitas a j., 19: Sermione mansio, ... Ulmos vicus, ... Tauruno classis, Singiduno castra.

² VG. I. 27 a d.

³ Tím opravuji svůj závěr VG. I. 42; příklad Amisie ukazuje, že bylo výjimek více.

⁴ Ptolem. VIII. 6. Z druhého pásma vybral Luppii a ze čtvrtého, nejjižnějšího, Eburodunon (str. 106 a d., 220 a d.); místo osady z nejsevernějšího pásma zařadil do svého výběru v VIII. knize ostrov Skandii. Text o Amisii zní: Τῶν δὲ ἐν τῇ Γερμανία διασήμεων πόλεων ἡ μὲν Ἀμισία (Ἀμάσεια) τὴν μεγίστην ἡμέραν ἔχει ὥρων $\iota\varsigma' \text{ } \perp''$ καὶ διεστήκεν Ἀλεξανδρείας πρὸς δύοσις ὥραις ὅσων ἔγγιστα (RURΩZ, ὥραις β' X); srov. Nobbe II. 201 a d., Müllenhoff, GA. 139, Cuntz, Geogr. 102 a 107 č. 11, Šimek, VG. I. 30 a 38 č. 11.

Číslo 16 h 30 m, které Ptolemaios v VIII. knize udává jako délku nejdelšího dne Amisie v době letního slunovratu, souhlasí s polohou osady na jeho 16. rovnoběžce oikumeny ($51^{\circ} 30'$)¹ a je zároveň také jedním z četných důkazů, že čísla VIII. knihy vznikla přepočtením čísel II.—VII. knihy, a že tedy VIII. kniha Hyfégése byla psána později než knihy předcházející².

Spojením obou Ptolemaiových *πόλεις* Amisia a Munitio v jedinou Amisia munitio a jejím umístěním do okolí pramenů řeky Emže³ jsme si určili polohu severního konce řady jmen, jež provází Ptolemaiovy Abnoby s východní strany. Jde nyní o to určití podobným způsobem také jižní konec (nebo vlastně začátek) cesty. Steche řešil věc tak⁴, že vedl cestu od Rýna z Taroduna nebo z Riusiavy k Oltářům Flavijským a do Segoduna, jež ztotožnil s římským kastelem v Cannstattu u Štuttgartu nebo s kastelem u Böckingen proti Heilbronn⁵. Ale tak jednoduchá věc není. Především není pravděpodobné, že by východiskem cesty mohlo být Tarodunon, neboť celková trať směru přísně severního (Steché ji vede přímo na sever do Tekelie při ústí Vesery) by sotva byla začínala u Rýna velkým obloukem od západu k východu (sv.), kde by byla musila procházeti chudým a nadto hornatým terénem Schwarzwald. To by bylo bývalo pohodlnější i obchodně výnosnější začínati cestu

¹ Str. 43 a d.

² VG. I. 28 a d., 35, 41 a d.

³ Jiná umístění v. Mannert, *Germania* 556 (Amisia u Soestu, Munitium u Bielefeldu), Wilhelm, *Germanien* 136, 153 (Munitium u Bielefeldu, Amisia u Delfzylu, proti městu Emden), Müller 269 pozn. 2 (Amisia snad dnešní Ems mezi Rýnem a městem Nassau, Munitio omylem přeneseno z galské Dolní Germanie = Manaritium Itin. = Mauryk), Much, *ZfdA* XLI. 99, 106 (ztotožňuje Amisii s domnělou Amisii Tacitovou, Ann. II. 8, při ústí Emže, ale není jisté, šlo-li v tomto případě o skutečnou osadu, či jen o ústí řeky, srov. ed. Halm 47), Schütte, *Ptol. maps* 69, 73 (Amisia = Ems nebo Heftrich pod Feldbergem v Taunu, Munitio = Walhesdorf?), Mehliis, *MGG München* XIII. 72 a d., 94 a d., *AfA* L. 259 mapa, 270 (Amisia = nyn. Oberense, kr. Soest, Munitio = Tönsberg u Erlinghausenu), Steche, *Altgerm.* 161, 165 (Amisia u dneš. osad Rietberku, Wiedenbrücku nebo Rhedy na Emži, Munitio = Minden na Veseře).

⁴ Steche l. c. 163 a d.

⁵ Tamže 159.

k dolní Veseře přechodem přes Rýn někde severněji, v Argentoratu (Štrasburku) nebo ještě severněji, na př. v Borbetomagu (Wormsu) a j. Jediným pochopitelným účelem trati Tarodunon—Flavijské Oltáře—Segodunon by snad mohla býti návštěva města Arae Flaviae. Ale i tu mám jisté pochybnosti, že by kupci z galské Horní Germanie, chtějíce nastoupiti cestu se svým zbožím k domorodcům ve svobodné severní Germanii, byli vážili takovou obtížnou dlouhou okliku hornatým terénem, jen aby navštívili Arae Flaviae, kde bylo jistě usazeno hojně obchodníků a kde jim tedy hrozila velká obchodní konkurence. Tím nechci ovšem popírati, že bylo obchodní spojení z Arae Flaviae přes Tarodunon se Zarýním, ale že by právě touto obtížnou a velkou oklikou byli kupci z Gallie nastupovali dálkovou cestu do vnitra severní Germanie a k ústí Vesery, o tom rozhodně pochybuji. Že Ptolemaios sám sotva zvěděl něco podobného, ukazuje samo jméno Βωμοί Φλαύιοι, které je doslovným řeckým překladem latinského Arae Flaviae. Kdyby bylo jméno tohoto města přešlo do Hyfégése z itineráře cesty, bylo by pravděpodobně — podle jiných analogií — vypadalo zcela jinak (na př. tak, že by ablativní tvar itineráře Aris Flavi(i)s byl býval změněn v řecký nominativ Αρισφλα(ο)ύς nebo pod.¹). Právě tvar Βωμοί Φλαύιοι je podle mého názoru dokladem, že toto jméno nemůže pocházeti z téhož itineráře jako Ptolemaiovo Munition, neboť oba tvary prozrazují tak naprosto různou znalost latiny, že nemohly býti z itineráře vypisovány týmž člověkem, a nelze přece předpokládati, že by již ze samotného začátku téhož itineráře bylo vypisovalo data pro Hyfégési více lidí.

Odpadá-li z itineráře cesty osada Arae Flaviae = Βωμοί Φλαύιοι, není třeba uvažovati ani o druhé alternativě Stechově, podle níž mohla býti druhým východiskem cesty Riusiava². Cesta přicházela jistě odněkud od jihu z Raetie, ale mapa Ptolemaiova je právě v těch končinách změnou polohy horního toku Dunaje a Rýna tak zkreslena, že nám vůbec neposkytuje dostatečné opory pro řešení otázky, odkud přicházela a kde pře-

¹ Srov. výše str. 80.

² Srov. str. 83 a d.

cházelá Dunaj. Nezbývá nám tedy, než se spokojiti se stavem, který nám podává vlastní obraz Ptolemaiov a začínati úvahu o této cestě Segodunem.

Určení polohy Segoduna (*Σεγόδουνον*, VG. I. 80, 11) je ztíženo především tím, že se obojí rukopisná tradice rozchází v údaji jeho zeměpisné šířky: rukopis *X* má číslo 49° a řadí tím Segodunon na touž rovnoběžku jako jižní konec Abnob, kdežto rukopisy *RW* mají nižší číslo 48° 45' (str. 46 č. 57), podle něhož by Segodunon bylo na téže rovnoběžce jako Argentoraton — Štrasburk (podle z. šířky *X*: 48° 45') nebo o něco málo jižněji (podle *RW* z. šířka Argentorata 48° 50')¹. Argentoraton bylo zřejmě jedním z Ptolemaiových bodů na Rýně, u nichž měl autor Hyfégése za podklad svého čísla relativně přesný výpočet zeměpisné šířky, neboť skutečná z. šířka Štrasburku je 48° 35'. Druhým ještě bližším pevným bodem s podobně přesně (na dobu před dvěma tisíciletími) zjištěnou zeměpisnou šířkou byly Oltáře Flavijské (Rottweil), u nichž činí Ptolemaiova šířka 48° a skutečná 48° 10' (str. 80). Třetím Ptolemaiovým číselně určeným bodem, který by mohl míti snad určitý vztah k poloze Segoduna, je Ptolemaiov jižní konec Abnob na 49° s. š. (v. výše). Ale tento bod je ovšem sám o sobě tak málo určitý, že tu i číslo 49° může míti hodnotu jenom přibližnou. Zbývají nám tedy pro bližší určení polohy Segoduna jako relativně pevné hodnoty především Ptolemaiova čísla pro zeměpisnou šířku Argentorata a Oltářů Flavijských. Podle nich bylo Segodunon severovýchodně od Oltářů Flavijských a přibližně v stejné šířce jako Argentoraton. Z obou poloh Stechem naznačených (v. výše) by tedy mohl býti brán v úvahu pro ztotožnění Segoduna nejvýše jen římský tábor (kastel) u Cannstattu, kdežto kastel u Heilbronnu (Böckingen) je již poněkud příliš daleko na sever.

Také u kastelu cannstattského jsou však možné pochybnosti. Jméno *Sego* — *dunon* předpokládá výšinné hrazení město keltské. Té představě však poloha cannstattského kastelu nevyhovuje. A další námitka vyplývá z toho, co bylo již výše pověděno o možnosti spojení jmen *Βωμοὶ Φλαύιοι* a *Σεγόδουνον*. Nepocházili-

¹ Cuntz, Geogr. 54 ř. 229. 6; srov. k tomu výše str. 80.

první jméno z téhož itineráře jako Segodunon a Munition, je to zároveň také dokladem, že Ptolemaiovo Segodunon nemohlo být v okolí Cannstattu - Štuttgartu a nemohlo také vůbec býti vlevo od Nekarů, neboť pak bychom při rázu tamějšího terénu právem musili předpokládati jenom trať Rottweil — Štuttgart. Musíme tedy hledati Ptolemaiovo Segodunon někde východněji, ovšem stále v krajině na severovýchod od Rottweilu a — zhruba — na východ od Štrasburka. A v těch končinách je skutečně na severním okraji Rauhe Alb nad údolím Nekarů (s pravé strany) obrovské keltské hradiště, které podle mého soudu v každém směru vyhovuje požadavkům shora vytčeným. Je to velkolepé oppidum zv. *Heidengraben* (— *Grabenstetten*) nad Urachem, jihovýchodně od Štuttgartu a severozápadně (zsz.) od Ulmu. Jeho skutečná zeměpisná šířka je asi $48^{\circ} 32'$, blíží se tedy velmi značně šířkovému číslu $48^{\circ} 45'$, jež pro Segodunon udávají rukopisy *RW*. Polohová shoda s Argenteratem — Štrasburkem je přímo dokonalá: v Hyfégésii je zeměpisná šířka Argenterata $48^{\circ} 45'$ (podle *X*, podle *RW* $48^{\circ} 50'$), Segoduna $48^{\circ} 45'$ (podle *RW*), ve skutečnosti je zeměpisná šířka Štrasburka $48^{\circ} 35'$ a zeměpisná šířka keltského (helvétského)¹ oppida u Urachu — $48^{\circ} 32'$

Můžeme tedy ztotožnění Segoduna s tímto oppidem u Urachu považovati za relativně zabezpečené². Velké rozměry hradiště plně souhlasí se jménem *Sego — dunon* „silné, mohutné, vítězné“³ hrazené město. Vlastní opevněné oppidum zaujímá plochu 150 ha, velké jeho předhradí dokonce plochu asi desetkrát větší⁴.

¹ Srov. str. 81 a d.

² Jinde hledali Segodunon Mannert l. c. 568 a Wilhelm l. c. 209 (Würzburg), Müller 272 pozn. 6 (Essingen), Šmejkal, Ptolem. zprávy 43 (u Ochsenfurtu na Mohanu), Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 42 (některé z velkých bavorských hradišť severně od Dunaje), Steche l. c. 159 (v. výše str. 225), a j.

³ Much, ZfdA XLI. 126.

⁴ F. Hertlein, Heidengraben bei Grabenstetten, Hoops RL II. 469 a d. (471 v. starší zprávy Hertleinovy o hradišti), P. Goessler, Altertümer d. O.-A. Blaubeuren (Stuttgart 1911), 31 a d., O. Paret, Urgeschichte Württembergs (Stuttgart 1921), 90, Römer in Württ. III. 130, 309 (nálezy z doby

Bylo-li Segodunon totožné s tímto oppidem, přicházela k němu římská cesta z Raetie (na jejichž hranicích bylo Segodunon) z některé jižnější podunajské stanice. Další směr cesty severně od Segoduna udává nám zhruba přímka Heidengraben — prameny řek Lippe a Emže. V terénu ovšem trať cesty nemohla postupovati v úplné přímce, nýbrž musila obcházeti neschůdný terén. Proto také nelze bezpečně určití polohu jejich stanic mezi Segodunem a Amisií.

Lokoriton (*Λοκόριτον*, VG. I. 80. 10) bývá nejčastěji ztotožňováno s Lohrem¹ na pravém břehu Mohanu východně od Aschaffenburka. Ptolemaios je umísťuje jenom o 20' (podle X) nebo o 35' (podle RW, srov. str. 46 č. 56 a 57) severněji než Segodunon. Podle toho bychom musili Lokoriton hledati kdesi dále na jih, a to — podle keltského *-ritum*² — někde při brodu přes řeku Rems nebo přes Kocher. Na řece Remse je severovýchodně od oppida Heidengrabnu město Lorch (západně od švábského Gmündu), jež bylo při důležitém brodu a stalo se nedlouho po sepsání Hyfégése³ za Antonina Pia křižovatkou římských silnic tím, že v Lorchu došlo ke spojení nového limitu Miltenberg — Osterburken — Jagsthausen — Lorch s raetským limitem, jdoucím od Lorchu k Hienheimu na Dunaji⁴. Jméno Lorch může také etymologicky souviseti s Ptolemaiovým *Lokoriton*, keltským

římské), Schumacher, Rheinlande I. 143, Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IX. 37, 41, 50 (grossartigste Oppidumanlage auf deutschem Boden'), K. Bittel, Die Kelten in Württemberg (R.-g. Forschungen 8, Berlín—Lipsko 1934), 48 a d., Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschld.³ 203, 244, 308 (Hohenneuffen).

¹ Wilhelm I. c. 209, Sedláček, Ptolem. zprávy 29, Müller 272 pozn. 6, Šmejkal, Ptolem. zprávy 43, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 33, ČD. I. I. 104, Mehliš, MRAfLA V. 215 a d.; jiné identifikace v. na př. Mannert I. c. 568 (Gemünden při ústí Sály do Mohanu), Cramer, Germania IV. 20 (odvoz. od jména řeky Lauchert, ústící pod Sigmaringu do Dunaje), Schumacher, Rheinlande I. 139, 238 (hradiště Finsterlohr), Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 35 (Losodica mapy Peutingerské = Munningen), Steche I. c. 160 (mezi Wörthem a Aschaffenburgem na pravém břehu Mohanu).

² Much, ZfdA XLI. 125, 129, Holder, Alt-celt. Sprachschatz II. 277 a. d., Schütte, Ptol. maps 74.

³ Str. 80 pozn. 1.

⁴ Více o tom v. kap. III a Eisnerův sborník 121.

*Locoritum*¹. Je tedy možné, že Ptolemaiova *πόλις* byla totožná s osadou při tomto brodu. Posiční čísla rukopisů *RW* by arci ukazovala kamsi dále na sever, snad ke brodu přes Kocher (stará solná stanice na Kochru Niedernhall, také ovšem poněkud na východ mimo základní směr cesty?).

Další Ptolemaiova *πόλις* při cestě ze Segoduna do Amisie bylo *Gravionarion* nebo *Gavonarion* (*Γραβιονάριον RWUr*, *Γαβονάριον X*, VG. I. 80. 9). Při této osadě je opět v rukopisech Hyfégése zachována dvojí tradice o jejím jméně i poloze. Její vznik lze dobře vysvětlit tím, že osada byla křižovatkou dvou cest (VIII a IX), takže byly údaje o osadě čerpány ze dvou různých itinerářů. Pokud se týká polohy, rozcházejí se obě rukopisné třídy v údaji zeměpisné délky osady (str. 46 č. 55). Lepší je délkové číslo rukopisu *X* 31° 30', kdežto číslo 31° 45' třídy *RWUr* by znamenalo porušení zásady Ptolemaiova postupu² ve výčtu osad od západu k východu, protože jižnější Lokoriton i Segodunon mají opět z. délku jenom 31° 30'.

Ptolemaiova zeměpisná šířka 50° 10' ukazuje, že musíme *Gravionarion* n. *Gavonarion* podle poměru jeho polohy k Ptolemaiovu *Mokontiaku* (Mohuči) hledati někde v severním Spessartu, ať už na př. na některém hradišti v horním povodí řeky Bieber³, či ještě severněji, snad u solných pramenů u Orbu nebo někde při přechodu přes řeku Kinzig (někde mezi dnešním Gelnhausenem a ústím Salzbachu u Salmünstru?). Cesta přecházela Mohan někde v jeho jižním oblouku mezi Miltenberkem a Wertheimem, a šla oblastí Spessartu směrem k Ptačím horám (Vogelsgebirge). S umístěním *Gravionaria* do severního Spessartu nebo do okolí středního toku Kinzigu souhlasí také směr cesty od Altmühly k dolnímu Rýnu (trať IX, v. níže)⁴.

¹ Müller 276 pozn. 6, Schütte, Ptol. maps 69. 74 (*Locoritum* — Lorch, Lorch).

² Srov. Cuntz, Geogr. 68 pozn. k ř. 272. 5.

³ O hradištích u pramenů řeky Bieber v. Ch. L. Thomas, Nass. Annalen XXXIV. (1904), 179 a d., mapka str. 183, Schumacher, Rheinlande I. 187 a d.

⁴ Proto nelze *Gravionarion* — *Gavonarion* ztotožňovati s *Grinariem* mapy Peutingerské (= Köngen jihozápadně od Stuttgartu), jak chtěl Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IV. 29, 31, 35, 42 (s otazníkem); jinak umísťovali Gravio-

V další části trati (VIII) jsou vzdálenosti Gravionarion—Mélókabos a Mélókabos—Amisia zřejmě porušeny tím, že Amisia byla posunuta o jeden stupeň jižněji (podle upravené mapy Ptolemaiovy, skutečný šířkový rozdíl je menší). Hledáme-li osadu Amisia munitio někde v okolí pramenů Lippe a Emže, vybudě nám pro umístění Ptolemaiovy πόλις Mélókabos nebo Mélókavos¹ (Μηλόκαβος ΧΩΖΓ, Μηλόκαυος RWU_r, VG. I. 80. 8) prostora více než 1½°, na niž je lokalizace osady ještě ztížena tím, že nevíme, šla-li trať cesty východně či západně od Ptačích hor. Vzhledem k překážkám terénu je snad pravděpodobnější, že cesta šla někud po západních výběžcích Ptačích hor a teprve po přechodu horního toku řeky Wettery že se obracela přímo na sever k pramenům řeky Lippe. Kde na této čáře máme Mélókabos hledati, je těžko říci. Kdybychom chtěli vzíti za měřítko poměr Ptolemaiových vzdáleností mezi Gravionariem a Amisií, musili bychom Mélókabos hledati někde blíže ke Gravionariu, podle čísel tradice X přibližně asi v jedné třetině vzdálenosti mezi severním Spessartem a prameny Lippe — Emže, t. j. zhruba asi někde východně od Giessenu nebo Marburku. Ale nejistota lokalizace je tu ještě zvyšována tím, že tradice obou rukopisných tříd se rozchází v údaji zeměpisné šířky jak u Amisie, tak také u Mélókabu (str. 45 č. 26 a 46 č. 54). Pokládám proto jakékoli určitější umístění Mélókabu za nedosti doložené².

narion: Mannert l. c. 568 (in der Nähe des Gesundbrunnens bei Brückenaun'), Wilhelm l. c. 189 (mezi Brückenau a Kissingen), Schütte, Ptol. maps 69, 75 (Gröningen?), Mehlis, MGG München XIII 104 a d. (Grebenu západně od Fuldy), Steche, Altgerm. 160 (dnešní město Schlüchtern jihozápadně od Fuldy), a j.

¹ Obojí jméno je totožné, srov. VG. I. 51 a d.; vzniklo pravděpodobně z lat. plurálního tvaru itineráře *Melocabos* nebo *Melocausos*, srov. výše str. 42; Much, ZfdA XLI. 107 a d., Hoops RL. III. 213, spojoval jméno Μηλόκαβος se jménem horstva Μηλιβουον ὄρος; srov. též Holder, Alt-celt. Sprachschatz II. 535, 541.

² Tak na př. Mannert l. c. 568 ztotožňoval Mélókabos s Fuldou, Wilhelm l. c. 188 rovněž hledal M. u města Fuldy, Schütte, Ptol. maps 69, 74, ztotožňoval M. s dneš. Miltenberkem, H. Patzig, Die Städte Gross-Germaniens bei Ptolemäus etc. (Dortmund 1917), 27 a d., s malou osadou Malkussem u Hersfeldu při levém břehu řeky Fuldy, což přejal také Steche, Altgerm. 160, Mehlis, MGG München XIII. 107 a d., s Melsungen na Fuldě.

V Amisii munitiu se trať cesty ze Segoduna setkávala s trať cesty z Alisa podle řeky Lippe. Z obrazu Ptolemaiova nelze bezpečně poznati, kterým směrem itinerář tuto trať popisoval. Při zběžném pohledu na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu by se zdálo, že trať měla své východisko za Rýnem v (Colonia) Agrippinensis, dnešním Kolíně, a že tedy odtud vycházel také popis cesty. Ale proti tomu svědčí jméno první Ptolemaiovy stanice na germánské půdě *Aleison* nebo *Alison* (*Ἀλεισον* nebo pod. třída *RWUr*, *Ἀλεισον X*, VG. I. 80. 3; obojí se vyslovovalo *Alison*, VG. I. 51). Připomíná příliš nápadně velký římský tábor na řece Lippě, jehož jméno *Aliso* se nám opětovně ozývá v dějinách římského výboje v území mezi Rýnem a Veserou¹, abychom mohli pochybovati o totožnosti Ptolemaiovy *πόλις* s tímto nejsilnějším římským táborem na půdě Germanie mimo vlastní limes. Poloha Ptolemaiovy *πόλις* blízko Rýna přiměla sice některé autory k vykladu, že musíme rozlišovat dvojí Aliso — jedno Ptolemaiovo — při Rýně, druhé — vlastní římský tábor Velleiův a Tacitův — na horní Lippě nebo v jejím okolí². Ale sama poziční čísla Ptolemaiova ukazují, že toho není potřebí. U tábora tak důležitého, vybudovaného pro několik legií³, můžeme právem předpokládati, že jeho poloha byla astronomicky změřena (vypočtena), a že tedy mohl Ptolemaios znáti u něho alespoň přibližně správnou zeměpisnou šířku (podle délky dne v době letního slunovratu⁴) jako u Oltářů Flavijských (Rottweilu), Argentorata (Štrasburku), Moguntiaca (Mohuče) a j. A číslo 51° 30', jež rukopisy Hyfégése udávají jako zeměpisnou šířku Aleisa, se opravdu

¹ Velleius Pat. II. 120. 4: L. etiam Caedicii praefecti castrorum eorumque, qui una circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur... Tacitus, Ann. II. 7: ipse audito castellum Lupiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit... et cuncta inter castellum Alisone ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita, Dion LIV. 33: ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν [τ. πολεμίων] ἐκέῖ τε ἢ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλισίων συμμείγνεται φρούριόν τι σφίσι ἐπιχειρίσαι.

² Srov. Mannert I. c. 561 a d., Christ, Monatschrift f. d. G. Westdeutschlands VII (1881), 185 a d., Mehlis I. c. 78, 80 a d.

³ Tacitus, Ann. II. 7, v. výše pozn. 1, srov. Hertzberg, Gesch. d. röm. Kaiserreiches 125, Dahn, Urgesch. II. 48, a j.

⁴ VG. I. 29 text a pozn. 1.

také velmi blíží skutečné zeměpisné šířce míst, v nichž bývá římské Aliso hledáno¹. Postupujeme-li od západu k východu proti toku řeky Lippe, jsou to: Haltern se zeměpisnou šířkou 51° 44' (přibližně, výpočet vteřin by zde neměl smyslu); Ahsen 51° 42', Oberaden 51° 36', Hamm 51° 41', Elsen a Neuhaus u soutoku horní Lippe s říčkami Pader a Alme 51° 44'. Naše čísla ukazují, že rozdíl mezi zeměpisnou šířkou Ptolemaiova Aleisa - Alisa a lokalit, s nimiž bývá římské Aliso ztotožňováno, kolísá mezi 6' až 14', což je dojista pro Ptolemaia při všech obtížích nejrůznějšího druhu, s nimiž musil při úpravě své mapy zápolit, vysvědčení dobré. V poslední době se lokalizační úsilí badatelů soustřeďuje na římský tábor u Haltern, jemuž dávají přednost hlavně archeologové², a rozsáhlejší ještě tábor u Ober-

¹ Z velmi četné literatury, zabývající se touto otázkou, srov. Müllenhoff, DA. II². 224, IV². 42. 282 (na horní Lippě), O. Dörrenberg, Römerspuren u. Römerkriege in NW.-Deutschland (Lipsko 1909), 4 (velmi blízko pramenů Lippe), Kauffmann, DA. I. 346, 394 (blízko pramenů Lippe), L. Schmidt, G. d. Stämme II. 103 (zimní tábor Tiberiův na horní Lippě), srov. též Germania X (1926), 113 a d.; Hertzberg, Geschichte d. röm. Kaiserreiches 125 (ves Elsen), Dahn, Urgesch. II. 48 (Elsen), Holder, Alt-celt. Sprachschatz I. 95 (Elsen), Much, ZfdA XLI. 105, Hoops RL. I. 60 (Elsen), Delbrück, G. d. Kriegskunst II². 131 a d. (Elsen); P. Höfer, Die Varusschlacht (Lipsko 1888), 50 a d. (Neuhaus), Schulten, Bonner Jahrb. CXXIV. 102 (asi u Neuhausu), Mehlis, MGG München XIII. 80 a d. (Neuhaus u Paderbornu); K. Müller 271 pozn. 8 (Hamm); R. Müller, Einige Bemerkungen über die Lage Alisos, Arch. f. G. d. Math. XI (1929), 13 a d. (dnešní Ahsen na Lippě); O. Prein, Aliso bei Oberaden, Münster 1906, Aliso bei Oberaden, Frankfurt n. M. — Diesterweg 1924, Nöthe, D. Gesch.-Bl. XII. 147 a d. (Oberaden), Knoke, Kriegszüge d. Germanicus² 306 a d., 345 a mapa (Oberaden), Fr. Köhler, Wo war die Varusschlacht? Dortmund 1925, 19 a d. (Oberaden); Koepf, Römer in Deutschland 39, 64, 3. vyd. (Bielefeld-Lipsko 1926), 13 a d., 17, 104, obr. 38 při str. 41 (Haltern), Kropatschek, R.-g. Korrr.-Bl. II (1909), 8, D. Gesch.-Bl. XII (1910), 1 a d., 16 a d., 26, 150 a d., Bonner Jahrb. CXX (1911), 20 a d. (Haltern), Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschland³ 239 a d. (Haltern), a j.

² Srov. k tomu Fr. Behn, Römische Keramik (Katal. r.-g. Central-Mus. 2, Mohuč 1910), 57, kde v. i. starší lit., Kauffmann, DA. I. 394 a d. (v pozn. v. lit.), Schumacher, Rheinlande II. 31 a d. 335 (tam v. i. jinou lit.) a v poslední době hlavně Schuchhardt, l. c., podle vykopávek Dr. Stierena (na str. 369 v. lit. k § 190).

a denu, který s Alisem ztotožňují především historičtí badatelé¹. Pro ztotožnění s obrovským táborem (největším římským táborem v povodí Lippe²) u Oberadenu, severovýchodně od Dortmundu, by kromě jeho rozměrů mluvila i jeho poloha při nejjižnějším oblouku řeky Lippe, v přímém směru mezi východiskem římské limitní silnice k Alisu³ při starém ústí Lippe (proti táboru Vetera u osady Birten na levém břehu Rýna⁴) a jádrem území Cherusků jižně a západně od Harzu⁵. Také zeměpisná šírka Ptolemaiova Alisa 51° 30' se nejvíce blíží poloze tohoto tábora (51° 36', v. výše). Naproti tomu ovšem nelze přehlížeti námitky archeologů, že podle dosavadních nálezů bylo tábora u Oberadenu užíváno jen krátký čas, a to v starší době, nikoli také v posledních letech vlády Augustovy a v prvních letech vlády Tiberiovy⁶, jak u skutečného Alisa musíme právem očekávat. Tomuto požadavku podle dosavadních nálezů lépe vyhovuje římský tábor u Haltern, kde bylo zjištěno několik stavebních period, a který podle výsledku vykopávek Stierenových z r. 1933 nebyl zničen ani po Varově porážce a zkáze jeho tří legií v Teutoburském lese r. 9 po Kr.; jeho stavby a jiná zařízení trvaly ještě i za doby Germanikovy⁷. Důvody, jež uvádějí archeologové ve prospěch ztotožnění Velleiova a Tacitova Alisa s táborem u Haltern, jsou tedy dojista velmi závažné⁸.

Ani u tábora halternského není rozdíl mezi skutečnou země-

¹ V. předch. str. pozn. 1.

² Koepf, l. c. 3. vyd. 16 a d., obr. 44 u str. 48, Schuchhardt l. c. 242 a srovnávací tabulka str. 244 obr. 215, v. také poznámku o literatuře tamže str. 369 § 191.

³ Srov. pláněk u Schuchhardta, l. c. 237.

⁴ Tacitus, Ann. II. 7: et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

⁵ VG. II. 169 a d., 227; k literatuře tam uvedené třeba z poslední doby připojit Steche, Altgerm. 94, 180 a d.

⁶ Kropatschek, D. Gesch.-Bl. XII. 16 a d. 149 a d., Bonner Jahrb. CXX. 20. a d., Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschland³ 242.

⁷ Schuchhardt, tamže 239 a d.

⁸ Srov. však také námitky, které proti ztotožnění Alisa s táborem u Haltern (ale zároveň i proti ztotožnění s Oberadenum) uvedl Sa dée, Bonner Jahrb. CXXX (1925), 302 a d.

pisnou šířkou a šířkou podle čísla Ptolemaiova příliš veliký. Čini necelou jednu čtvrtinu stupně. A dokonce ani u zeměpisné délky, u níž byla kontrola polohy osad mnohem obtížnější, není rozdíl mezi Ptolemaiovým umístěním Alisa na poledníku rýnského ohbu u Mohuče (ústí Obrinku — Mohanu) a skutečnou zeměpisnou délkou obou posléze jmenovaných římských táborů příliš veliký. U Oberadenu činí rozdíl $\frac{1}{4}^{\circ}$, u Haltern něco přes 1° . A vysvětlíme jej lehko Ptolemaiovým napřimením dolního toku Rýna ze směru severozápadního do směru severního. Tímto napřimením se Ptolemaiův Rýn nejen přiblížil k Alisu, nýbrž způsobil i jeho posunutí přibližně asi o jeden délkový stupeň Ptolemaiův směrem k východu. Pokud se týká Kolína n. R. a porýnského tábora (Castr) Vetera, mělo napřimení toku Rýna do směru severního za následek, že se Kolín (umístěný v Hyfégési blíže k Veterům než k Bonnu, kdežto ve skutečnosti je poměr vzdáleností u těchto tří míst právě obrácený) přiblížil k Alisu, a Vetera, jež byla přímo na západ od Alisa, že se dostala od něho na severozápad a na rovnoběžku o $\frac{1}{3}^{\circ}$ severnější, což dokonale souhlasí s poměry, jaké by se i nám na dnešní mapě vytvořily, kdybychom Vetera s ústím řeky Lippe posunuli kruhovým obloukem, jehož středem by byla dnešní Mohuč, tak daleko na severovýchod, až by se vzájemný polohový poměr obou míst přiblížil stavu na mapě Ptolemaiově. Vetera by se nám pak octla někde na oblouku Emže východně od dnešního Münsteru a přibližně o $\frac{1}{3}^{\circ}$ severněji než Oberaden a o $\frac{1}{4}^{\circ}$ severněji než Haltern (také tyto lokality by byly napřimením toku Rýna odsunuty dále k východu).

Z toho, co zde bylo pověděno, je zároveň viděti, že pro bližší určení Ptolemaiova Alisa nemá význam jeho poměrná blízkost u Rýna¹. Správnější obraz jeho polohy dostaneme, představíme-li si Ptolemaiův dolní tok Rýna posunutý zpět do skutečného směru severozápadního. Aleison — Alison se tím octne značně daleko od něho. Také by pak ovšem samo nezůstalo na poledníku mohučského ohbu Rýna, nýbrž vrátilo by se zpět asi do

¹ Tato domnělá blízkost u Rýna vedla některé autory ke ztotožnění Ptolemaiova Alisa s Weselem při ústí Lippe, srov. Mannert I. c. 561, nebo se vsí Alsumem severně od Ruhrortu, srov. Wilhelm I. c. 310, Mehlis, MGG München XIII. 78, 80 a d., Altdeutschland 9, a j.

polohy skutečného římského tábora Alisa¹, ať již jím bylo Haltern či Oberaden. Uživati polohy Ptolemaiiova Alisa na poledníku mohučského ohbu Rýna jako důkazu pro lokalisaci tábora Alisa k horní Lippě nelze už i proto, že Ptolemaios jmenuje mezi Alisem a (Amisií-) Munitiem při pramenech Emže dvě další stanice cesty, Bogadion a Stereontion, pro něž by pak na krátké trati mezi horní Lippou a prameny Emže nebylo místa.

K Ptolemaiiovu názvu *Aleison* nebo *Alison* třeba ještě upozornit na to, že je v něm obměněn latinský nominativ *Aliso*, nikoli latinský ablativ *Alisone*, jak bychom podle jiných analogií² mohli očekávat. Zde je trojí možnost výkladu: buď byl již v itineráři náhodou tvar *Aliso* a přešel v té podobě s řeckou příponou -υ do Hyfégése, nebo byl v původní předloze — itineráři — tvar *Alisone* a Ptolemaios jej dodatečně podle jiných literárních pramenů (jichž byl v době Ptolemaiiově dojista ještě o táboře tak historicky důležitém velký počet) opravil na tvar *Alison* nebo *Aleison*, nebo konečně snad byl itinerář této trati jenom zlomkem (na to ukazuje, jak vyložím dále, také okolnost, že pokračování trati z Amisie k dolnímu Chalusu — Varnavě pochází zřejmě z itineráře trati VIII, ze Segoduna, ačkoli samo pokračování trati z Amisie na severovýchod svědčí o tom, že je to pokračování cesty z Veter přes Aliso k Amisii u pramenů Emže) a jméno Alisa i s údajem o poloze tábora bylo vůbec čerpáno z jiného pramene, nikoli z itineráře. O existenci cesty od Rýna (z Veter³, proti ústí Lippe, nikoli z Kolína n. R., v. výklad nahoře) přes Aliso k pramenům Emže ani pak není třeba

¹ Že Ptolemaiiova *πόλις* je totožná s římským táborem Alisem, uznává se dnes již obecně, srov. Müller 271 pozn. k ř. 8, Much, ZfdA XLI. 105, Schulten, Bonner Jahrb. CXXIV. 93, Knoke, Kriegszüge d. Germ.² 324, 332 a d., Steche, Altgerm. 131, a j.

² Str. 40 a d.; tam v. i o Alisu.

³ Tak vede trať cesty také Steche, Altgerm. 164 a d., ale chybuje tím, že vynechává Aliso jako její stanici proto, že na rekonstruované mapě Ptolemaiiově je Aliso proti Kolínu n. R., nikoli proti Veterům. Z mého výkladu je zřejmo, že to není překážkou pro zařazení Alisa k naší trati ani tehdy, jestliže jméno Alisa — podobně jako snad i jméno Veter — nebylo vůbec obsaženo ve zlomku itineráře, z něhož byla čerpána jména Bogadia, Stereontia a Amisie

pochybovati, neboť vojenské silnice podle (proti toku) Lippe ovšem zcela jistě používali obchodníci z galské Dolní Germanie (Gallia Belgica), protože jim skýtala poměrně velmi pohodlnou cestu k dopravě jejich provinciálních tovarů hluboko do vnitra „svobodné“ Germanie.

Otázku, kam máme umístit obě další stanice této cesty Bogadion (*Βογάδιον*) a Stereontion či Streontion¹ (*Στρεόντιον* RWU, *Στρεόντιον* X, VG. I. 78. 4, 5), bude lze řešiti s jakousi vyhlídkou na úspěch, až bude zcela bezpečně rozhodnuta otázka umístění Alisa. Zatím můžeme jen říci, že je musíme hledati někde v oblasti mezi římskými tábory u Haltern a Oberadenu se strany jedné a okolím pramenů Emže se strany druhé. Vzdálenosti mezi Alisem a Bogadiem — Stereontiem — Amisií munitiem jsou u Ptolemaia zřejmě porušeny tím, že prameny Emže byly spolu s Ptolemaiovými Abnobami posunuty k východu². Tento posun byl sice částečně vyrovnán tím, že také Aliso bylo napřímením Rýna posunuto asi o jeden stupeň Ptolemaiov k východu³, ale přesto ještě vybyla Ptolemaiovi mezi Alisem a prameny Emže neúměrně dlouhá trať 4⁰ rovnoběžkových proti nejvýše 1½⁰ skutečnému. Mezi Bogadiem a Amisií munitiem udávají čísla Ptolemaiova (str. 45 č. 24—26) rovnoběžkovou vzdálenost 1¼⁰, kdežto zbytek, t. j. 2¼⁰, připadá na trať z Alisa do Bogadia. Z toho je zřejmé, že vzdálenosti Ptolemaiovy tu pro nás nemají ceny. Zbývá nám tedy pro lokalizaci obou osad, Bogadia a St(e)reontia, jenom přibližný odhad podle skutečných poměrů, při němž nám poněkud pomáhá to, že St(e)reontion je na jihozápad od Ptolemaiova Munitia (= Amisie munitia) a Bogadion rovněž na jihozápad od St(e)reontia. Na závalu tu ovšem je, že neznáme přesného umístění Amisie munitia, ale tu nám alespoň částečně pomáhá celkový směr trati z Alisa k Askalingiu, který křížil cestu VI mezi Tulisurgiem a Tulifurdem, t. j. mezi oběma velkými západními

¹ Steche l. c. 162 praví, že „v jiných rukopisech“ je též tvar „Strewintion“; tento údaj není správný.

² VG. II. 19 a d., 70 a d.

³ Str. 235.

ohby Vesery. V těch končinách byl v staré době jediný vhodný přechod přes Veseru u Hameln¹. Epitheton *munitio*, *opevnění*, je dokladem, že Ptolemaiova Amisia byla opevněným sídlištěm domorodců (římské opevnění by bylo v itineráři označeno jako *castellum*² nebo *castra*), které bylo ovšem jenom někde v pohorí nebo alespoň ve zvýšené poloze, přírodou dobře chráněné. Obojí, celkový směr cesty z Alisa k přechodu Vesery u Hameln i hradištní poloha Amisie nasvědčuje tomu, že Amisia *munitio* byla někde ve vrchovině Osningu poblíže pramenů řeky Emže (hradiště Grotenburg jihozápadně od Detmoldu?)³.

Bogadion a St(e)reontion byly jihozápadně od Amisie a východně nebo severovýchodně od Alisa. Bylo-li Aliso totožné s táborem u Oberadenu (na ten směr by spíše ukazovala data Ptolemaiova), mohli bychom hledati Bogadion někde směrem severovýchodním na Lippě, ať již v okolí Hammu, či ještě dále k východu⁴, St(e)reontion buď také ještě na Lippě někde v okolí Lippstadtu nebo snad někde severněji (sv.) v krajině mezi Lippstadtem a horním tokem Emže. Spíše k poloze jižnější, v okolí Lippstadtu, by podle mého názoru ukazovalo to, že Ptolemaios zřejmě váže k sobě údaje o St(e)reontiu a o severním konci Abnobských hor: obojí je na témže poledniku a vzdálenost obou bodů je podle čísel Ptolemaiových pouze 10' nebo 20' (str. 45 č. 25 a VG. I. 68 a d. řádek 17). V itineráři byla tedy zřejmě při jménu *St(e)reontio* poznámka o severním

¹ Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschld.³ 247 a d.

² Srov. Itin. Burdigal.: castellum Carcassone (v. výše str. 213).

³ Srov. str. 223 a d., 225; hradiště Grotenburg bývá ztotožňováno s Teutoburgem, srov. Kauffmann, DA. I. 347, Schumacher, Rheinlande I. 154, 159, Schuchhardt l. c. 232 obr. 205 (mapka), 234, 244 a d., 370 § 194, ale srov. k tomu skeptické poznámky Koepovy, Römer in Deutschland¹, str. 24 a d., a j.; srov. též výše str. 206 a d.

⁴ Jiné lokalise Bogadia v: Mannert, Germania 556 (pravděpodobně Münster), Wilhelm, Germanien 130 (taktéz), Reichard, Germanien 256 (Bocholt), Müller 268 pozn. k ř. 7 (Burginatum Itin. Ant. a tab. Peuting. = Born u Calcaru), Schulten, Bonner Jahrb. CXXIV. 95 a d. (Haltern), Mehlis, MGG München XIII. 70, 78 (Bockum na Lippě nad Hammem), Steche, Altgerm. 165 (na Veseře asi někde ve středu trati Xanten—Bielefeld), a j.

konci vysočiny, jež se dnes jmenuje Rothaargebirge a jejíž poslední výběžky dosahují na sever do poříčí horní Ruhry a vyznívají v okolí její severnější pobočky Möhne jižně od horní Lippe. I to by tedy snad spíše ukazovalo k Lippě než k horní Emži při lokalizaci St(e)reontia¹.

Dvoji rukopisná tradice o jméně i poloze St(e)reontia by snad mohla nasvědčovatí tomu, že tato osada byla na rozcestí, kde odbočovala od hlavní cesty poboční trať k dolní Veseře (v. níže).

Také ovšem poloha Amisie munitia přímo vyzývá k tomu, abychom vedli trať ze Segoduna (VIII) dále na sever k velkému ohbu Vesery u Mindenu a k ústí Vesery. Jižní kupci tím směrem dojísta také cestovali. Pro nás je tu ovšem rozhodující především obsah itineráře, z něhož jsou čerpány údaje Hyfégése. A ty ukazují spíše na to, že kupec, který psal itinerář cesty ze Segoduna, cestoval z Amisie dále k severovýchodu k moři Baltickému po trati, jejíž hlavní směr udávala cesta alisská (str. 222 a d., 237). O tom svědčí zejména okolnost, že Ptolemaiova Amisia patřila především k trati, jež šla podle Abnob, a že tedy poznámka *munitio*, z níž vzniklo Ptolemaiovo *Munitio*, byla v itineráři trati segodunské, kdežto zlomek o trati z Alisa zřejmě končil Amisii² a poznámky o *munitio* neměl. Vzniklo-li však *Munitio* z itineráře trati segodunské, je zřejmé, že z tohoto itineráře byla čerpána také data o pokračování cesty. A to mohlo jíti toliko přes Askalingion (*Ἀσκαλίγγιον* X, *Ἀσκαλίγγιον* třída RWUr, VG. I. 78. 9) a dále do Leufany, kde se tato trať křižovala s trati polabskou (str. 189 a d.), a do Koinoéna či Kenenna při dolním toku

¹ Jiné lokalizace v. Mannert I. c. 556 (na Emži, u Warendorfu), Wilhelm I. c. 130 (u Warendorfu), Reichard I. c. 258 (Steinfurt i. W.), Müller 269 pozn. 1 (snad tábor u Haltern), Schulten I. c. 95 (Oberaden), Schütte, Ptol. maps 69 (Strintz), Mehlis I. c. 71 a d., 78 (Stromberg severovýchodně od Bockumu u Hammu), Steche I. c. 162 (u Rheine na Emži a Bevergern), a j. K etymologii jména viz Much, ZfA XLI. 137.

² Tím, že jméno osady bylo v itinerářích obou tratí, ze Segoduna i z Alisa, se vysvětlí především dvoji rukopisná tradice o jméně osady (mohla ovšem mít jistý podíl i na vzniku dvojí *πόλις* Amisia a *Munitio* z jediné skutečné osady Amisia *munitio*), srov. str. 223 a d., a VG. II. 69.

Chalusu — Varnavy¹. Že pokračování trati z Amisie munitia nešlo (alespoň v tomto itineráři) na sever do Tulifurda a Tekelie, nýbrž přes Askalingion do Leufany, o tom svědčí na jedné straně okolnost, že obojí rukopisná tradice o Tulifurdu a Tekelii je úplně jednoznačná, nemá vůbec žádných úchylek ani ve jménech, ani v datech číselných, stejně jako Askalingion, průchodní stanice mezi Amisii munitiem a Leufanou, kdežto Leufana má naopak jak ve jméně, tak také v pozičních číslech délkových i šířkových dvojí rukopisnou tradici (str. 44 č. 6). Z toho můžeme se značnou mírou pravděpodobnosti uzavírat jednak, že Tulifurdon a Tekelia byly jmenovány toliko v jednom itineráři, a to v itineráři trati VI (od ústí Innu), a nepatřily tedy ani k itineráři trati VIII (ze Segoduna), ani k itineráři trati X (z Alisa), jednak, že Leufana byla jako křižovatka cest jmenována ve dvou itinerářích; jeden z těchto itinerářů popisoval cestu polabskou (VI), a jedině možný druhý byl podle rekonstruované mapy Ptolemaiovy i skutečných poměrů v terénu jenom itinerář trati z Askalingia do Koinoéna - Kenenna.

Otázku umístění Askalingia nám alespoň částečně pomáhá řešiti jednak celkový směr trati od přechodu Vesery u Hameln k Leufaně resp. k dolní Jeetze asi u Salzwedlu, jednak ráz terénu. Rozsáhlé močály s obou stran toku Allery a zejména v jižní části langobardského území² po pravém břehu této řeky nutily kupce, aby cestovali po rozvodích a vůbec po zvýšeném terénu a v něm také pokud možná hledali přechody vodních toků. Nejvhodnější terén pro cestu východně od Hameln byl asi ve směru Schulenburg nad Leinou—Brunšvik na přechodu Okry—okolí Wolfsburka na Alleře—Jahrstedt na řece Ohře při západním okraji bažin Drömlingu—poříčí horní Jeetze a podle Jeetze na sever k Salzwedlu a Lüchowu (str. 188, 190). Ptolemaios sám umísťuje Askalingion přibližně do přímky mezi prameny a ústím Vesery. Ztotožníme-li horní Veseru s Verrou severně od Durinského lesa, protíná tato přímka trať mezi Hameln a Brunšvikem v území západně nebo severozápadně od Hildesheimu. V těch končinách zaznamenává Schuchhardt staré

¹ VG. II. 76 a d.

² VG. II. 149 a d.

germánské hradiště na Schulenburgu při přechodu přes řeku Leinu¹. A v Hildesheimu samotném byl učiněn na germánském sídlišti z římské doby na Galgenbergu pověstný nález bohatě zdobených stříbrných nádob římské proveniencce z rané doby „cisařské“². Nález byl vykládán jako kořist z bitvy v Teutoburském lese, ale nález velkého stříbrného poháru z II. století po Kr. dokazuje, že tu může také vesměs jít o doklady obchodních styků se zarýnskou římskou oblastí po trati, jež nás zde zaměstnává. S jednou z těchto lokalit, buď s hradištěm na Schulenburgu při Leině nebo s hildesheimským sídlištem nad řekou Innerste, přítokem Leiny s pravé strany, bychom snad mohli ztotožnit Ptolemaiovo Askalingion. Není ovšem vyloučeno, že příští výzkumy přinesou doklady i o jiných možnostech jeho umístění v těch končinách, ale z dosavadních nalezišť se zdají obě jmenovaná nejvhodnější, již také proto, že jsou u důležitých říčních brodů³.

O lokalisaci Leufany bylo již pojednáno v úvaze o trati polabské (str. 189 a d.). Trať cesty přecházela tok Labe asi někde mezi ústím řeky Jeetze a východnějším ústím Staré Eldy, podle rázu půdy asi blíže k tomuto, snad někde u dnešních osad Damnatz (s levého břehu Labe) a Dörnitz (s pravého břehu). Tok řeky Eldy jí ukazoval další směr k severovýchodu k horní Varnavě, podle níž cesta pokračovala týmž směrem dále. Někde při dolním toku Varnavy byla poslední stanice této

¹ Schuchhardt, Vorgesch. v. Deutschld.³ 247 a d.; uprostřed hradiště byl později postaven welfský hrad Marienburg.

² Tamže 254 a d., Pernice-Winter, Der Hildesheimer Silberfund, Berlín 1901, Koepf, l. c. 28, 109, 150.

³ Srov. Schuchhardtovu mapku, l. c. 248, s trati t. zv. Helwegu, jež pod Schulenburgem přecházela přes Leinu a u Hildesheimu přes její přítok Innerste. Jinde hledali Askalingion na př. Mannert, Germania 557 (Rintela nebo ještě trochu východněji, proti Hameln), Wilhelm, Germanien 136, 168 (Město Minden na Veseře), Reichard l. c. 263 (Ahlken jihovýchodně od Bremen), Müller 266 pozn. 8 (přeneseno omylem z galské Dolní Germanie), Mehlis, MGG München XIII. 76 a d. (Linsburg jihovýchodně od Nienburku), Steche, Altgerm. 168 a d. (ves Essel při levém břehu dolní Allery nad jejím stokem s Leinou), a j. K etymologii jména v. Much, ZfdA. XLI. 140 a d., Mehlis l. c. 77.

cesty *Koinoénon* či *Kenennon* (*Κοινόηνον RWUr*, *Κενεννον X*, VG. I. 76. 15). Ptolemaiova zeměpisná šířka $55^{\circ} 30'$ ji umísťuje o půl stupně jižněji než ústí Chalusu — Varnavy a o třetinu stupně jižněji než obojí *Marionis* při ústí řeky Travný a u zátoky Wismarské. To by mohlo ukazovati někam do vnitrozemí, proti toku Varnavy (k Bützovu? nad soutokem Varnavy s pobočkou s pravé strany, zvanou dnes *Nebel*¹). Není však pravděpodobné, že by dálková trať cesty z jižní a západní Germanie končila někde jižněji než v Roztokách², kde se Varnava šíří v dlouhý chobot, tedy v analogické poloze jako Tréva u Labe a Tekelia u Vesery. Číselné poměry s obou stran základny Kimbrického (Jutského) poloostrova a v západní části Baltického moře jsou v Hyfégési porušeny tím, že se napřímení dolního toku Rýna projevilo v Ptolemaiových úpravách mapy nejsilněji na západě, kde je ústí Labe posunuto o $2\frac{1}{4}^{\circ}$ a ústí Travný a zátoka Wismarská okrouhle asi o 2° k severu, kdežto při ústí Varnavy činí rozdíl mezi číslem Hyfégése a skutečnými poměry již jenom (zhruba) $1\frac{3}{4}^{\circ}$. Území při dolním Chalusu — Varnavě se tím na mapě Ptolemaiově octlo jižněji než ústí Labe, kdežto ve skutečnosti je poměr obrácený.

U *Koinoéna* — *Kenenna* se uchovala opět dvojí rukopisná tradice o jméně osady a její zeměpisné délce (str. 44 č. 10). Mohla vzniknouti z téhož původního rukopisného základu, neboť jmenný tvar *Κενεννον* rukopisu *X* mohl vzniknouti při opisování čtením diktujícího z tvaru *Κοινόηνον* třídy *RWUr*³ a nepravděpodobnou délkou $\lambda\varsigma'\gamma''$ ($36^{\circ} 20'$) této rukopisné třídy lze vyložití opět tím, že z původního čísla $\lambda\varsigma'\lambda''\gamma''$ ($36^{\circ} 50'$), jež reprodukuje *X*, vypadla přeslechnutím písaře značka λ'' . Ale je konečně také možné, že obojí rukopisná tradice má svůj původ ve dvojí

¹ Srov. *Kossinna*, *Mannus* XXV. 17 č. 47.

² Jinde hledali *Koinoénon* — *Kenennon* na př. *Mannert* l. c. 551 a *Wilhelm* l. c. 278 (v okolí Ratzeburka), *Steche*, *Altgerm.* 181 (v okolí dnešních měst Pritzwalk nebo Kyritz v západních Branibořích), a j.

³ VG. I. 51 a d. *Much*, *ZfdA* XLI. 130 a d., hledal původ jména v galském *kēliknon*, věž, a soudil, že je třeba i toto jméno posunouti do Porýní, připouštěje, že tu snad mohlo jíti o věž germánské věštkyně *Veledy* při řece *Lippě*.

versi, pocházející ze dvou různých itinerářů, z nichž jeden popisoval naši trať (VIII, X) a druhý trať XI od ústí Vesery přes Fabiranon—Trévu—Liriméris—Marionis, jež spojovala po souši moře Severní s mořem Baltickým a mohla končit v Koinoénu — Kenennu při dolním Chalusu — Varnavě (v. níže).

Národopisný obraz, s nímž se setkáváme na obojí trati ze Segoduna a z Alisa k Baltickému moři, je zčásti méně jasný než u jiných cest. To platí zejména o trati segodunské podle východní strany Ptolemaiových Abnob. Území, jímž procházela, patří k šesté národopisné oblasti, o níž jsem pojednal v druhém svazku této práce (VG. II. 179 a d.). Ukázal jsem tam, k jakým důsledkům vedlo právě v té oblasti velké a nestejněměrné zkreslení Ptolemaiovy mapy, jež nám znemožňuje bezpečné umístění řady Ptolemaiových ethnických názvů. Příklad obojích Kampů¹ ukazuje názorně, že se mezi ně dostala i jména, vzniklá z názvů geografických, a Nertereani u Novaesia jsou dokladem, že se do řady východně od Abnob dostala také jména kmenů z jiných končin, v tomto případě asi znetvořené jméno Tenkterů z Porýní². Je ovšem pravděpodobné, že některé z kmenových názvů, jež Ptolemaios seřadil od severu k jihu podle východní strany Abnob, jsou čerpány z itineráře segodunské cesty, ale k jejich bezpečnému zjištění nemáme dosti prostředků. Tak se na př. domnívá Steche³, že Segodunon mohlo být jenom v území Ptolemaiových Turonů, které Steche ztotožňuje s Toutony, doloženými nápisem na kamenném sloupu u Miltenberka⁴ při posledním velkém jižním ohbu řeky Mohanu. Steche může mít pravdu, že Ptolemaiovi Turoni jsou totéž co Toutoni miltenberského nápisu, i že tito Toutoni mohli býti keltského původu⁵, ale podle Ptolemaiova pořadí nebylo Segodunon

¹ Str. 208 a d., VG. II. 189 a d.

² VG. II. 107 a d., 181 a d.; o Novesiu — Novaesiu v. výše 69 a d.

³ Steche l. c. 159.

⁴ Tamže 72 a d., Mannus XXXI. 427: INTER TOVTONOS..., srov. k tomu Schumacher, Rheinlande I. 155, II. 132, Norden, Alt-Germanien 195 a d., Schuchhardt l. c. 230 a d., obr. 204 na str. 231.

⁵ Srov. k tomu VG. II. 154 a d.

dunon v jejich území, nýbrž spíše v území Ptolemaiových Kurionů nebo Marvingů¹. O Lokoritu myslí Steche², že patřilo Dandutům — Landudiům, jimž Steche dává jméno Lankiů³, ale podle Ptolemaiova pořadí by spíše bylo v území jeho Marvingů nebo Kurionů a do území Dandutů — Landudiů by se podle něho lépe hodila osada Mélokabos. Amisia by podle něho měla být v území Chasuariů, kdežto ve skutečnosti byla asi v území Chamavů. Atd. Právě tato paralelní řada jmen národopisných a místních je názorným dokladem toho, že Ptolemaios u valné části místních jmen v Germanii neměl jasného ponětí o jejich ethnografické příslušnosti⁴.

V území Chamavů⁵ třeba hledati také Ptolemaiovy osady Bogadion a St(e)reontion. Askalington bylo pravděpodobně v území Angrivariů⁶ a Leufana, jak již bylo vyloženo v úvaze o trati polabské (str. 192), někde blízko rozhraní Anglů a Longobardů. Poslední stanice cesty Koinoénon — Kenenon byla pravděpodobně na území Sasů, jejichž východním pomezím byl tok řeky Chalusu⁷.

Z jiných výsledků této úvahy třeba vytknouti zejména, že obě nejzápadnější dálkové cesty, jež spojovaly horní Podunaj

¹ VG. II. 182, 188; Ptolemaiovy Kuriony ztotožňuje Steche, Altgerm. 72, Mannus XXXI. 428, s Frontinovýmí Cubii (Strategemata II. 11. 7), jež hledá v území kolem Lorchu, na Kochru a severně od dnešního Ulmu, kdežto Schumacher, Römisches Germanien, Hoops RL. III. 524, je umisťuje spolu s Toutony (jež pokládá rovněž za galský kmen) do severního Odenwaldu; Rheinlande II. 43, 131 a d. upozorňuje Schumacher, že čtení *Cubiorum* není zajištěno. Přesto se tomuto čtení v poslední době dává přednost a Cubiové se umisťují západně od dolního Mohanu, srov. Norden I. c. 172 a mapa (Fabriciova). Čtení *Cubiorum* odmítá Reinecke, 23. Bericht R.-g. Komm. 152.

² Steche I. c. 160.

³ Tamže 73.

⁴ Srov. výše str. 8 a d.

⁵ VG. II. 143 a d., 145.

⁶ Tamže 146 a d.

⁷ Tamže 114 a d.

a dolní Porýní se západním pobřežím Baltického moře, šly v druhé polovici, z území při horní Lippě a Emži k moři, společnou tratí podobně, jak jsme to zjistili u obou nejuvýchodnějších cest, brigitijské a carnuntské. Itinerář cesty segodunské obsahoval pravděpodobně popis celé cesty až k Baltickému moři, kdežto itinerář druhé cesty, z Alisa, byl v době, kdy z něho byla čerpána data pro Hyfégésí, pouhým zlomkem se jmény *Aliso* — *Bogadio* — *St(e)reontio* — *Amisia*. V itineráři cesty segodunské byla při jméně *Amisia* marginální poznámka *munitio*, z níž vznikla, patrně omylem při vypisování údajů itineráře (omyl tedy nemusel býti zaviněn samotným Ptolemaiem), samostatná *πόλις Munitio*. V době, kdy Ptolemaios psal tabulku jmen svých *πόλεις* v Germanii, byl si patrně vědom těsného sousedství jmen *Amisia* a *Munitio* a zařadil je proto obě za sebou do druhého pásma (Hyfégésis II. 11 odst. 13). Při pozdějších úpravách mapy se Ptolemaiovi zdálo těsné sousedství obou osad nepravděpodobným a proto zmenšil původně vypočtené šířkové číslo Amisie 52° 30' na 51° 30', čímž ji posunul do středu neúměrně velké mezery, jež mu vznikla jeho úpravou mapy mezi osadou Mélokabos a původní polohou Amisie. Amisia se tím octla na rozhraní druhého a třetího pásma a byla později přejata do VIII. knihy Hyfégése jako *ἐπίσημος πόλις* třetího pásma.

Číslo nejdějšího dne 16 hodin 30 minut, jež Ptolemaios uvádí pro Amisii v VIII. knize, je zároveň jedním z důkazů, že čísla této knihy vznikla přepočtením čísel knih předcházejících, a že tedy byla VIII. kniha Hyfégése psána později než knihy předcházející, neboť je podle výpočtu Cuntzova přesnou obměnou čísla 51° 30', t. j. (upravené) zeměpisné šířky Amisie podle II. knihy (rukopisů XZG).

Z itinerářů obou cest jsou čerpána data o rozloze pohoří, jež Ptolemaios zahrnul do svých Abnob. Záznam o jejich jižním konci byl v itineráři cesty segodunské buď při jménu Segoduna nebo Lokorita, nebo konečně snad v marginální poznámce mezi oběma těmito jmény, a zpráva o severním konci pohoří byla patrně spojena se jménem *St(e)reontia* v itineráři druhé cesty, z římského Alisa.

8. Od Altmühly k dolnímu Rýnu (trať IX)¹.

Východiskem druhé cesty od řeky Altmühly byla pravděpodobně Ptolemaiova *πόλις* Kantioibis — Gunzenhausen² (str. 214, 217). Jméno osady vzniklo patrně opět z latinské plurální formy. V itineráři cesty byl tvar *Cantioibis* (6. pád množ. čísla³), který byl do Hyfégése přejet jako nominativ v pořečtené formě *Καντιοιβίς* (je v obou rukopisných třídách; ve vedlejším rukopisu *A* přešla při diktátu dvojhláska *oi* v *η*⁴). V hlavních rukopisech se zachovalo dvoji číslo pro zeměpisnou šířku této *πόλις* (str. 47 č. 80), ale tento rozpor není na závadu jejímu určitému vřazení, neboť Ptolemaios má Kantioibis v tabulce čtvrtého pásma, jehož severní mezí⁵ je rovnoběžka 48° 30', čímž je potvrzena správnost z. šířky 48° 20' podle rukopisu *X*, kdežto šířkové číslo 48° 40' rukopisů *RWUr* by přeařzovalo osadu do severnějšího třetího pásma a je proto nesprávné.

Dvoji číslo zeměpisné šířky se zachovalo v obojí rukopisné tradici také pro druhou osadu této trati — Dévonu (*Δηούονα*, VG. I. 80. 12, a výše str. 46 č. 58). U té však nemáme podobného bezpečného kriteria pro rozhodnutí, které z obou pozičních čísel je správnější. Poloha této osady na mapě Ptolemaiově zřejmě utrpěla tím, že se octla na rozhraní dvou nestejněměrně zkreslených částí jejích. S tím by mohl souviseti také rozpor v číselných údajích obojí rukopisné tradice. Obojí poziční čísla Dévony byla již v archetypu a zřejmě také v rukopise Ptolemaiově, arci tak, že ve vlastním číselném sloupci byla pravděpodobně z. šířka $\mu\eta'$ (— δ'') (48° 45'), kdežto číslo $\mu\theta'$ (— δ'') (49° 30'), jež zachovaly rukopisy *RW*, zařadil Ptolemaios pravděpodobně jen jako alternativu in margine, protože by podle

¹ K číslování tratí v. str. 98 a d.

² Jinak umisťovali Ptolemaiovu Kantioibis v starší době na př. Manert, l. c. 573, a Wilhelm, l. c. 210 (v okolí Windsheimu při horním toku řeky Aisch), nebo Mehliis, MRAfLA V. 216 (hradiště na Hesselbergu u Gerolfingen při horním toku řeky Wörnice).

³ Str. 42.

⁴ VG. I. 82 pozn. k ř. 8 a k tomu srov. tamže str. 51. K etymologii slova v. Much, ZfdA XLI. 133.

⁵ Str. 43.

ní byla Dévona přišla toliko půl stupně na západ od Bergia a nadto by se pak byly octly na těžce rovnoběžce tři πόλεις vedle sebe (Dévona, Bergion, Ménosgada). Obojí mohlo přivésti Ptolemaia k tomu, že dal u Dévony přednost nižšímu šířkovému číslu. Tím ovšem není ještě zaručeno, že toto číslo bylo správnější. Pro rozhodnutí otázky, jakým směrem pokračovala trať cesty z Dévony, je nám naopak vyšší šířkové číslo rukopisů *RW* lepší pomůckou, neboť ukazuje, že cesta šla dále do Gravionaria — Gavonaria za Mohanem, odkud již nečiní potíží spojení s dalším úsekem trati Mattiakon—Budoris, který nelze bez nesnázi přiřadit k žádné jiné trati.

Zkreslením Ptolemaiovy mapy a dvojí rukopisnou tradicí o poloze Dévony je ztíženo také řešení otázky, kde máme tuto πόλις hledati na dnešní mapě. Celkový směr trati z Kantioibis — Gunzenhausenu do Gravionaria ukazuje, že cesta šla poříčím Altmühly přes vrchovinu Franken-Höhe na severozápad do povodí Taubry, a jméno Dévony samotné ukazuje nesporně na keltský původ osady, je tedy možné, že je správná její identifikace s velkým pozdněkeltským oppidem u Finsterlohu¹ severozápadně od Rothenburka na Taubře (v severozápadním výběžku Württemberska těsně u bavorských hranic).

Gravionarion n. Gavonarion (str. 230) bylo křižovatkou této cesty s cestou ze Segoduna do Amisie. Zkreslení Ptolemaiovy mapy se projevilo také v pokračování cesty k Rýnu prodloužením úseků z Gravionaria do Mattiaka a z Mattiaka

¹ Mehlis, *Altdeutschland* 10, MRAfLA V. 216 (s tím, jak Mehlis po způsobu Gnirsově vede trať cesty z Augusty Vindel. do Artobrigy—Alkimoennis—Bibaka—Kantioibis—Dévony a z Dévony do Segoduna—Lokorita atd., nelze ovšem také souhlasit pro její klikatost, srov. Mehlisovu mapku v druhé cit. práci a mapu Gnirsovou v práci Östl. Germanien); o hradišti u Finsterlohu Fr. Hertlein, *Der Burgstall bei Finsterlohr*, *Fundber.* aus Schwaben XI (1903), 7 a d., Hoops RL. II. 471, Schumacher, *Rheinlande* I. 138 a d., Reinecke, *Bayer. Vorg.-Freund* IX. 34, 37, 51, a 23. Bericht R.-g. Komm. 148, K. Bittel, *Germania* XIV. 30 a d., *Kelten in Württemberg* 47, Schuchhardt I. c. 204 a d., 308. Jiné lokalisace Dévony v. Mannert I. c. 568 a Wilhelm I. c. 209 (Schweinfurt), Müller 272 pozn. 6 (Dewangen castellum), Schütte, *Ptol. maps* 69 (Dewangen?), a j. K etymologii jména v. Much, *ZfdA* XLI. 130.

k Rýnu. Následkem toho je opět ztížena možnost bezpečného umístění Mattiaka (*Ματτιακόν*, VG. I. 80. 5). Obyčejně se ztotožňuje s Tacitovým Mattiem, hlavní osadou Chattů¹ na Edře (Adrana), jež se dnes většinou německých badatelů pokládá za totožnou s hradištěm Altenburkem u Niedensteinu-Metze² severně od Fritzlaru. Ale taťo příliš daleko na sever posunutá poloha odporuje tomu, co nám o poloze Mattiaka uvádí sám Ptolemaios. Ptolemaios se u Mattiaka a Budoris zřejmě snažil podobně jako u Bonnu (Bonna) uchovat alespoň správný poměr v zeměpisné šířce: Bonn umisťuje³ na rovnoběžku 50° 50' (podle *X*) nebo 50° 55' (podle třídy *RWUr*; skutečná šířka asi 50° 44'), Budoris na 51° (tato šířka *RWUr* je pravděpodobnější než šířka 49° rukopisu *X*, v. níže) a Mattiakon na 50° 50' (str. 46 č. 50, 51). Srovnáme-li s tím zeměpisnou šířku Gravionaria 50° 10', dojdeme k výsledku, že smíme Mattiakon hledati nejvýše asi někde v zeměpisné šířce dnešních měst Marburka či Giessenu, nebo snad někde mezi nimi poblíže přechodu přes řeku Lahn. Směr cesty od Gravionaria přes východní Wetterau nebo západní svahy Ptačích hor (oblastí východně od římského limitu) ukazuje nejspíše ke Giessenu⁴, v jehož okolí cesta pravděpodobně křížila údolí Lahny, a kde skutečně také byla v městském lese „na Sandbergu“ (východně od města) mnohaletými vykopávkami odkryta rozsáhlá souvěká germánská osada a ve vzdálenosti asi

¹ Tacitus, Ann. I. 56.

² Müller 272 pozn. 1. (Maden nebo Metz; tam v. i jiné lokalisace), Much, ZfdA XLI. 116 a d., Hoops RL. III. 204, Mehliis, MGG Münch. XIII. 78, 107, Altdeutschld. 9 (Maden — Alteburg), Koepf, Römer in Deutschld.³ 39, 64 mapa, Schumacher, Rheinlande I. 154, 160, II. 121, 130, Schuchhardt I. c. 235, 245 a d., Steche I. c. 131, W. Schulz, Vorg. d. Stämme I. 297 a d., pláněk hradiště na str. 298.

³ Ptolem. II. 9. 8, Müller 227. 2, Cuntz, Geogr. 54.

⁴ Srov. Müller 272 pozn. 1; jinak Mannert, I. c. 563 (Mattiakon = Mattium = asi Marburg), Wilhelm I. c. 148, 188 (asi Marburg, není totéž, co Mattium na Adraně), Schütte, Ptol. maps 69, 74 (Mattiakon = Aquae Mattiacae = Wiesbaden), a j. Schumacher I. c. II. 130 upozorňuje na dosaďvní identifikace Mattiaka s Mattiem (= Metz — Altenburg, tamže I. 154), s Wiesbadenem a s hradištěm na Dünsbergu u Giessenu (I. 152 a d., II. 125 a d.), ale soudí, že věc není dosud bezpečně rozhodnuta.

500 m na severozápad od ní žárový hřbitov¹. Podle své polohy by se tato osada, myslím, dobře hodila pro ztotožnění s Ptolemaiovým Mattiakem. Byla nesporně na půdě Mattiaků, což na př. o hraděšti na Dünsbergu za řekou Lahnou (severozápadně od Giessenu) již nelze tak určitě říci.

Za Lahnou směřovala cesta — zcela ve shodě se základním směrem trati z Mattiaka do Budoris — širokým sedlem mezi severními výběžky Westerwaldu a jižními výběžky Rothaargebirge k střednímu toku řeky Siegy a podle (opodál) jejího levého břehu až k jejímu ústí. Někde nedaleko nad ústím řeky, mezi Bonnem a dnešním Siegburgem musíme hledat Budoris (*Boudorís* *XUrΩ*, *Boudorís* *RW*, VG. I. 80. 4), poslední stanici cesty na půdě svobodné Germanie. Mohla jí být germánská osada, k níž patřilo velké pohřebiště s žárovými hroby u Niederpleissu-Müllendorfa (proti Siegburku)².

Na újmu zcela bezpečného umístění Budoris je, že se v rukopisech Hyfégése zachovala dvojí tradice o zeměpisné šířce této Ptolemaiovy πόλις: většina rukopisů třídy *RWUr* má číslo 51⁰, kdežto rukopisy *XΣ* mají číslo 49⁰; číslo rukopisu *G μα'* (41⁰) je zřejmá koruptela³ z *να'* (51⁰) třídy *RWUr*, jež vznikla přeslechnutím písaře při diktování rukopisného textu. Obě čísla ukazují do třetího pásma Ptolemaiových πόλεις a Ptolemaios nemá v široké mezeře vpravo od Rýna vůbec žádné jiné osady, jejíž poloha by nás poučila, které z obou šířkových čísel Budoris je správnější. Myslím však, že musíme dáti přednost číslu třídy *RWUr*, a to ze dvou příčin. Především proto, že by byla při šířce 49⁰ přišla osada Budoris do blízkosti Argentorata, což by bylo mělo za následek lepší informovanost Ptolemaiou o Porýní v okolí 49. rovnoběžky (více zpráv o obou březích Rýna u Štrasburka). Z díla Ptolemaiova však vidíme pravý opak. Mylné umístění Borbétomagu — Wormsu pod 49. rovnoběžku ukazuje, že právě o těch končinách kromě polohy Argentorata—

¹ Schumacher l. c. I. 207, II. 124, mapka na str. 125, 340 pozn. 46. literatura, W. Schulz l. c. 300 a d.

² E. Rademacher, Budoris 243 a d., *Mannus* XIV (1922), 244. Schumacher l. c. II. 139 a d.

³ 41⁰ je zeměp. šířka Neapole!

Štrasburku jiných zpráv neměl. Kdyby byla Budoris bývala východiskem cesty proti Štrasburku, byl by takový omyl na galském břehu Rýna sotva myslitelný. A naproti tomu Budoris na 51. rovnoběžce je zcela přirozeným vyústěním cesty z Podunají napříč jižní Germanií do Porýní nebo naopak velmi dobrým východiskem cesty z dolního Porýní do Podunají poblíže východního konce raetsko-germánského limitu.

Z důvodu právě uvedeného třeba také odmítnouti stereotypní domněnku Müllerovu¹, že Budoris je omylem přenesena z galské Dolní Germanie do velké Germanie, a to jenom proto, že daleko na sever proti Weselu je náhodou dnes osada — Buderich.

Ke jménu *Budoris* bych poznamenal, že to je patrně opět řecký nominativ, vzniklý z ablativního plurálního tvaru inventáře *Budorts*² (*Budoriis*). Tento tvar jména osady zároveň ukazuje, že mohl státi také na začátku itineráře, a že tedy kupec, který byl autorem itineráře, mohl cestovati s galskými tovary od dolního Rýna napříč „svobodnou“ jižní Germanií k Dunaji.

Po stránce ethnologické lze říci, že trať cesty procházela v oblasti Altmühly územím Teuriochaimů—Hermundurů³ a v oblasti mezi dolním Mohanem a Rýnem územím Mattiaků⁴ a Inkriónů nebo Tenkterů⁵ (*Mattiakon* — *Budoris*). Jak tomu bylo se zbývající střední částí cesty, jmenovitě se starou Dévonou, byla-li v době Ptolemaiově obývána ještě lidem původu keltského, či již Germány a kterým kmenem, nelze dnes bezpečně posoudit⁶.

¹ Müller 266 pozn. 8, 271, p. 9; Müller měl už předchůdce v Reichardovi, *Germanien* 286 a d.; také Much, *ZfdA* XLI. 121, přijímal stanovisko Reichardovo a Müllerovo. Jiné lokalisace v. Mannert I. c. 562 (proti Wormsu, něco severněji), Wilhelm I. c. 311 (Monheim, 2½ mile pod Kolínem n. R.), Mehlis, *MGG München* XIII. 78 (Burscheid na řece Wupper), a j. *Etymologii* z kelt. osob. jména podal Much, I. c. 119 a d.

² Str. 42.

³ VG. II. 184 a d.

⁴ Tacitus, *Ann.* XI. 20, H. IV. 37, G. 29.

⁵ VG. II. 107 a d.

⁶ Srov. str. 243.

9. Od moře Severního k moři Baltickému (trať XI).

V zeměpisné šířce Trévy, poslední stanice cesty polabské, začínala při ústí Vesery poslední obchodní trať, již lze z Ptolemaiových údajů s relativní bezpečností zjistit. Vycházela z Fabirana a končila asi u Wismaru nebo v Koinoénu - Kenennu na dolní Varnavě.

Fabiranon (*Φαβίρανον*, VG. I. 76. 9) zakresluje Ptolemaios půl stupně na východ od velkého zálivu před ústím Vesery. Osada, z níž itinerář vycházel, nebyla tedy přímo na pobřeží Severního moře, nýbrž dále ve vnitrozemí, podobně jako všechny přímořské stanice cest, o nichž jsme dosud jednali. Příčiny toho jsou u všech v podstatě stejné: tato poloha skýtala obyvatelům osad lepší ochranu proti mořskému příboji, v těch končinách po větší část roku neobyčejně velkému¹, proti silným větrům, vanoucím od moře, a v neposlední řadě i proti námořním lupičům, kteří již v těchto dobách byli metlou pobřežních končin (čímž ovšem nemá býti řečeno, že z osad, o nichž tu jednáme, lupiči za kořisti nevyjížděli; právě ti si dovedli všude a za všech dob vyhledávati nejlépe chráněná místa pro vlastní obranu). Malý ponor lodí, jichž se v těch končinách užívalo, dovoľoval plouti s moře proti toku řek hluboko do vnitrozemí, a tak vidíme, že ještě dnes jsou na všech důležitějších řekách někdejší svobodné Germanie velká města, v nichž se od staletí soustředil námořní i pozemní obchod, vesměs daleko od vlastního ústí řek a mořského pobřeží². Analogická poloha jejich ukazuje, že také Fabiranon, osada větších Chauků, bylo někde při řece, po níž bylo lze plouti do velkého zálivu Vesery a naopak. Poloha osady západně od Trévy a severovýchodně od Tekelie ukazuje, že Fabiranon musíme hledati někde při toku Geeste³, řeky, jež neměla

¹ Str. 52 a d., VG. I. 8 a d., 112 a d.

² Srov. str. 50.

³ Srov. již Wilhelm, Germanien 161 a d. (severně od Bremen u Bremervörde); Müller 266 pozn. 6 ztotožňoval Ptolemaiovo Fabiranon s Pliniovou Fabarií, dnešním ostrovem Borkumem; k tomu srov. Much, ZfdA XLI. 110, 123. Steche, l. c. 167, hledá Fabiranon — proti výslovnému svědectví Ptolemaiovu — na jižním břehu Labe při ústí řeky Oste.

sice dlouhý tok, ale přesto měla v starověku po celý rok dostatek vody, aby po ní mohly plout lodi, neboť odváděla do ústí Vesery všecku vodu z rozsáhlých močálů celého území mezi ústím Vesery a povodím řeky Oste (tekoucí na sever do Labe).

Tato poloha Fabirana skýtala ovšem málo podmínek pro vznik velkého obchodního střediska, které by i v budoucnosti dovedlo soutěžit s velkými osadami na dolní Veseře a dolním Labi, a mimoděk vzniká otázka, proč právě tato osada měla být východiskem obchodní cesty. Stačí ovšem pouhý pohled na rekonstruovanou mapu Ptolemaiovu a srovnání její s mapou dnešní: cesta z Fabirana k západnímu pobřeží Baltického moře byla pro obchodníky, kteří pluli z Gallie od dolního Rýna podle pobřeží severozápadní Germanie, velmi vítanou zkratkou cesty k baltickému pobřeží a po případě i na velké dánské ostrovy a k pobřeží Skon (Skåne, Ptolemaiovy velké Skandie), nejbohatší jižní části dnešního Švédska¹. Plavba kolem celého dlouhého a málo obydleného pobřeží poloostrova Jutského byla velmi zdoluhavá, obtížná a málo výnosná, proto jižní kupci dávali přednost zkratce po pevnině, která pro ně byla i po obchodní stránce mnohem výhodnější. To je zřejmě hlavní důvod, proč Ptolemaios nezná na celém svém velikém půlostrově Kimbrickém ani jediného jména osady.

Druhou stanicí této cesty byla Tréva, v níž se její trať křížovala s cestou polabskou (str. 188, 190) a přecházela přes dolní Labe. Jakým způsobem pokračovala dále na severovýchod k Baltickému moři, není z Ptolemaiových číselných údajů zcela jasné. Je nepochybné, že ze záznamů itineráře cesty byla čerpána jména a poziční čísla dalších tří Ptolemaiových πόλεις, Liriméris a obojí Marionis, a možná také ještě i čtvrté πόλις, Koinoéna-Kenenna, ale nelze bezpečně říci, v jakém pořadí či jakým způsobem byly osady jmenovány v itineráři. Bylo by na př. možné předpokládati přímou cestu z Trévy na severovýchod do Liriméris, Marionis II a snad i ještě dále do Koinoéna-Kenenna, při čemž mohla být v poznámce zmíněna odbočka cesty z Liriméris do (první) Marionis. Druhá mož-

¹ VG. I. 128, II. 124 a d.

nost by byla vésti trať cesty z Trévy přímo k Marionis (I), odtud do Marionis II a po případě dále do Koinoéna-Kenenna, při čemž by u Liméris bylo lze předpokládati odbočku cesty, zmíněnou v poznámce. A třetí možnost konečně by byla vésti trať cesty přes Liriméris do Marionis (I) a Marionis II. Která z těchto tří alternativ je skutečně správnou reprodukcí postupu itineráře, z něhož Ptolemaios čerpal svá data o končině mezi dolním Labem a nejzápadnější částí Baltického moře, není možno zcela bezpečně určit.

Poněkud nám v řešení této otázky napomáhá sám ráz terénu, jímž cesta mezi Labem a Baltickým mořem procházela, a pravděpodobný význam osad, o něž tu šlo. Poloha Liriméris i obojí Marionis mezi Trévou, nejzápadnějším pobřežím Baltického moře a dolním Chalusem — Varnavou je na štěstí reprodukována tak dobře, že o jejich umístění — alespoň přibližném — nemůže býti pochybnosti. Tak je hned na první pohled zřejmé, že obojí Marionis severovýchodně od Trévy (Harburka u Hamburka) náleží k oběma nejdůležitějším západobaltským zátokám Lubecké a Wismarské. Analogie v jejich poloze je tak veliká a přímo nápadná, že už proto nelze vůbec pochybovati o tom, že obě stejnojmenné osady Ptolemaiovy mají své plné existenční oprávnění a že není potřebí některou z nich škrtnuti jenom z toho důvodu, že mají v Hyfégési obě stejné jméno¹, nebo je snad obě pokládati — podle stereotypního výkladu Müllerova² — za osady z dolního Porýní, přenesené omylem z galské Dolní Germanie k Baltickému moři. První, západnější Marionis (*Μαριωνίς*, VG. I. 76. 13) je zřejmě přímořským přístavním městem v analogické poloze jako dnešní Lubek a druhá Marionis (*Μαριωνίς ἑτέρα*, tamže 14) je právě tak zřejmě přístavním městem v okolí dnešního Wismaru. Že to byly osady v blízkosti moře, o tom nepřipouští pochybností už sám kořen jejich jména

¹ Steche, Altgerm. 178 a d.; Steche se zde utíká k výkladu, že posílní čísla Marionis II (u Baltického moře!) byla počítána od Řezna, kdežto čísla polohy Marionis I byla prý počítána od ústí Vltavy („von der Moldaumündung“)

² Müller 266 pozn. 8 a 268 pozn. 7 (na str. 269).

mar-¹. Much je sice vykládal za obměnu germánského *Marjonez, got. *Marjans (odvoz. z *meer*, germ. *mari*, got. *-marei*)², ale právě tak dobře by snad bylo lze u latinského itineráře myslet i na název vzniklý z latinského *mare*, *moře*. Že snad šlo o názvy, vzniklé z názvu obyvatelstva, lze s Muchem beze všeho souhlasiti (srov. slovanské Pomořany).

Třetí osada, Liriméris (*Λιριμηρίς X*, *Λιριμηρίς* třída *RWUr*, VG. I. 76. 12), byla podle Ptolemaiovy zeměpisné šířky pouhých 20' na jih od západnější Marionis (v. níže), přibližně asi uprostřed mezi Trévou a Marionis II. To vše ukazuje asi do krajiny při jižním konci Ratibořského jezera (v okolí Ratiboře, dnešního Ratzeburku) nebo snad o málo jižněji (jv.) do středu jezernaté oblasti³, kde měla tato osada, jež byla přibližně asi ve středu území Sasů a již můžeme pro tuto její centrální polohu považovati za kmenové ústředí Sasů doby Ptolemaiovy, znamenitě chráněnou polohu. Že byla ústředím kmene, lze usuzovati už také z toho, že itinerář, popisující obchodní cestu napříč územím kmene Sasů, jmenoval patrně jenom tuto jedinou osadu ve vnitrozemí, což je důkazem, že v ní především kynul kupcům obchodní zisk. A šlo-li o kmenové ústředí, pak dojísta byla tato osada především cílem obchodníků, cestujících s galskými provincinálními tovary do země Sasů. Byla tedy pravděpodobně Liriméris⁴ v itineráři jmenována před Marionis.

Pro řešení otázky, do které z obou Marionis pokračovala cesta dále, nemáme tak rozhodujících kritérií. Ale také tu můžeme opět předpokládati, že mířila nejkratší cestou k svému dalšímu prvnímu cíli. Tím bylo patrně především pobřeží moře. A toho

¹ Srov. jméno přístavu *Mararmanis* a pod., str. 54, osadu britanských Démětů *Maridunon*, dnešní Carmarthen (Caer-Marthen) v jihozápadním Walesu, Ptolem. II. 3. 12, a j.

² Much, ZfdA XLI. 139.

³ Jiné lokalisace v. Mannert, *Germania* 551 (asi dvě míle severně od Hamburka), Wilhelm, l. c. 278 (snad Oldenfelde severně od Hamburka), Forbiger, *Handb.* III². 280 pozn. 47 (snad Oldenfelde), Steche, *Altgerm.* 166 (Lubek nebo ještě dále proti vodě), a j.

⁴ Tvary jména *Liriméris* a *Lirimiris* byly ve výslovnosti stejné, srov. VG. I. 51; srov. Muchovu etymologii z *Leri-māri*, ZfdA XLI. 131 a d.

bylo lze nejrychleji a nepohodlněji dosíci z ústředí kmene Sasů plavbou lodí po jezeře Ratibořském. a po jeho odtokové řece Vakenici, jež ústila do Travný právě v místech, kde vyrostl pozdější Lubek. V těch místech můžeme tedy hledati také Ptolemaiovu první, západnější Marionis¹. Rukopisná tradice uchovala dvojí číslo její zeměpisné šířky (str. 44 č. 8), ale jižnější šířka 54° hlavních rukopisů třídy *RWU* by ukazovala do jižnějšího druhého pásma, je tedy zřejmě nesprávná, neboť podle textu Ptolemaiova patřila Marionis do prvního pásma, a to k jeho nejsevernějším osadám. Steche sice upozornil, že tato osada je v textu Ptolemaiově citována až za Liriméris, což by při zeměpisné šířce Marionis 55° 50' bylo dokladem postupu od jihu k severu, u Ptolemaia neobvyklého². Má snad pravdu, že tento postup se u Ptolemaia jinak v kapitole o Germanii nevyskytuje, ale jinak není prohrěšením proti základní zásadě Ptolemaiově, jakým by na příklad byl postup od východu k západu, t. j. od většího čísla délkového k menšímu. Postup u čísel šířkových je dovolen podle Ptolemaiovy praxe obojí, od čísla nižšího k vyššímu i opačně, s tím jediným omezením, že to musí býti v rámci příslušného pásma a nesmí to znamenati zpětný postup od východu k západu³. A toho u Marionis není. Neobvyklý jinak postup citace osad na témž poledníku od jihu k severu je podle mého názvu právě v tomto případě dokladem, že pořadí jmen *Liriméris—Marionis* pochází již z itineráře, který tu byl Ptolemaiovým pramenem a předlohou.

¹ V starších dobách byla tato Marionis ztotožňována s Hamburkem a pod., srov. Mannert l. c. 551, Wilhelm l. c. 178, a j. Müller 269, pozn. 8 k str. 268, ji ztotožnil s Maarsen nad Válem.

² Steche l. c. 130; Steche proto pokládá za jediné správnou z. šířku 54° 50' podružnějších rukopisů *ZGΣ*, podle níž by Marionis přišla hluboko do vnitrozemí, severně od Labe, ale na str. 477 ji Steche přesto umísťuje k Wismaru!

³ Při výčtu území nebo kmenů ustupuje Ptolemaios někde z praktických důvodů i od této zásady, srov. na př. II. 3. 13: Τούτων δὲ ἀπὸ δυσμῶν... Δουρότριγες... Μεθ' οὗς δυσμικώτατοι Δουμνόνιοι. Podobně je tomu i v jiho-východním cípu Germanie při výčtu kmenů na území dnešního Slovenska a Dolních Rakous, srov. VG. II. 48 a d., 197 a d. Analogii pro postup od jihu k severu viz Ptolem. II. 4 — II. 5 (Hispania Baetica — Lusitania).

Pořadí osad v itineráři bylo Ptolemaiovi pravděpodobně předlohou také při zařazení druhé Marionis. Kdybychom pro její umístění neměli jiné pomůcky kromě textu Ptolemaiova, mohli bychom snad býti v pochybnostech, šlo-li tu opravdu o dvě různé osady, ale toho nepřipouští pohled na dnešní mapu. Shoda mezi údaji Ptolemaiovými o obojí Marionis a mezi polohou dnešních obou velkých obchodních přístavů při zátokách Lubecké a Wismarské je příliš veliká, abychom mohli pochybovat o tom, že Ptolemaiovy údaje — nehledíme-li ke zkomolenému nebo i nesprávnému jménu starých přístavních osad — reprodukuje analogické poměry, jež tu našel starověký kupec, který byl autorem itineráře. Jeho cesta zřejmě pokračovala od prvního přístavního města v okolí Lubeku, jež označil v itineráři jménem *Marionis*, do druhého přístavního města v okolí dnešního Wismaru¹, jež z důvodů nám bližší neznámých (pro podobu polohy?) označil jménem *Marionis II*, což Ptolemaios reprodukoval řeckým nominativem *Μαριωνίς ἐτέρα* (podle rukopisů *XΩΖΓ*) nebo *ἐτέρα Μαριωνίς* (podle *RWUr*).

Byla-li cesta mezi oběma přístavy vykonána po suché zemi či po lodi, není ovšem možno zcela bezpečně zjistit. Vzhledem k neurčitému názvu obou osad a k tomu, že v něm je především zdůrazněna jejich poloha při moři, bych spíše věřil, že cesta byla konána po lodi. V letní době je v těch končinách Baltického moře plavba tak klidná, že jí kupec dal pravděpodobně přednost před cestou pozemní, jež byla při letním úpalu nepoměrně namáhavější. A po moři mohla z téhož důvodu pokračovati cesta ještě dále do Koinoéna - Kenenna, třetího přístavního města při dolní Varnavě, je-li dvojí rukopisná tradice o jméně a poloze skutečně dokladem toho, že obojí tradice byla čerpána ze dvou různých itinerářů (str. 242 a d.). Na obojí, jak na plavbu lodí do hluboké zátoky Wismarské, tak také na to, že cesta pokračovala dále do Koinoéna-Kenenna, by snad mohlo poukazo-

¹ S Wismarem ztotožňoval tuto Marionis už Gnirs, *Östl. Germ.* 23, a v poslední době opět Steche, l. c. 178; jinde ji hledali Mannert l. c. 551, Wilhelm l. c. 278, Forbiger, *Handb.* III². 280 pozn. 7 (Lubek), Müller 269, pozn. 7 k str. 268 (Maarsbergh severně od Levensteinu na Válu), a j.

vati alternativní šířkové číslo rukopisů *RWUrΩ* pro *Marionis II 55° 35'*, což by byla poněkud jižnější poloha než u *Marionis I* a právě asi na přímce, jež by spojovala *Marionis I* s *Koinoénem - Kenennem*.

Po stránce národopisné lze úhrnem říci, že cesta vycházela, jak už bylo pověděno, z území větších *Chaukú*¹, procházela snad u *Trévy* severozápadním cípem území langobardského² a za *Labem* šla napříč územím saským³. Sasům patřily kromě kmenového ústředí *Liriméris* také obě přístavní osady, označené stejným jménem *Marionis*, a pravděpodobně i *Koinoénon - Kenennon* na řece *Chalusu - Varnavě*, jež dělila jejich území na východě od državy sousedních *Farodénů* (str. 244).

Při trati této cesty je po stránce jazykové pozoruhodné hromadění jmen osad s koncovkou *-is*, upomínající jako jiné analogické názvy *Ptolemaiových πόλεις*, čerpané z itinerářů, na plurální tvary ablativní, jež se v itinerářích vyskytují (*Comagenis* a pod., srov. str. 39, 42). Zkomolené názvy těchto osad byly zřejmě utvořeny podle názvu (nebo přezdívky) jejich obyvatelů.

10. Spojky a odbočky hlavních tratí.

Jak jsem již měl opětovně příležitost upozorniti, vybízejí někdy rozpory v rukopisné tradici k úvahám, není-li jejich příčinou to, že stanice byla rozcestím nebo křižovatkou cest a že tedy její jméno a polohová data mohla býti čerpána ze dvou nebo i více itinerářů. Pokud šlo o skutečné křižovatky hlavních cest, bylo již o nich pojednáno v úvahách o jejich tratích. Zbývá tedy zmínit se ještě o některých spojích a odbočkách hlavních tratí, pokud nám rukopisná tradice *Hyfégése* dává podnět, abychom o nich uvažovali.

Bezpečně můžeme předpokládati především spojku nebo snad i několik spojek trati *brigetijsko-carnuntské* s cestou z *Vindobony* k ústí *Odry*. Při směru obou cest lze především očekávat

¹ VG. II. 112 a d.

² Str. 192, VG. II. 148 a d.

³ VG. II. 114 a d.

jejich spojení přes území Jeseníků. A práce Ptolemaiiova tento předpoklad plně potvrzuje. Pod východní částí pohorí Askiburgijského umísťují posiční čísla rukopisné třídy *RWUr* osadu Leukaristos (*Λευκάριστος*, VG. I. 78. 25). Její poloha mezi oběma tratěmi východně od Budoriga ono spojení přímo dokládá. A dvojí rukopisná tradice Karroduna a Limiosalea (str. 46 č. 43, 47 č. 74) zároveň ukazují, kde byly koncové body spojky obou tratí¹.

O poloze Leukaristu bylo již mnoho uvažováno. Velké části vykladačů Ptolemaiiova díla byly však nesnáze s umístěním této osady příliš veliké, takže raději upustili od pokusu umístit ji. Jiní hledali její polohu podle stanoviska, z něhož při výkladu Hyfégeše vycházeli. Tak Wilhelm ji ztotožnil s Berunem² severozápadně od Osvětimi, Müller ji hledal v okolí Vratislavi nebo Leuthenu³ za řekou Bystricí, západně od Vratislavi, Gnirs ji hledal původně v Kladsku⁴, později⁵ přijal Dobiášův etymologický výklad, podle něhož Leukaristos byl totožný s Laugariciem — Trenčinem⁶, Šmejkal jej hledal na Odře bez určitějšího vymezení jeho polohy⁷, Mehlis jej ztotožňoval podle své redukční metody se Zhořelcem⁸, atd. Steche si zjednodušil věc tím, že při lokalizaci Leukaristu⁹ dal přednost posičním číslům podle rukopisu *X*, (str. 46 č. 45), ačkoli původně dal ve výčtu Ptolemaiiových osad ~~řádkové~~ číslo rukopisu *X* jako podružnější do závorky¹⁰, a tak přiřadil také tuto osadu k své trati z Vindobony do Lakiburgia mezi Limiosaleem a Viritiem, a ztotožnil ji s městem Krosnem na Odře¹¹. Ale tak jednoduše nelze věc řešit, i když bychom

¹ Str. 98, 112, 149 a d.

² Wilhelm, Germanien 252.

³ Müller 271 pozn. 2.

⁴ Gnirs, Östl. Germanien 37.

⁵ Gnirs, Charisteria 42 a d.

⁶ Dobiáš, Sborník z. spol. XXVII. 80 a d., Obzor praeh. I. 69 pozn. 2, ČČH XXIX (1923, 457 a d., srov. také Malíř, Sborník I. sjezdu slov. geogr. 234 (hledal Laugaricio nejen v Leukaristu, nýbrž dokonce i v Lokoritu).

⁷ Šmejkal, Ptolem. zprávy 42 (mezi městy Karrodunon a Limios Alsos).

⁸ Mehlis, Altdeutschland 10.

⁹ Steche, Altgerm. 153.

¹⁰ Steche l. c. 126.

¹¹ Tamže 153, srov. též jeho mapku v Germ.-Erbe III. 118.

pro Leukaristos přijali zeměpisnou šířku podle *X*, neboť i potom je Leukaristos o celého půl stupně východněji než Limiosaleon, což by znamenalo, že pokračování cesty do Leukaristu šlo někam na severovýchod od Limiosalea, a nebylo by proto možno hledat je na přímce, směřující od Limiosalea na severozápad k Viritiu, jak činí Steche¹. Šířkové číslo rukopisu *X* je ostatně podezřelé již tím, že je v rukopise nad číslem *νδ* (54) korektura *βγο* (t. j. místo 54° oprava na 52° 40'), která pochází možná přímo od vlastního písaře rukopisu *X*². A také Dobiášovo ztotožnění Leukaristu s Laugariciem — Trenčínem, třebaže uvádělo Ptolemaiovův údaj na zdánlivě pevnou historickou basi pomocí trenčínského skalního nápisu *Victoriae Augustorum* z doby t. zv. markomanských válek³ (tedy z doby po vzniku Hyfégése), je příliš radikálním zásahem do celé struktury Ptolemaiova díla, jako jím byla také Muchova „oprava“ Ptolemaiovy práce škrtnutím tří osad Arsonia, Setidavy a Askaukalis⁴, o níž se Dobiáš při své identifikaci Leukaristu s Laugariciem — Trenčínem opíral. Muchova etymologie jména Leukaristu z keltského **Leuco-ristus*⁵ ukazuje, že asi běželo o název, který se mohl dosti často opakovati v různých končinách, osídlených kdysi Kelty.

Otázku, kam máme Leukaristos umístit podle dat,

¹ Steche, Germ.-Erbe III. 118.

² Cuntz, Geogr. 67 pozn. k ř. 271. 2.

³ L. Stárek, Kat. nov. 10. VI. 1854, Lumír IV (1854), č. 38 str. 902, Památky I (1855), 238, CIL III. 1 (Berlín 1873), 23 č. 225*, III Suppl. 2 (1902), 2190, č. 13.439, Dobiáš, ČCH XXVII (1921), 143 a. d., datování k r. 179 tamže 148 a. d., 156 (podobně datoval nápis již také Ed. Nowotny, Römerspuren nördlich d. Donau, S.-Ber. Akad. Wien, Phil.-hist. Kl. 187. 2, Vídeň 1918, str. 6), Ondrouch, Limes R. 54, tab. IV č. 2; v práci Dobiášově a Ondrouchově v. i jinou starší literaturu.

⁴ Srov. str. 117 a d.

⁵ Much, ZfA XLI. 132 a d.; srov. zejména konec jeho úvahy na str. 133: **Leuco-ristus* wird man als 'lichtenwald' oder 'Lichtenberg', vielleicht auch als 'kahlenberg, lysa-gora' verstehn dürfen. Jokl, Ebert RL. VI. 34, 36, 46, soudí, že jméno *Leukaristos* je původu illyrského, nepokouší se však o jeho etymologický výklad. K teorii o t. zv. severních Illyrech srov. Šimek, Problémy moravské prehistorie, ČMM LIX (1935), 46 a d., hl. 49 a d.; J. Böhm, Základy halstattské periody v Čechách (Praha 1937), 245 a d., Kronika 323, 401.

vyplývající z vlastní práce Ptolemaiovy, nám pomáhá alespoň přibližně řešit jednak přímý směr spoje z Karroduna do Limiosalea, k němuž připojují rukopisy třídy *RWU* Leukaristos zhruba asi v polovici vzdálenosti obou koncových bodů spojky, jednak snad právě také kolísání rukopisné tradice o poloze této πόλις, z něhož bychom mohli usuzovati, že i zprávy o Leukaristu byly čerpány ze dvou itinerářů, a že tedy snad byl rovněž křižovatkou cest. Tento výklad velmi podporuje výsledek našich úvah o Asance a Strevintě (str. 102 a d., 142 a d.). Také u těchto obou stanic je zachována dvojí rukopisná tradice, a to nejen v pozičních číslech, nýbrž i ve jménech. U jiných sousedních osad na trati I a III podobného kolísání rukopisné tradice není¹. Je proto nasnadě závěr, že Leukaristos byl skutečně na křižovatce spojovací trati z Karroduna do Limiosalea s tratí ze Strevinty do Asanky. Výsledek našich lokalizačních úvah ukázal, že Strevintu musíme hledati nejspíše u Skalice nad Svitavou nebo snad o něco severněji (sv.) u Chornic na Malé Hané, kdežto Asanka byla někde v oblasti Nízkého Jeseníku severně od soutoku obojí Bečvy resp. Moravské brány. Trať cesty z Karroduna (Hostýna?) k Limiosaleu (Vratislavi?) procházela Nízkým Jeseníkem a později Hrubým Jeseníkem někde východně od Pradědu. Průsečík obou spojovacích tratí, na němž byl Leukaristos, musíme tedy pravděpodobně hledati ještě někde v Nízkém Jeseníku. S tím lze dobře uvést v soulad také Muchovu etymologii jeho jména.

Byla-li druhá verze rukopisné tradice o Strevintě (Strevintii), Leukaristu a Asance (Osandě) skutečně čerpána z itineráře této spojovací trati, třeba ovšem hledati vysvětlení, proč se střední stanice Leukaristos octla na rekonstruované mapě Ptolemaiové tak daleko na sever od obou koncových stanic spojky, jejichž polohový poměr, pokud se týká zeměpisné šířky, je dosti dobře zachován. Myslím, že příčinou toho byl postup, jakým vznikala mapa, s níž Ptolemaios po její konečné úpravě přenášel svá číselná data do textu svých tabulek. Všechny tři stanice jsou

¹ Tvary itinerářů *Budorigo* — *Budor(i)gis* nejsou kolísáním v hořením smyslu, srov. str. 131 a d., 134.

v oblasti, kde je na rekonstruované mapě Ptolemaiově zcela zřetelně vidět, že poloha osad byla v jižní polovici vypočítávána podle vzdáleností od Dunaje, v severní polovici podle vzdáleností od baltického pobřeží. Leukaristos se při tomto mechanickém postupu práce octl — zřejmě proto, že jeho poloha byla vypočítávána podle vzdálenosti od Limiosalea — v severní polovici, kdežto Strevint(i)a a Asanka se opačným postupem dostaly do jižní polovice osad. Jejich alternativní polohová čísla naznačují, že autor Hyfégése si původně snad byl vědom jakési spojitosti alespoň mezi některými osadami obou skupin, ale že důvody, jež ho vedly ke konečné úpravě mapy a tím i k porušení oné spojitosti a k oddálení obou skupin osad, považoval za přesvědčivější.

K tvaru jména *Leukaristos* třeba opět připomenouti, že tento zdánlivý řecký nominativ je pravděpodobně pouhým přepisem latinského tvaru *Leucaristos*, který byl v itineráři a který byl čtvrtým pádem množného čísla¹ od slova *Leucaristi*. Šlo-li tu o jméno obecné ve smyslu etymologického výkladu Muchova, či o jméno obyvatelů osady jako na př. u *Marionis*², nechci sám rozhodovati.

Výkladem o spojovací cestě ze Strevinty přes Leukaristos do Asanky a umístěním Leukaristu do oblasti Nízkého Jeseníku jsme se zároveň přiblížili k třetímu možnému řešení, jak vznikl Ptolemaiův název pohoří Askiburgijského pro hory od vrchoviny Lužické až po horní Odru³. V úvaze o cestě z Arelate k deltě Odry (IV) jsem ukázal⁴, jak mohl tento název vzniknouti u západní části dnešních Sudet, zde se nám naskýtá možnost výkladu pro vznik téhož názvu i pro východní část těchto hor podle **Askiburgu* na řece Oskavě⁵. Trať spojovací cesty ze Strevinty do Leukaristu musila přecházeti přes Oskavu asi někde v okolí dnešního Uničova nebo snad o něco málo severněji. Je možné, že se tak dělo u osady pojmenované podle řeky. Ger-

¹ Str. 42.

² Str. 254.

³ VG. II. 21 a d.

⁴ Str. 168.

⁵ VG. II. 29 a d.

mánský název **Askiburg* byl také v těch končinách dobře možný, neboť to bylo území germánských Burů¹. Za osadou vstupovala cesta záhy do oblasti Jeseniku, takže by se tím vznikl název *Askiburgijské pohoří* také pro tuto východní část Sudet lehkou vysvětlil. Na mapě Ptolemaiově by byl také tento východnější **Askiburg* naší oblasti přibližně v stejné zeměpisné šířce jako jeho porýnské Askiburgion². Pro umístění osady toho jména při Oskavě by se hodily, pokud jsem dosud mohl zjistit, především dvě lokality, a to při pravém — západním — břehu Oskavy hradiště u vsi Hradce (něm. *Grätz*, u Hradce) severně od Uničova, kde však až dosud nebyly zjištěny související nálezy, a velmi rozsáhlá předhistorická osada u dnešního Brníčka na zvýšeném terénu mezi Dolním Sukolomem a Želechovicemi, poblíže východního břehu Oskavy proti dnešnímu Uničovu³. Také tam sice nebyly až dosud zjištěny nálezy z doby Ptolemaiovy, ale velmi dlouhé trvání osady v době hallstattské a latenské (keltské) připouští myšlenku, že mohla být obydlena také ještě v následující době germánského osídlení severní Moravy.

Z jiných možných spojů cesty carnuntsko-brigetijské s cestou z Vindobony (III) je to především trať z Félikie do Eburoduna, na kterou by mohla ukazovat dvojí rukopisná tradice Hyfégése u obou stanic (str. 98, 141 a d.). Archeologická mapa nálezů z rané doby římské v oblasti mezi Mušovem a horním tokem Vlavy⁴ dokládá možnost a pravděpodobnost této spojovací cesty.

Cesta z Děvína — Bratislavy směrem k střednímu Dudváhu, podle této řeky k Čachticům a dále na severovýchod k střednímu Váhu jižně od Trenčína a Povázím dále proti toku řeky Púchov a j.), doložená dosavadními nálezy archeologickými⁵, nedochází v práci Ptolemaiově uplatnění, stejně jako spojka trati

¹ Tamže 159 a d., KG. 137 a mapa na str. 71.

² Srov. k tomu str. 69 a d., 168 a VG. II. 28 a d.

³ Podle upozornění ing. V. Reimera, býv. ředitele městského musea v Uničově; srov. K. Schirmeisen, *Zur Vorgeschichte d. Mährisch-Neustädter Gebietes*, Verh. Naturforsch. Vereines in Brünn, LXII (1931) 126 a d.

⁴ Beninger-Freising, *Germ. Bodenfunde in Mähren*, mapa I-Skutil, Num. časop. III, mapa nálezů antických mincí.

⁵ Srov. mapku Ondrouchovu, *Limes R. 112*; více o tom v. kap. III.

II a III přes Stillfried¹. Rovněž tak nelze z údajů Ptolemaiových bezpečně zjistit spojení tratí III a IV (z Arelate k deltě Odry) přes Českomoravskou vysočinu. Na trati III, pokud procházela územím dnešní Moravy, je to jediná Strevint(i)a, která by svou podvojnou rukopisnou tradicí ve jméně i v pozičních číslech (str. 46 č. 77) mohla býti rozcestím také tímto směrem (od Skalice šla stará cesta proti toku Svitavy do východních Čech), ale trať cesty IV byla příliš daleko na západ a z obrazu na rekonstruované mapě Ptolemaiově není zřejmo, kde by tato spojka byla mohla na ní vyústovati.

Velká množství jantaru, nalezená jak na Starém Hradisku nad Okluky (u Plumlova) na Moravě, tak také v slezské Vratislavi (str. 148), dokazují nesporně, že také tato místa měla kdysi přímé spojení s „jantarovou“ cestou k dolní Visle, ale také to nedochází v geografii Ptolemaiově jasného vyjádření (nehledíme-li k málo pravděpodobné identifikaci Starého Hradiska se Strevintou — Strevintii²).

Na trati z Arelate k deltě Odry (IV) jsou to především Ptolemaiovy osady Stragona a Lugidunon, jež svou podvojnou rukopisnou tradicí a zároveň také polohou v území bohatém souvěkými archeologickými nálezy vybízejí k úvaze, nebyla-li tato místa zároveň také východisky odboček k některé ze sousedních cest. Pokud se týká Stragony, je především z archeologických důvodů nepochybné, že územím jižně od Labe směrem k dolní Vltavě (ku Praze) procházela cesta, jež někde západně od Vltavy vyústovala na Ptolemaiovu trať vltavsko-labskou (V). A z těchto důvodů nelze pochybovati ani o cestě směrem východním nebo severovýchodním na Královéhradecko a odtud dále průsmekem Náchodským do Kladska a k Vratislavi. Z dvojí rukopisné tradice Hyfégeše však nevyplývá nutně, že by druhé číslo pro zeměpisnou délku této osady (str. 46 č. 42) pocházelo z jiného itineráře (str. 171 a d.). Spíše by tomu mohlo tak býti u severnějšího Lugiduna, pro něž se v rukopisné tradici zachovalo dvojí číslo zeměpisné šířky (str. 45 č. 41), jehož vznik nelze vyložit tak mechanickým způsobem jako u Stragony.

¹ Šimek, Č. a M. 86, VG. II. 51.

² Str. 142.

Otázku, kterým směrem mohla jít odbočka cesty z Lugiduna, bylo by zdánlivě možno řešiti dvojím způsobem, a to tak, že bychom ji vedli buď na východ k cestě III (z Vídne k ústí Odry), nebo na západ k cestě vltavsko-labské. Odbočka k východu, ve skutečnosti možná a dokonce i pravděpodobná, nemá opory v datech Ptolemaiových, jednak proto, že rukopisná tradice o Budorigu, do něhož by odbočka cesty byla pravděpodobně vyústovala, je úplně jednotná (rozdíl ve jménu a poloze Budoriga a jeho dublety Budorgis je jiného původu, srov. str. 131 a d.), a dále také z toho důvodu, že by byl Ptolemaios z itineráře odbočky pravděpodobně získal údaje o skutečném horním Labi, jež by mu mohly osvětlit jeho mylnou záměnu horního Labe s Vltavou. Ale jak ukazuje situace na rekonstruované mapě Ptolemaiově východně od Lugiduna, autor Hyfégése podobných dat neměl. Zpráva o druhém prameni Vistulu pocházela zřejmě ze zlomku itineráře, který popisoval cestu z Budoriga k ústí Odry (str. 134).

Zbývá tedy jenom odbočka z Lugiduna směrem západním k Labi a za ním k cestě vltavsko-labské. A tu skutečně má Hyfégése dvojí rukopisnou tradici o Kalaigii (str. 45 č. 37), jež by mohla rovněž míti původ v dvojím itineráři a býti tedy dokladem, že se Ptolemaiovi dostalo zpráv o spojení obou hlavních cest mezi Lugidunem a Kalaigii¹.

Spojení vnitra dnešních Čech s Podunajím cestou podle Volyňky, doložené archeologicky², se na rekonstruované mapě Ptolemaiově neuplatnilo³, a také spojka přes Domažlice nebo jižnější přechody Šumavy do oblasti při Úhlavě, Radbuze a Mži na této mapě — nehledíme-li ke zmatku v rukopisné tradici o jméně Prodentie - Brodeltie⁴ — není nijak naznačena. A totéž platí i o cestě z Pomohani do Poohří⁵.

V západní Germanii jsou to především osady Mélokabos a St(e)reontion, při nichž dvojí rukopisná tradice o jejich

¹ Srov. k tomu str. 184 a d.

² Šimek, Č. a M. 82 a d., Dubský, La Tène j. Č. 90, 105, 130.

³ Srov. k tomu str. 183.

⁴ Str. 201 a d.

⁵ Šimek, Č. a M. 82.

zeměpisné šířce (str. 45 č. 25, 46 č. 54) vybízí k úvahám, nevzniklo-li toto kolísání rovněž tím, že záznamy o jejich poloze pocházely z různých itinerářů, a že tedy tyto osady mohly také být východisky odboček. U Mélokabu je věc podstatně ztížena tím, že jej nemůžeme přesněji lokalizovati¹, takže nemáme ani možnosti posoudit alespoň podle rázu terénu, kterým směrem mohla nejspíše odbočka jít. U St(e)reontia by snad byla možná domněnka, že z něho vycházela odbočka alisské cesty (X) k dolní Veseře², při čemž by bylo nejspíše nasnadě mysliti na přímé spojení s Tulifurdem při velkém ohbu Vesery jižně od Mindenu (str. 205), ale rukopisná tradice o Tulifurdu je tak naprosto jednotná ve všech údajích o jméně i poloze osady³, že nám řešení této otázky nijak neusnadňuje. Domněnka Stechova⁴, že St(e)reontion bylo přímo spojeno s Tekelií, naráží především na překážku v příliš veliké vzdálenosti obou osad (u Ptolemaia i ve skutečnosti), kterou Steche sám ještě zvětšuje tím, že Tekelii hledá až v samotném moři před ústím Jade, západně od ústí Vesery. Pomáhá si sice tím, že velkou vzdálenost — skoro 3° — na mapě Ptolemaiově vykládá různým východiskem pro výpočet polohy obou osad a že hledá St(e)reontion až u dnešního města Rheine na středním toku Emže, t. j. daleko na sever od Alisa, ale tato lokalisace je v rozporu s prací Ptolemaiovou a má zřejmě sloužit jenom ke zmenšení nesnází, v nichž se tu Steche octl se svým výkladem. K tomu podotýkám, že Steche ovšem nehledá jenom odbočku cesty alisské ze St(e)reontia, nýbrž že pokládá tuto osadu za jednu ze stanic trati z Oltářů Flavijských přes Segodunon, Amisii a St(e)reontion k ústí Vesery⁵.

Jako u St(e)reontia je také u osady Amisia munitio

¹ Str. 231.

² Str. 239.

³ Odchylyky podružných rukopisů Σ ($\Phi\psi$?) a O , srov. VG. I. 78 pozn. k ř. 8, tu nemají významu.

⁴ Steche, Altgerm. 162 a d.

⁵ Tamže 158 a d., Germ.-Erbe III. 118 (klikatost trati, znázorněné na mapě 5, už sama o sobě dosvědčuje malou pravděpodobnost toho, že by byla obchodní trať šla tak, jak se domnívá Steche); srov. k tomu výše str. 222 a d.

podle její polohy pravděpodobné její spojení s ústím Vesery (str. 239) přes Tulifurdon. Ale také tu platí, co bylo nahoře pověděno o dokonalé jednotnosti rukopisné tradice o Tulifurdu, jež nikterak nepodporuje domněnku, že Ptolemaiovy vědomosti o této stanici mohly pocházeti z několika itinerářů.

Úhrnem lze tedy k otázce spojek hlavních obchodních tratí říci, že Ptolemaiova data poměrně bezpečně dokládají jenom spojení trati brigetijsko-carnuntské z Karroduna přes Leukaristos v Jeseniku s Limiosaleem na trati z Vindobony k ústí Svěbu — Odry. Jinak můžeme s jistou mírou pravděpodobnosti usuzovat podle podvojných údajů rukopisné tradice Hyfégése na další spojky těchto obou hlavních dálkových cest z Félikie do Eburoduna a ze Strevinty (Strevintie) přes Leukaristos do Asanky. Při této poslední spojce mohla býti při řece Oskavě burská osada *Askiburg, podle níž mohl být název pohoří Askiburgijského rozšířen i na východní část dnešních Sudet.

Pokud se týká spojek ostatních hlavních tratí, ukazuje toliko dvojí rukopisná tradice o poloze Lugiduna a Kalaigie, že mezi těmito stanicemi snad mohla býti spojka obou dálkových cest, jež procházely dnešními Čechami východně a západně od spojeného toku vltavsko-labského (nebo alespoň, že se Ptolemaiovi dostalo dat o odbočce, kterou některý jižní kupec udělal od jedné z obou tratí k druhé a připojil o ní poznámky v svém itineráři).

Pro jiné spojovací trati neposkytuje rukopisná tradice Hyfégése dosti bezpečných dokladů.